

SAMFUNDS ØKONOMEN

3

Juli 2024

TEMANUMMER

Kønsforskelle i Danmark

INDHOLD

2	Redaktionelt forord
<i>Peter Fallesen & Karina Kosiara-Pedersen</i>	41	Løn under forældreorlov
<i>Simon Killebæk Andersen & Jakob Egholt Søgaard</i>
4	Ulighed i pensioner i Danmark på tværs af køn
<i>Peter Fallesen & Jacob Rødgaard Østdal</i>	51	Covid-19 og kønsforskelle på arbejdsmarked og i familien
<i>Jonas Cuzulan Hirani & Miriam Wüst</i>
14	Lige løn for lige uddannelse? – Cand.polit. ers køn og løn
<i>Nadja Eifler & Henrik Hansen</i>	63	Forældreansvarsloven opdeler forældre i to forskellige roller
<i>Mette Bisgaard</i>
24	Kvinder lider – mænd dør
<i>Rune Lindahl-Jacobsen</i>	72	Køn og chikane i kommunalpolitik
<i>Karina Kosiara-Pedersen</i>
34	Er mænd det sårbare køn? – Sammenhængen mellem sociale udfordringer og køn
<i>Kenneth Reinicke</i>	82	Ændrer kønskvoter kvaliteten af vores politikere?
<i>Silje Synnøve Lyder Hermansen</i>

Redaktionelt forord

Temanummer: Kønsforskelle i Danmark

Det er kun fire år siden, *Samfundsøkonomen* sidst havde et temanummer om køn. Dengang var fokus på kvindens plads i samfundet. Meget er dog allerede sket siden marts 2020, og i dette temanummer fokuserer vi på kønsforskelle, hvor enten kvinder eller mænd halter efter; sundhed, husligt arbejde, løn, pension, orlov, forældrerettigheder ved skilsmisse og politik.

Covid-19-pandemien gjorde mænds overdødelighed mere synlig – langt flere mænd end kvinder døde under pandemien. Lindahl-Jacobsen viser, at selvom mænd generelt er stærkere end kvinder og har en bedre fysisk funktionsevne, så lever kvinder længere end mænd. Men kvindernes ekstra leveår er ofte kombineret med dårligt helbred, mens mænd derimod hyppigere dør af deres sygdomme og lever generelt kortere tid end kvinder. I forlængelse heraf argumenterer Reinicke for, at køn og maskulinitetsopfattelser kan have betydning for, om mænd plejer deres eget velbefindende, søger støtte og engagerer sig i fællesskaber.

Covid-19-pandemien påvirkede også arbejdsdelingen i hjemmet. Hirani og Wüst viser, at den globale covid-19-pandemi satte arbejdet i hjemmet på spidsen, for selvom alle øgede tiden derhjemme, tog kvinder en større del af slæbet.

Mænd tjener mere end kvinder. Karakterer, erhvervs erfaring og andre personlige karakteristika er ikke i stand til at forklare hovedparten af de kønsforskelle i løn, der er blandt nyuddannede cand.polit'ere. Hverken to eller fem år efter dimissionen, viser Eifler og Hansen. Fallesen og Østdal viser, at selvom Danmark har et af de mest kønslige pensionsmarkeder i verden, er mænds pensionsformuer stadig højere end kvinders. Kvinders pension skal tilmed række længere pga. af den længere levetid. På den ene side tjener mænd i Danmark i gennemsnit flere penge end kvinder; på den anden side har de færre år til at bruge dem i.

Pandemien er ikke det eneste, som har rykket forholdet mellem kønnene i Danmark siden foråret 2020. Danmark implementerede i 2022 EU's orlovsdirektiv, hvorved vi med et trylleslag fik øremærket barsel til mænd, et område, der i mere end ti år havde været kraftig debat om og modstand mod både politisk og i befolkningen. De foreløbige tal peger mod, at fædre nu tager mere barsel, specielt blandt grupper, som historisk har taget meget lidt eller intet af barselsorloven. Derved kommer forholdene under barselsorloven også under

PETER FALLESEN

Forskningsprofessor,
ROCKWOOL Fonden og
Seniorforsker,
Institutet for Social
Forskning, Stockholms
Universitet

**KARINA KOSIARA-
PEDERSEN**

Lektor,
Institut for
Statskundskab,
Københavns Universitet

lup. Andersen og Søgaard argumenterer for, at der efter deres vurdering er gode samfundsøkonomiske argumenter for, at løn under forældreorlov bør indarbejdes som universel ret i Danmark. Hvorvidt og hvordan arbejdsmarkedet kommer til at indrette sig herefter, mangler vi dog stadig at se. Det er dog ikke kun barselregler, der har rykket forholdene mellem forældre. Med sin oprettelse i 2019 tog Familieretshuset over fra Statsforvaltningen som den primære instans til at varetage sager omhandlende familielivet. Et øget fokus på barnets bedste i sager, hvor forældrene ikke længere er sammen, har gjort forældrenes rettigheder efter en skilsmisse endnu mere præsente, og her viser Bisgaard, at der stadig er stor forskel på far og mor.

I den politiske sfære halter kvinder fortsat efter. Hermansen viser, at selvom kønskvoter kan opfattes som individuelt uretfærdige og næppe fjerner kønsdiskrimination med det samme, så har de få negative konsekvenser for befolkningen. Tværtimod løftes kvaliteten på kvotemændene. Samtidig viser Kosiara-Pedersen, at arbejdsvilkårene for mænd og kvinder i de danske kommunalbestyrelser ikke er ens; kvinderne oplever i større grad end mænd chikane.

Samtidig er køn, både som fænomen og som begreb, også i gang med at rykke sig. Implementeringen af det førnævnte orlovsdirektiv tilgodeser også LGBTQ+-familier og udbredte derved rettigheder til medmødre og -fædre. Selvom adskillelsen af det biologiske køn fra det sociale køn på ingen måde er ny, virker det til for alvor at være i hastig forandring i disse år. Vi har i dette temanummer taget en forholdsvis konservativ – og pragmatisk – tilgang til studiet af kønsforskelle. Forfatterne har ud fra eget valg sat dikotomier op mellem enten biologiske køn tilskrevet ved fødsel eller det juridiske køn, som selvsagt er kasser, som ikke alle passer lige godt ned i. Næste gang, *Samfundsøkonomen* laver et temanummer om køn, er det tid til at overveje, om vi skal til at tænke distinktionerne og kasserne anderledes, end vi hidtil har gjort.

Peter Fallesen og Karina Kosiara-Pedersen
redaktører af temanummeret

Ulighed i pensioner i Danmark på tværs af køn

Temanummer: Kønsforskelle i Danmark

I 2022 var pensionsformuen tilhørende mænd i gennemsnit 19 % højere end pensionsformuen tilhørende kvinder (Danmarks Statistik 2023c). Kønsuligheden i pension overstiger derved både kønsuligheden i timeløn blandt fuldtidsansatte og i bruttolønnen (Danmarks Statistik 2023d; 2023b). Denne kønsulighed i pensionsformuer har sociale konsekvenser, særligt for kvinder, hvilket bliver forstærket gennem følgende to dimensioner. For det første er kvinders forventede levetid næsten fire år længere end mænds. Det vil sige, at de har færre penge, og de penge skal række til flere leveår. For det andet er pensioner i Danmark siden 2007 som udgangspunkt anset som særeje. I tilfælde af skilsmisse deles pensionen ikke, medmindre der eksplicit er indgået en ægtepagt herom, eller det bedømmes, at forskellen i pensionsformuerne ikke er rimelige. Derved står kvinder over for et større økonomisk tab ved en eventuel skilsmisse end mænd.

I denne artikel kortlægger vi kønsulighederne i pension i Danmark med blik på, hvilke roller alder, uddannelse, familiedannelse og sektortilknytning spiller. Vi fokuserer på disse aspekter for at forstå, hvornår i livet kønsulighed i pensionsformuernes størrelse opstår, og hvilke aspekter denne ulighed varierer over. Et bedre billede af, hvornår og for hvem uligheden er størst, kan bidrage med initial viden om, hvilke mekanismer der potentielt kan drive kønsuligheden i pension.

Vi fokuserer kun på pensionsformuen i stedet for også at inddrage andre typer af opsparing af flere årsager: I) Arbejdsmarkedspensionerne udgør en hjørnesten i det danske arbejdsmarked, og næsten alle danskere, som er eller har været i ordinær beskæftigelse i Danmark, har en pensionsopsparing. Derved er pensionsopsparingen direkte bygget ind i afkastet af ens egen arbejdsmarkedsdeltagelse. II) For langt de fleste danskere er deres resterende opsparing bundet i fast ejendom og en mindre mængde som indestående i pengeinstitutter, hvorimod mindre end hver fjerde har aktier, obligationer o.l. uden for pensionsordningen (Danmarks Statistik 2023a). III) Formue uden for pensionssystemet vil ofte deles ved skilsmisse, medmindre der er lavet særejeaftaler i forbindelse med en ægtepagt, hvorimod pensionen som nævnt ovenfor som udgangspunkt er særeje. IV) Formålet med pensionsformuen er at sikre et tilstrækkeligt levegrundlag til tilværelsen som pensionist, hvorimod andre typer af formue kan have andre formål, som fx videregivelse til arv, eller være mindre likvid, som fx boligformue, og derfor kun i begrænset omfang kunne bruges til at understøtte ens tilværelse som pensionist.

PETER FALLESEN

Forskningsprofessor,
ROCKWOOL Fonden og
Seniorforsker,
Institutet för Social
Forskning, Stockholms
Universitet

**JACOB RØDGAARD
ØSTDAL**

Ph.d.-studerende,
ROCKWOOL Fonden
& Økonomisk Institut,
Københavns Universitet

Danskernes pensionsformuer er overordnet set opdelt i fem forskellige produkter: ATP, livrente, ratepension, kapitalpension og aldersopsparing. Siden 2013 har det ikke været muligt at oprette eller indbetale til allerede eksisterende kapitalpensioner, men man har kunnet konvertere sin kapitalpension til enten livrente, ratepension eller aldersopsparing.¹ Hvordan ens indbetalinger fordeler sig på de forskellige pensionstyper – livrente, ratepension og aldersopsparing – afhænger i høj grad af, om det er en arbejdsmarkedspension eller en privat pension, man indbetaler til. I 2020 udgjorde indbetalinger til livrente ca. 58 % af de samlede indbetalinger på arbejdsmarkedspensionerne, hvor det kun var 26 % for private pensioner. Derudover var de samlede indbetalinger til arbejdsmarkedspensionerne ca. seks gange større end til de private pensioner (Kommissionen om Tilbagetrækning og Nedslidning 2022). Disse store forskelle skyldes hovedsageligt to ting. For det første har langt størstedelen af de danske lønmodtagere en arbejdsmarkedspension igennem deres ansættelse og indbetaler kun i begrænset omfang til en privat pensionsordning ved siden af. For det andet er arbejdsmarkedspensionerne i høj grad bestemt af den overenskomst eller firmaaftale, som man er dækket af. Disse aftaler er indrettet til at varetage en stor gruppes ønsker og behov, og den enkelte har oftest kun en begrænset indflydelse på indbetalingerne. Dette giver variation imellem brancher og sektorer i, hvordan indbetalingerne fordeler sig mellem pensionsprodukter, hvilket fx kan ses ved, at andelen, som indbetales til livrente, er ca. dobbelt så høj i den offentlige sektor sammenlignet med det private (Hyldahl og Jørgensen 2018). Disse forskelle mellem brancher/ sektorer medvirker i sidste ende til forskelle i sammensætningen af pensionsformuerne mellem køn gennem selektion ind i branche/ sektor, hvilket bl.a. ses ved, at kvinder i gennemsnit har en mindre andel af deres pensionsformue i markedsrenteprodukter (Danmarks Nationalbank 2021) og en større andel bundet i livrente end mænd (Andersen, Skaksen og Østdal 2024).

Uligheden i størrelsen af pensionsopsparingerne kan komme fra flere kilder. Pensionen indbetales som en del af lønnen med en bunden andel og muligheder for den enkelte at indbetale yderligere. Pensionsindbetalingernes størrelse er derved delvist en funktion af lønningens størrelse. Derfor er en af de første kilder til kønsulighed i pensionsformue, der bør overvejes, forskellen i lønindtægt imellem mænd og kvinder. Løngabet mellem lønmodtagende mænd og kvinder var i 2022 på 12,2 % (på baggrund af den standardberegnete timfortjeneste) (Danmarks Statistik 2023d), og når der derudover tages højde for, at kvinder oftere end mænd arbejder på nedsat tid, så er forskellen på årlig lønindkomst 22,7 % (Danmarks Statistik 2023b). Kleven, Landais, og Søgaard (2019) dokumenterer, at eftersom kvinder i stigende grad har indhentet og siden overhalet mænd i uddannelsesopnåelse, er den centrale årsag til den vedblivende kønsforskel i indkomst, at udviklingen i kvinders arbejdsmarkedsindkomst falder, efter de får børn. Den falder, fordi mødre, modsat fædre, er mere tilbøjelige til at skifte til det offentlige, gå på deltid og takke nej til lederstillinger end barnløse. Næsten hver anden kvinde er ansat i det offentlige, hvor det kun er hver femte mand. Ud over lavere lønninger i det offentlige (dog ofte med højere arbejdsgiverbetalte pensionsbidrag) er pensioner i det

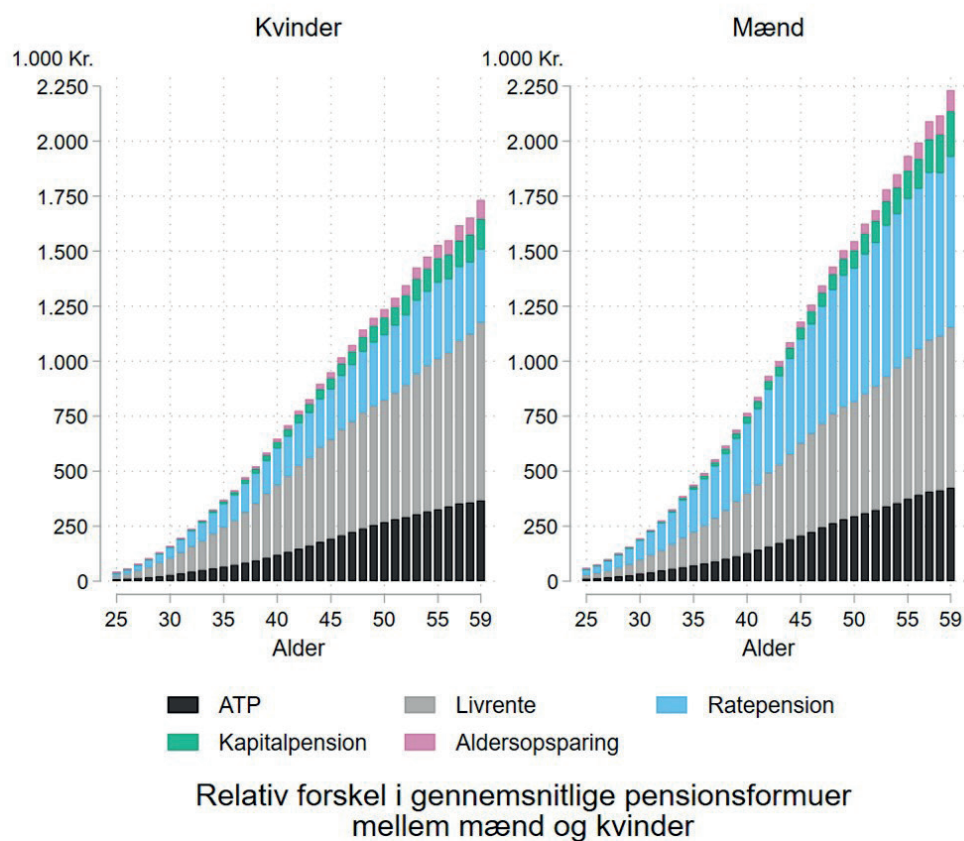
offentlige også i højere grad overenskomstbestemt, hvilket kan påvirke investeringsform og -risiko.

Generelt er kvinder også mindre risikovillige, når det kommer til investeringen af deres pensioner (Larsen, Nielsson og Rangvid 2022; Watson og McNaughton 2007) og sætter sig i gennemsnit mindre ind i pensionstyper og -afkast end mænd (Preston og Wright 2023). Markedsrenteordninger har højere risiko, men giver i gennemsnit større afkast over tid (fx Jordà, Schularick og Taylor 2019). Så både gennem adfærd og selektion ind i sektor kan kvinder være mindre tilbøjelige til at investere i markedsrenteordninger, og når de investerer i dem, investerer de mindre beløb end mænd (Larsen, Nielsson og Rangvid 2022). Derved ender kvinder i gennemsnit med en sikrere, men dårligere forrentet pensionsopsparing end mænd.

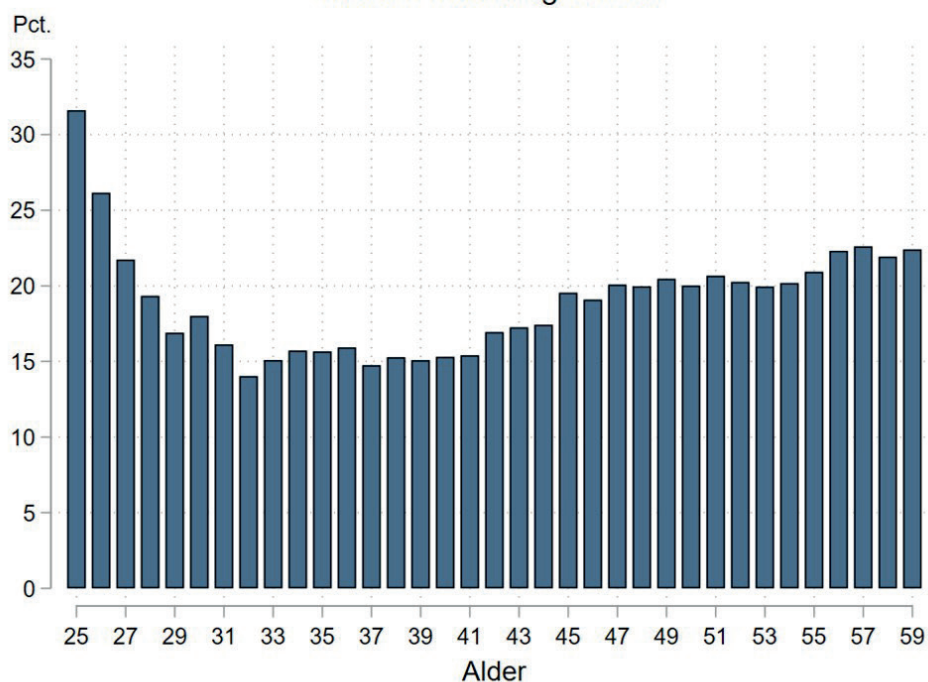
Én udvikling, som dog kan trække kønsforskellen i pensionsformue i kvinders retning, er uddannelse. Kvinder er overrepræsenterede på de videregående uddannelser, og uddannelseslængde og lønindkomst er positivt korreleret. Dog skal det medregnes, at længere uddannelser også betyder, at man er ældre, når man gør sit indtog på arbejdsmarkedet. Derved kan man gå glip af tidligere forrentning af sin pensionsopsparing.

Figur 1 præsenterer fordelingen af pensionsformue hen over alder og pensionstype for henholdsvis mænd og kvinder i 2020. Figuren viser et øjebliksbillede for hvert alderstrin (25-59 år), og derfor skal det ikke ses som den forventede udvikling hen over en persons livsforløb. Figur 1 demonstrerer, at for alle alderstrin har mænd en substantielt højere opsparing end kvinder. Den relative forskel er størst blandt de yngste, hvilket skyldes, at kvinder i gennemsnit indtræder senere på arbejdsmarkedet end mænd på grund af længere uddannelser i gennemsnit. Selvom den relative forskel blandt de yngste er høj, er de faktiske opsparede beløb meget lave. Den relative forskel er lavest for folk i 30'erne (på under 20 %), og vokser over alderstrinnene og nærmer sig de 30 % for folk i slut-50'erne. Samtidig er indholdet af opsparingerne også forskellige. En større andel af kvinders pension består af livsrente, hvoraf mænds består af ratepensioner. Det reflekterer, at kvinder i højere grad er ansat i det offentlige og på overenskomstfastlagte pensioner. Så kvinder har lavere pensionsformuer end mænd på tværs af alder, og fra 30 år og frem vokser forskellen stabilt over alderstrin. I resten af artiklen fokuserer vi på, hvordan den forskel udfolder sig på tværs af uddannelse, antal børn og sektor, for bedre at forstå, hvad der forklarer gabet.

Figur 1: Gennemsnitlige pensionsformuer for 25-59-årige mænd og kvinder i 2020, fordelt på alder

Relativ forskel i gennemsnitlige pensionsformuer mellem mænd og kvinder

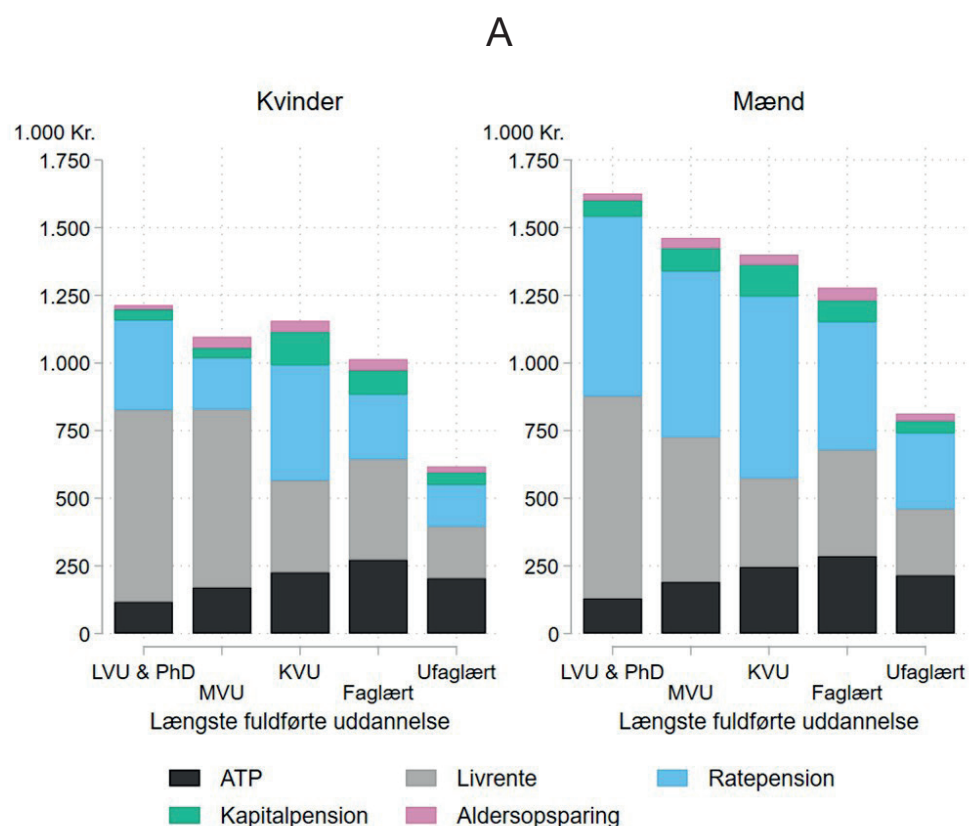

Kilde: Egne beregninger baseret på registerdata fra Danmarks Statistik.

Note: En positiv difference betyder, at mænd i gennemsnit har en pensionsformue, som er x pct. højere end kvinders inden for samme gruppe.

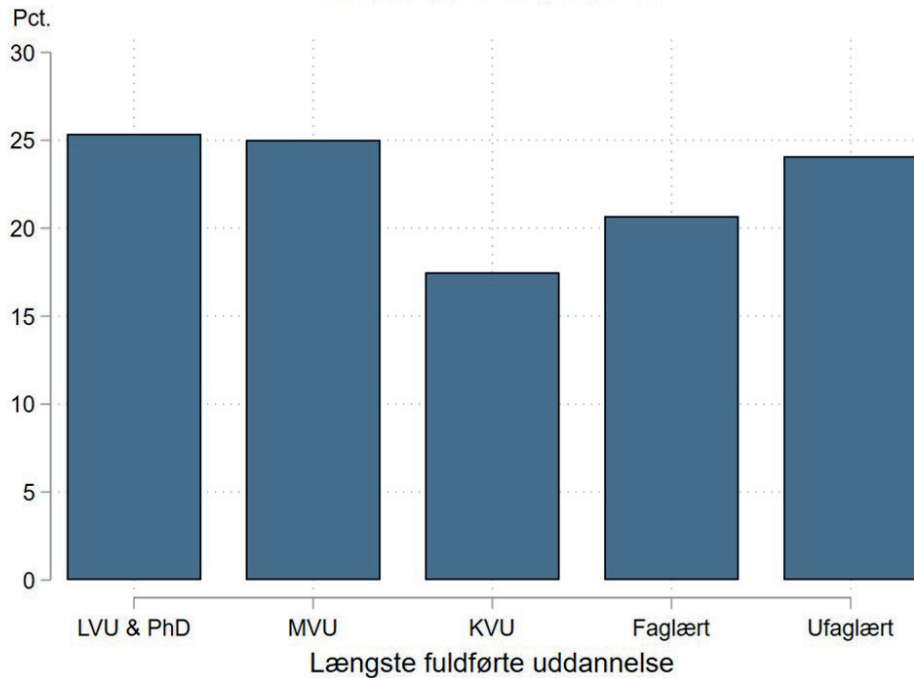
Danske kvinder tager i stigende grad mere formel uddannelse og har overhalet mændene, når det kommer til andelen med videregående uddannelser (Jalovaara m.fl. 2019). Da længere uddannelse også resulterer i højere timelønninger, kan det være, at uddannelse udligner noget af pensionsforskellene mellem mænd og kvinder. Figur 2 A+B viser forskellene i pensionsformue og sammensætning for mænd og kvinder på tværs af uddannelsesniveau. Vi fokuserer på de 30-59-årige for at sikre, at langt størstedelen har færdiggjort deres længst fuldførte uddannelse, og regner dem, som har en studieforberevende uddannelse som deres længste, som ufaglærte. Mænds pensionsformuer er støt voksende over uddannelseslængde, og mænd med lange videregående uddannelser har pensionsopsparinger, der er mere end dobbelt så store som ufaglærte mænd, på trods af at uddannelsesekspansionen medfører, at der er relativt flere ældre mænd, der har haft længere tid til at spare op blandt de ufaglærte end blandt dem med lange videregående uddannelser. For kvinder er det også de ufaglærte, der har den mindste pensionsopsparing, efterfulgt af faglærte og så grupperne med videregående uddannelser. Blandt de videregående uddannelser er der dog ikke den klare forskel på tværs af længde, som man ser hos mændene.

Figur 2 A+B: Gennemsnitlige pensionsformuer for 30-59-årige mænd og kvinder i 2020, fordelt på længste fuldførte uddannelse

B

Relativ forskel i gennemsnitlige pensionsformuer mellem mænd og kvinder

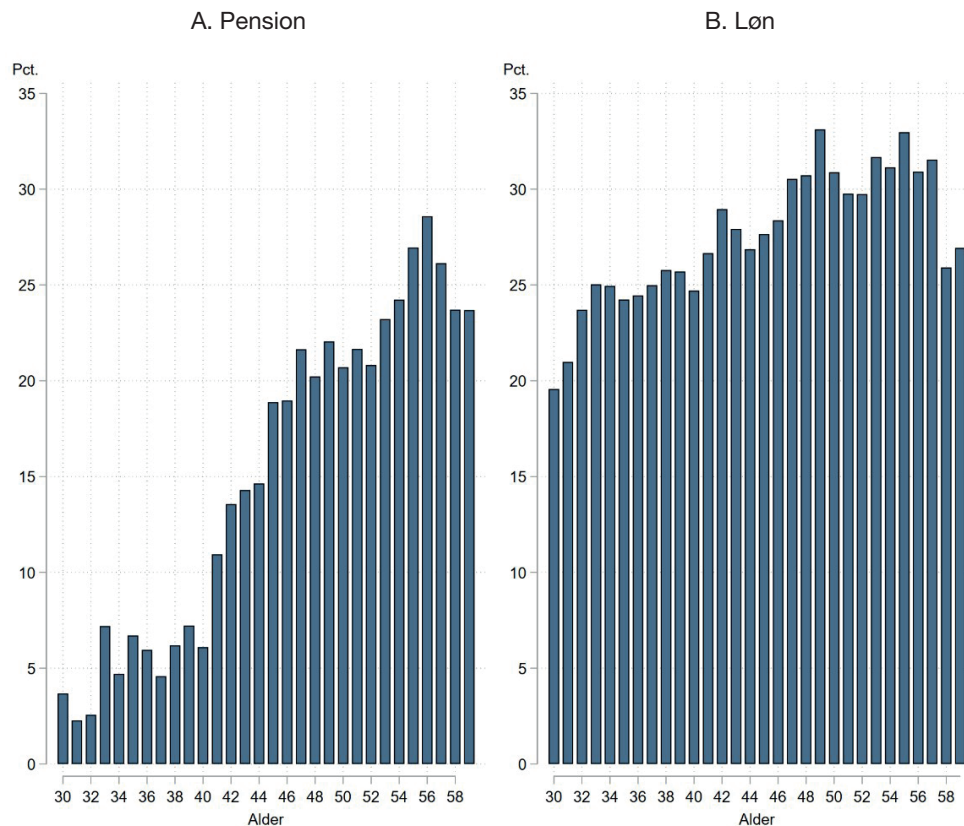

Kilde: Egne beregninger baseret på registerdata fra Danmarks Statistik.

Note: En positiv difference betyder, at mænd i gennemsnit har en pensionsformue, som er x pct. højere end kvinders inden for samme gruppe.

Når det kommer til de relative forskelle imellem kønnene, er der intet tegn på uddannelse som den store udligner. De største relative forskelle imellem kønnene findes blandt de mellemlange (MVU) og lange videregående uddannelser (LVU). Samtidig er der en stabil fordeling af mænd og kvinder over alder i MVU og kort videregående uddannelse (KVU), hvorimod andelen af kvinder i LVU stiger relativt til mændene, jo yngre fødselsårgangene er (Danmarks Statistik 2024b). Figur 3 viser, hvordan pensions- og lønuligheden ser ud for langt uddannede på tværs af alder for at se, om den stigende relative overrepræsentation af yngre kvinder med lange uddannelser over tid kan forventes at udligne kønsforskelle i pension ikke bare mellem køn generelt, men også inden for gruppen med LVU. Kønsuligheden for LVU'erne i pensionsformue er langt mindre blandt folk i 30'erne og start-40'erne end blandt ældre (også sammenlignet med hele befolkningen, jf. Figur 1), men den lave ulighed i pensionsformue er ikke afspejlet i lønnen, som udgør grundlaget for pensionsformuen. Kvinders øgede uddannelse mindsker det samlede gab, men gabet består inden for uddannelsesgrupperne.

Figur 3. Relativ forskel i gennemsnitlige pensionsformuer og lønindkomst mellem mænd og kvinder med en lang videregående uddannelse

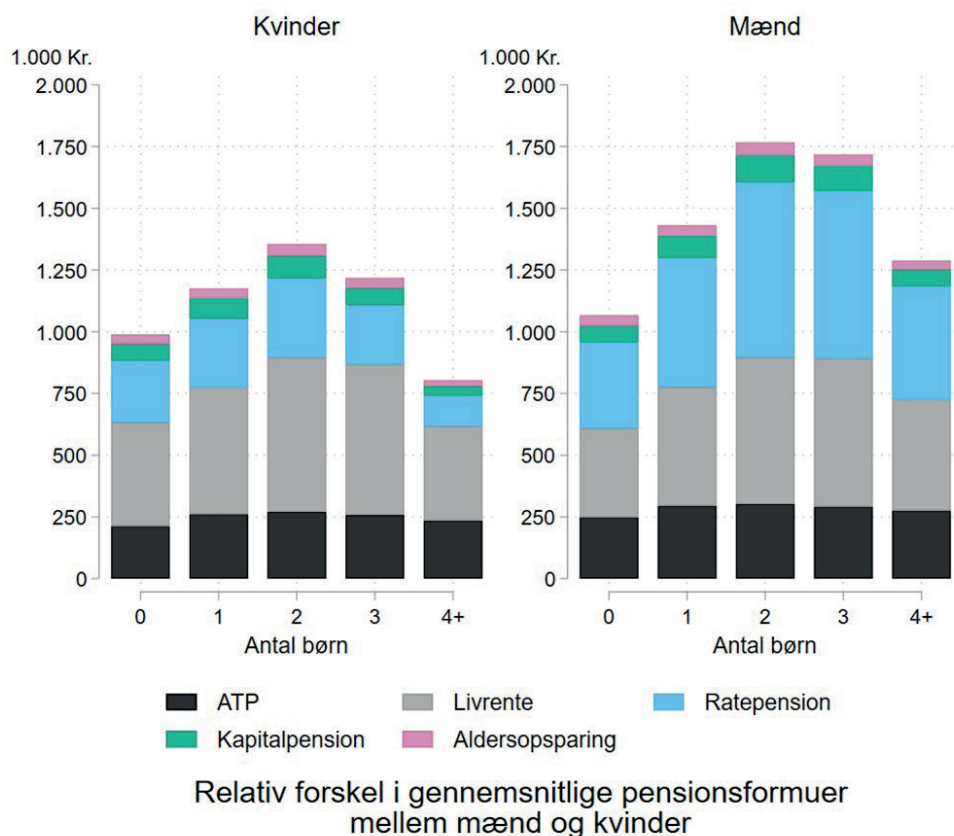

Kilde: Egne beregninger baseret på registerdata fra Danmarks Statistik.

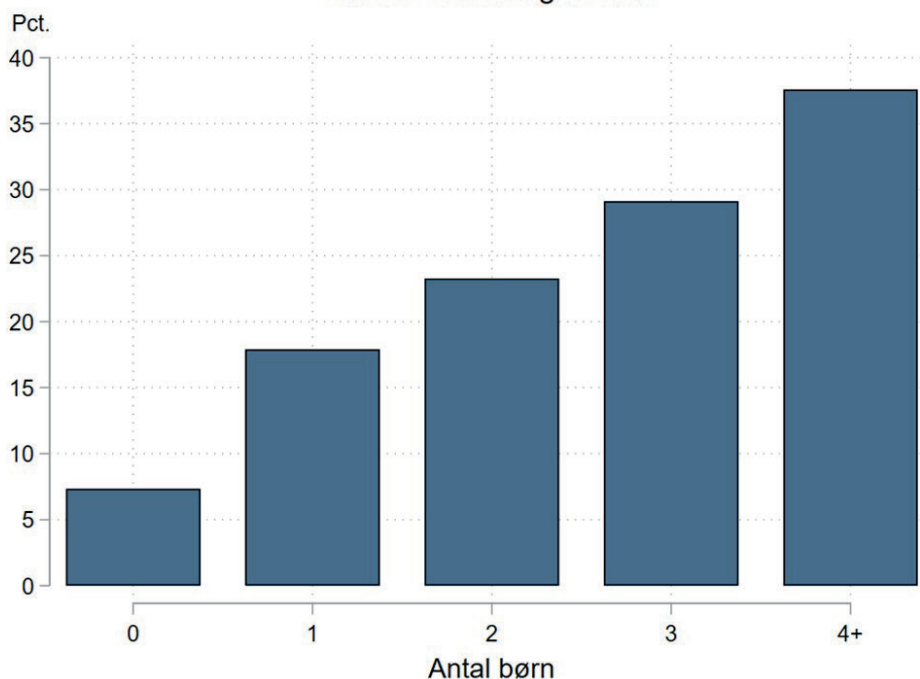
Note: En positiv difference betyder, at mænd i gennemsnit har en pensionsformue og løn, som er x pct. højere end kvinders inden for samme gruppe.

Familiedannelse kan potentielt være med til både at danne og øge forskellene i mænds og kvinders pensionsformuer, da konsekvenserne af forældreskab rammer skævt mellem køn. Figur 4 viser pensionsformuen for mænd og kvinder mellem 40-59 opdelt på antal børn, de er juridiske forældre til. Under 2,5 % af børn født i 2020 var født af kvinder over 40 (Danmarks Statistik 2024a), så selvom nogle af de mænd og kvinder, der indgår i opdelingen, vil nå at få flere, er det et fåtal. For både mænd og kvinder er der et omvendt-U-formet forhold mellem antallet af børn og samlet pensionsformue. I begge tilfælde er det dem, som har to børn, der samlet set har den største formue. Det flugter med, at i Danmark er to-barns-normen specielt stærk hos mænd og kvinder med lang videregående uddannelse (Jalovaara m.fl. 2019). Den relative forskel i formue mellem mænd og kvinder er dog ikke tilsvarende U-formet. Tværtimod udfolder den sig nærmest lineært. Hvor forskellen mellem barnløse mænd og kvinder er på kun 8 %, er den 30 % for dem med to børn og 60 % for dem med fire eller flere børn. Ligesom forskellene i lønindkomst i Danmark i stor grad kan tilskrives forskelle i konsekvenserne af forældreskab for mænd og kvinder (Kleven, Landais og Søgaard 2019), ser det også ud til, det spiller en central rolle, når det kommer til forskelle i pension.

Figur 4: Gennemsnitlige pensionsformuer for 40-59-årige mænd og kvinder i 2020, fordelt på antal børn

Relativ forskel i gennemsnitlige pensionsformuer mellem mænd og kvinder

Kilde: Egne beregninger baseret på registerdata fra Danmarks Statistik.

Note: En positiv difference betyder, at mænd i gennemsnit har en pensionsformue, som er x pct. højere end kvinders inden for samme gruppe.

Uligheden vokser tydeligvis mellem mænd og kvinder i takt med antallet af børn. Kleven, Landais og Søgaard (2019) peger blandt andet på kvinders højere tilbøjelighed til at rykke til det offentlige som en mulig årsag til deres lavere lønindkomster, efter at de får børn, da lønnen ofte er lavere i det offentlige. Den overenskomstmæssige procentsats af lønnen, som indbetales på pensionskontoen, er dog ofte højere i det offentlige end i det private, hvilket potentielt kan udligne noget af forskellene. Privatansatte mænds pensionsformue blandt 25-59-årige er 20 % højere end privatansatte kvinders, hvorimod forskellen i det offentlige er 15 %.² Så selvom forskellen er mindre i det offentlige, er den stadig markant, og der er ikke nogen indikation på, at sektortilhørsforhold forklarer forskellen på mænds og kvinders pensionsformuer. Tværtimod er de gennemsnitlige forskelle på tværs af sektor meget små, når man sammenligner pensionsformuernes størrelse inden for samme køn. Forskellen ligger derimod i sammensætningen af pensionen mellem produkter med livsvarig eller afgrænset udbetalingsperiode.

Konsekvenser af lavere pensionsordninger

Danmark har et af de mest kønslige pensionsmarkeder i verden (OECD 2023), men mænds pensionsformuer er stadig næsten 20 % højere end kvinders. Samtidig skal kvindernes pension række længere – det forventes, at en dansk kvinde lever 3,5 år længere end en dansk mand (Vaupel m.fl. 2022). Danmark går en fremtid i møde, hvor ældre udgør en større andel af befolkningen, og omkostningerne til den borgernære velfærd forventes at stige bl.a. pga. lavere produktivitetstigninger i den offentlige sektor (de såkaldte Baumol-effekter), hvilket kan føre til en lavere kvalitet af velfærdstilbuddene på sigt. Det må derfor forventes, at private pensionsopsparinger i højere grad skal indkomstdække de ældre eller bruges på at supplere en evt. lavere kvalitet i den velfærd, som de ældre bliver tilbudt. Under det fremtidsscenario står danske kvinder økonomisk dårligere end danske mænd. Selvom kvindernes stigende uddannelsestilbøjelighed i forhold til mændene kommer til at lede til noget udligning, er det langt fra nok til, at vi kan forvente pensionsformuer i balance på tværs af køn inden for de næste årtier.

Børn driver de store forskelle i pensionsformue – så længe kvinder betaler den største del af den direkte økonomiske konsekvens af forældreskabet, bliver det svært at se, hvordan pensionsordninger kan forventes udlignet. Tidligere forskning har demonstreret, at pensionsulighed påvirker folks liv og parforholdsbeslutninger direkte (Amilon 2015). Pensionsordningers status som særejer (såfremt der ikke foreligger en ægtepagt, der angiver andet) medfører, at omkostninger ved at afslutte et ægteskab vil få større privatøkonomiske konsekvenser for kvinder end for mænd. Derudover kan en skæv fordeling af pensionsformuen inden for husholdningen føre til store indkomsttab for pensionister, som mister deres partner, da størrelsen på den arv, man modtager fra sin partner, afhænger af, hvilke pensionsprodukter og forsikringer, deres pensionsformue er bundet i. Det ses særligt ved, at kvindelige pensionister

i gennemsnit oplever større fald i deres forbrugsmuligheder, når de mister deres partner, og en højere andel af disse efterfølgende oplever økonomisk fattigdom sammenlignet med mænd (Andersen, Skaksen og Østdal 2024). En mere ligelig fordeling af pensionsformuerne mellem kønnene vil derfor have positive effekter for kvinder både økonomisk og familiemæssigt.

Noter

- 1 Da aldersopsparing ikke er fradragsberettiget som de andre pensionstyper, er der en afgift på 40 % på at konvertere sin kapitalpension til denne pensionstype. Fra 2013 til 2015 fik man en rabat på denne afgift, så den sammenlagt var på 37,3 %.
- 2 Egne beregninger baseret på registerdata fra Danmarks Statistik.

Referencer

- Amilon, Anna. (2015). "The effects of a Danish legal reform on divorce probabilities and pension savings". *Review of Economics of the Household* 13 (1): 193–218. <https://doi.org/10.1007/s11150-012-9168-3>.
- Andersen, Torben M., Jan Rose Skaksen, og Jacob Rødgaard Østdal. (2024). "Fordelingsaspekter af det danske pensionssystem". ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Danmarks Nationalbank. (2021). "Kønsforskelle i pensionsprodukter". Danmarks Nationalbank.
- Danmarks Statistik. (2023a). "FORMUE11: Formue efter formuetype, enhed, alder, køn og population". 29. november 2023. <https://www.statistikbanken.dk/FORMUE11>.
- . (2023b). "INDK201: Hovedtabel personindkomster efter indkomsttype, køn, alder, population, prisenhed og enhed". 27. november 2023. <https://www.statistikbanken.dk/INDK201>.
- . (2023c). "LIGEI8: Ligestillingsindikator for pensionsformue for personer efter alder". 29. november 2023. <https://www.statistikbanken.dk/LIGEI8>.
- . (2023d). "LIGELI1: Ligestillingsindikator for løn-gab". 29. november 2023. <https://www.statistikbanken.dk/LIGELI1>.
- . (2024a). "FOD: Levendefødte efter moders alder og barnets køn". 12. februar 2024. <https://statistikbanken.dk/FOD>.
- . (2024b). "HFUDD11: Befolkningens højeste fuldførte uddannelse (15-69 år) efter bopælsområde, herkomst, højeste fuldførte uddannelse, alder og køn". 12. april (2024). <https://statistikbanken.dk/HFUDD11>.
- Hyldahl, Christian, og Michael Jørgensen, red. 2018. "Offentligt ansatte indbetaler mest til en livsvarig pensionsordning". ATP. <https://www.atp.dk/dokument/179-offentligt-ansatte-indbetaler-mest-til-en-livsvarig-pensionsordning>.
- Jalovaara, Marika, Gerda Neyer, Gunnar Andersson, Johan Dahlberg, Lars Dommermuth, Peter Fallesen, og Trude Lappegård. (2019). "Education, Gender, and Cohort Fertility in the Nordic Countries". *European Journal of Population* 35 (3): 563–86. <https://doi.org/10.1007/s10680-018-9492-2>.
- Jordà, Òscar, Moritz Schularick, og Alan M. Taylor. (2019). "The Total Risk Premium Puzzle". Working Paper. Working Paper Series. National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w25653>.
- Kleven, Henrik, Camille Landais, og Jakob Egholt Søgaard. (2019). "Children and gender inequality: Evidence from Denmark". *American Economic Journal: Applied Economics* 11 (4): 181–209. <https://doi.org/10.1257/app.20180010>.
- Kommissionen om Tilbagetrækning og Nedslidning. (2022). "Fremtidssikring af et stærkt pensionssystem". Kbh: Beskæftigelseministeriet.
- Larsen, Linda Sandris, Ulf Nielsson, og Jesper Rangvid. (2022). "Gender and choice of pension product". *Finance Research Letters* 47 (juni):102692. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.102692>.
- OECD. (2023). *Pension Markets in Focus 2023*. <https://doi.org/10.1787/28970baf-en>.
- Preston, Alison, og Robert E. Wright. (2023). "Gender, Financial Literacy and Pension Savings*". *Economic Record* 99 (324): 58–83. <https://doi.org/10.1111/1475-4932.12708>.
- Vaupel, James W., Marie-Pier Bergeron Boucher, Ilya Kashnitsky, og Jes Søgaard. (2022). "Demografiske perspektiver på danskernes levetid". I *Et aldrende Danmark*, redigeret af Torben M. Andersen og Jan Rose Skaksen. Gyldendal.
- Watson, John, og Mark McNaughton. (2007). "Gender Differences in Risk Aversion and Expected Retirement Benefits". *Financial Analysts Journal* 63 (4): 52–62. <https://doi.org/10.2469/faj.v63.n4.4749>.

Lige løn for lige uddannelse?

Cand.polit.ers køn og løn

Temanummer: Kønsforskelle i Danmark

Vi analyserer lønforskelle mellem mandlige og kvindelige økonomer i hhv. den offentlige og private sektor to år efter dimissionstidspunktet ved brug af den klassiske Oaxaca-Blinder dekomponering. Lønforskellen er betydelig selv i vores meget homogene gruppe af personer (18.000 kr. i den offentlige sektor; 60.000 kr. i den private sektor). Fem år efter dimissionstidspunktet er lønforskellen steget til 49.000 kr i den offentlige sektor og 143.000 kr. i den private sektor. Forskelle i karakterer, erhvervs erfaring og øvrige personlige karakteristika er ikke i stand til at forklare majoriteten af disse forskelle, hverken to eller fem år efter dimissionen.

Det er alment kendt, at der er forskelle i lønninger til mænd og kvinder i Danmark (Larsen m.fl., 2020). De politiske og videnskabelige diskussioner handler om, i hvilken grad lønforskellene kan henføres til mænd og kvinders forskellige valg i studielivet, familielivet og arbejdslivet. Hvis lønforskellene er resultater af forskellige valg, kan man ikke tale om et ligelønsproblem, idet lige løn er for lige arbejde. Lønforskelle, som ikke er et resultat af frivillige valg, er derimod et demokratisk problem, da det er en systematisk forskelsbehandling på arbejdsmarkedet, som kan henføres til individers køn.

Ligelønslovens § 6 a pålægger beskæftigelsesministeren og ligestillingsministeren hvert tredje år at udarbejde en redegørelse for indsatsen for at opnå lige løn mellem mænd og kvinder. Den seneste redegørelse er fra efteråret 2023 (Beskæftigelsesministeriet, 2023a), hvori der henvises til beskæftigelsesministeriets publikation om kvinder og mænd på arbejdsmarkedet (Beskæftigelsesministeriet, 2023b) og til VIVE's seneste statistiske analyse af lønforskellene (Larsen m.fl., 2020). I de tre publikationer konstateres det, at mænd i gennemsnit har 12 % højere løn end kvinder. Lønforskellen varierer betragteligt på tværs af sektorer. Inden for den offentlige sektor er den lavest i staten (4 %) og højest i regionerne (16 %), mens den private sektor ligger på 11 %.

Økonomer opdeler traditionelt lønforskellen i to: en forklaret og en uforklaret del (se Blau og Kahn, 2017; Kunze, 2017 eller Larsen m.fl., 2020). Den forklarede del knyttes til kønsopdelte arbejdsmarkeder og henføres derfor til forskelle i uddannelse, jobfunktioner, erhvervs erfaring, sektor- og branchevalg samt familiens arbejdsdeling. Disse observerbare forskelle, som kan påvirke individuelle lønninger, kan man tage højde for i statistiske analyser. Den forskel, der måtte være i gennemsnitslønningerne for mænd og kvinder, efter der er taget højde for de observerbare forskelle, kaldes den uforklarede del,

NADJA EIFLER

Ph.d.-studerende,
ROCKWOOL Fonden

HENRIK HANSEN

Professor,
Økonomisk Institut
Københavns Universitet,
og medlem af institutets
forskningsgruppe
Development Economics
Research Group (DERG)

og den har traditionelt været tolket som et udtryk for systematisk forskelsbehandling på arbejdsmarkedet. I denne artikel benævner vi de to dele hhv. ”karakteristika” og ”køns effekten”. Vi følger litteraturen og benytter den såkaldte Oaxaca-Blinder dekomponering til at estimere de to dele. Larsen m.fl. (2020) finder med denne metode, at køns effekten udgjorde hhv. 3,9 %, 6 % og 2,5 % af mændenes gennemsnitsløn i staten, regionerne og den private sektor i 2016.

De fleste nyere danske studier af lønsforskelle mellem mænd og kvinder bruger registerdata fra Danmarks Statistik, og de baserer sig ofte på mange personer, fx 1.848.200 hos Larsen m.fl. (2020). I denne artikel går vi den modsatte vej, idet vi zoomer ind på dimittender fra en enkelt uddannelse. Populationen i denne artikel er de cand.polit.er, der dimitterede i perioden 1994-2013. Ved at fokusere på en enkelt uddannelse tager vi automatisk højde for en række af de valg, mænd og kvinder tager i forhold til uddannelse i ungdomsårene. Vi tager ligeledes højde for en god portion af forskelle i evner og interesser. Endelig analyserer vi en population, som har fokus på, og viden om, økonomiske forhold. Hvidberg (2023) viser, at økonomiske universitetsuddannelser påvirker de studerende, så de generelt sjældnere misligholder lån i forhold til sammenlignelige personer med andre universitetsuddannelser. Vi formoder derfor, at cand.polit.er har en interesse i, og godt kendskab til, deres lønsforhold, uanset køn.

Selv inden for denne relativt homogene population er der forskelle i evner, viden og valg. I den statistiske analyse søger vi at måle og tage højde for forskelle i evner og viden ved at analysere og inkludere de enkeltes karaktergennemsnit fra polit-studiet samt omfanget af deres erhvervsarbejde i studietiden. Vi tager samtidig højde for visse væsentlige valg. Først og fremmest opdeler vi populationen i to, afhængigt af om cand.polit.erne er ansat i hhv. den offentlige eller den private sektor to kalenderår efter det år, hvor de dimitterede. Endelig inkluderer vi information om, hvorvidt personerne har børn.

Datagrundlag og -behandling

Vi ønsker at beskrive lønsforholdene for mænd og kvinder der, i bred forstand, kan klassificeres som en ’typisk cand.polit.’ Datagrundlaget er registrene i Danmarks Statistik, hvor vi udsøger alle dimittender fra polit-studiet i årene 1994-2013. For at kunne estimere lønsforskelle på arbejdsmarkedet medtager vi kun dimittender, som er i registrene både to og fem kalenderår efter dimissionsåret. Vi har valgt at se på lønsforskellene i andet og femte kalenderår efter dimissionsåret for at sikre, at en stor del af dimittenderne har fundet beskæftigelse. Vi medtager således kun dimittender, der er i fuldtidsbeskæftigelse i det andet kalenderår efter dimissionsåret.

Lønnen i andet år efter dimissionen vil for en stor del af dimittenderne være deres startløn i første job, som, vi forventer, primært varierer systematisk med karaktergennemsnit og erhvervs erfaring i studietiden. Mange dimittender

ønsker at ændre deres første jobmatches. Analyser fra DJØF viser, at unge medlemmer ofte skifter job inden for de første 3-4 år. Ved at se på lønforskelle i femte kalenderår efter dimissionsåret fanger vi disse jobskifter. Samtidig vil mange af dimittenderne have fået et eller flere børn på dette tidspunkt, hvilket har en stor og varig effekt på lønforskellen mellem mænd og kvinder i Danmark (Kleven, Landais og Søgaard, 2019). Endelig har dimittenderne efter fem år haft mulighed for at vise deres jobspecifikke kompetencer. Dette gør det yderligere interessant at analysere lønforskelle i femte kalenderår.

For at sikre, at cand.polit.erne har en ensartet uddannelse, medtager vi kun dimittender, som har bestået både bachelor- og kandidatuddannelsen på polit-studiet. Vi ekskluderer således stort set alle internationale studerende. Derudover ser vi bort fra dimittender med meget korte og meget lange indskrivninger, så alle i vores udsnit har været på studiet i mindst 3 år og højst 10 år.

Ovenstående restriktioner giver en ganske stor reduktion i antallet af personer i analysen. I registrene er der således 3.399 dimittender i årene 1994-2013 (2.298 mænd og 1.101 kvinder), som har både bachelor- og kandidatuddannelsen. Restriktionerne reducerer populationen til 2.368 personer (1.607 mænd og 761 kvinder).

Det er værd at understrege, at disse polit'ere er uddannet i perioden inden fremdriftsreformen fra 2016. Der er derfor ganske mange dimittender med lange studietider i forhold til, hvad man ville forvente i dag. Dette afspejles i de gennemsnitlige studietider, som det fremgår af tabel 1, der desuden viser en række indikatorer og karakteristika for vores population fordelt på køn og sektor, hvor sektoren er givet af dimittendernes ansættelsessted i andet kalenderår efter dimissionsåret.

Tabel 1: Karakteristika for cand.polit.ere i fuldtidsansættelse andet år efter dimission

	Alle		Offentlig sektor		Privat sektor	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Lønindkomst (1.000 kr.)	491	428	416	398	533	473
Andel privatansatte	0,64	0,41	0,00	0,00	1,00	1,00
Andel i finansiel sektor	0,28	0,18	0,05	0,04	0,42	0,39
Andel i vidensservice	0,12	0,05	0,04	0,02	0,17	0,11
Karaktergennemsnit	8,02	7,77	7,78	7,75	8,16	7,79
Studiearbejde (årsværk)	2,53	2,19	2,33	2,14	2,64	2,25
Studietid (år)	7,22	7,10	7,51	7,19	7,06	6,98
Andel med børn	0,23	0,19	0,26	0,22	0,22	0,14
Andel forældre med LVU	0,25	0,25	0,21	0,25	0,27	0,24
Observationer	1.607	761	578	452	1029	309

Note: Alle oplysninger er opgjort i andet år efter dimission. Lønindkomsten er opgjort i 2015-priser.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik.

Tabellen viser de velkendte lønforskelle mellem ansatte i den private og den offentlige sektor, og samtidig lønforskellene mellem mænd og kvinder. Idet der er betydelig forskel i andelen af mænd og kvinder, som er ansat i hhv. den private og den offentlige sektor, kan en del af den umiddelbare lønforskel på 63.000 kr. – 13 % af mændenes løn – henføres til sektorvalg. Men inden for sektorerne er der også løngab – 18.000 kr. (4 %) i den offentlige sektor og 60.000 kr. (11 %) i den private sektor. Det er disse sektorspecifikke løngab, vi fokuserer på i det følgende.

Tabellen viser overordnet, at selv når vi zoomer ind på en meget lille population, som meget langt i deres livsforløb har foretaget de samme uddannelses- og sektorvalg, er der observerbare forskelle mellem mænd og kvinder, både i gennemsnitsløn og i karakteristika. Specifikt har mændene i gennemsnit højere karakterer end kvinderne, og de har haft mere erhvervsarbejde i studietiden. Begge karakteristika kan have betydning for løngabet. Derfor ser vi nærmere på disse elementer, som typisk ikke medtages i de større lønanalyser, i det følgende.

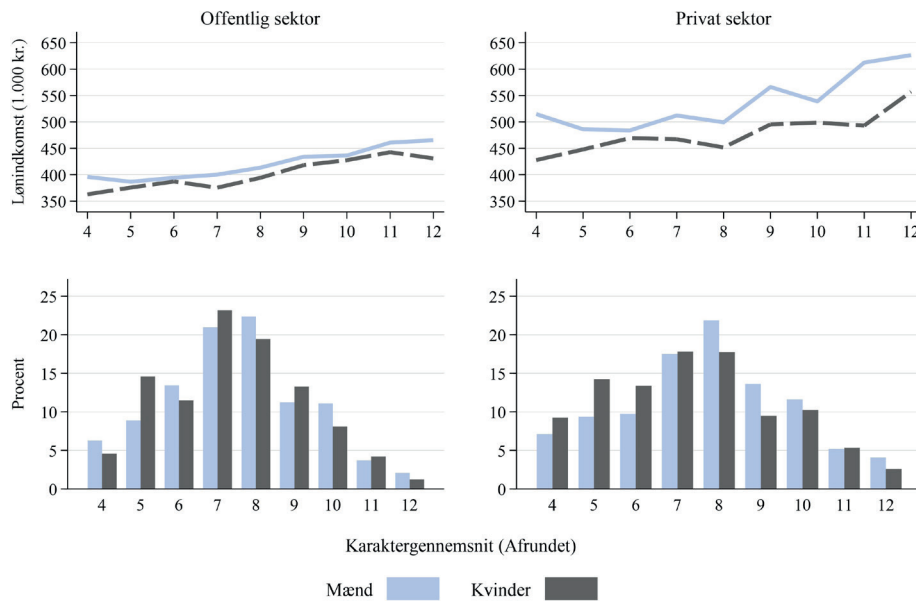
Karakteristika, køn og løn

Vi starter med forskellene i karaktergennemsnittene. Figur 1 viser sammenhængen mellem dimittendernes karaktergennemsnit og deres lønindkomst i andet år efter dimissionen fordelt på sektor og køn. For at sikre anonymitet har vi i figuren afrundet dimittendernes karakterer til nærmeste heltal og trunkeret meget lave gennemsnit. I de efterfølgende regressionsanalyser bruger vi de faktiske karaktergennemsnit.

I begge sektorer ses en positiv sammenhæng mellem karaktergennemsnit og løn, og samtidig at mandlige cand.polit'er i den private sektor i gennemsnit lønnes højere end polit'er i den offentlige sektor uanset karaktergennemsnittet. For en given karakter er den gennemsnitlige løn lidt højere for mænd end for kvinder i begge sektorer, men lønforskellen varierer ikke systematisk med karakterfordelingen.

De to histogrammer i bunden af figur 1 viser, at der er meget ens karakterfordelinger for mænd og kvinder i den offentlige sektor, mens der er forskel på fordelingerne i den private sektor. Dette viser, at en mere detaljeret information om uddannelseskarakteristika i de store lønanalyser, som fx Larsen m.fl. (2020) sandsynligvis vil lede til et lavere estimat af kønseffekten i løngabet.

Figur 1: Løn og karaktergennemsnit opdelt på sektor og køn

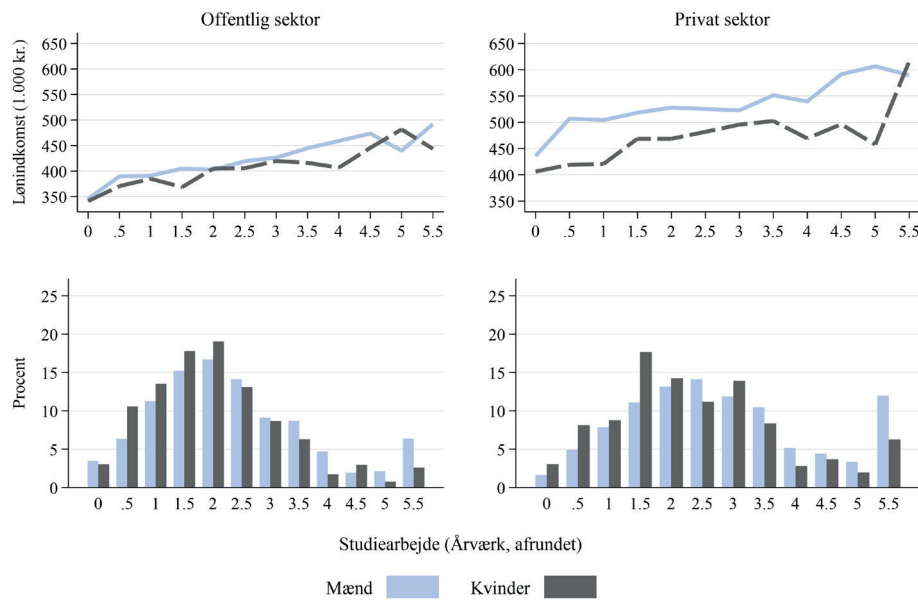

Note: Karaktergennemsnittene er afrundet til nærmeste heltal for at sikre anonymitet. Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik.

Vi ser herefter i figur 2 på sammenhængen mellem erhvervs erfaring oparbejdet i løbet af studietiden og lønindkomst. For igen at sikre anonymitet har vi afrundet dimittendernes studiearbejde til nærmeste halve årsværk i figuren. Herudover har vi trunkeret de ganske få meget høje årsværk til et maksimum på 5,5 årsværk. Sammenhængen mellem løn og studiearbejde i den høje ende skal derfor fortolkes med stor varsomhed. I de efterfølgende regressionsanalyser bruger vi de faktiske årsværk uden afrunding og trunkering.

Både i den offentlige og den private sektor er der en positiv sammenhæng mellem lønindkomsten i andet år efter dimission og erfaring fra studiearbejde. I den offentlige sektor er løngevinsten ca. 50.000 kr. for både mandlige og kvindelige dimittender, hvis de har haft studiearbejde svarende til ca. 2,5 årsværk sammenlignet med dimittender uden studiearbejde. I den private sektor er gevinsten ca. 100.000 kr. Med en gennemsnitlig studietid på ca. syv år svarer 2,5 årsværk til en ugentlig arbejdstid på ca. 20 timer i fem af de syv år. Dette vil mange af personerne i vores population sikkert kunne genkende fra deres studietid. Endelig er det iøjefaldende, at man kan spore et betragtelig løngab mellem mænd og kvinder i den private sektor for alle niveauer af studiearbejde.

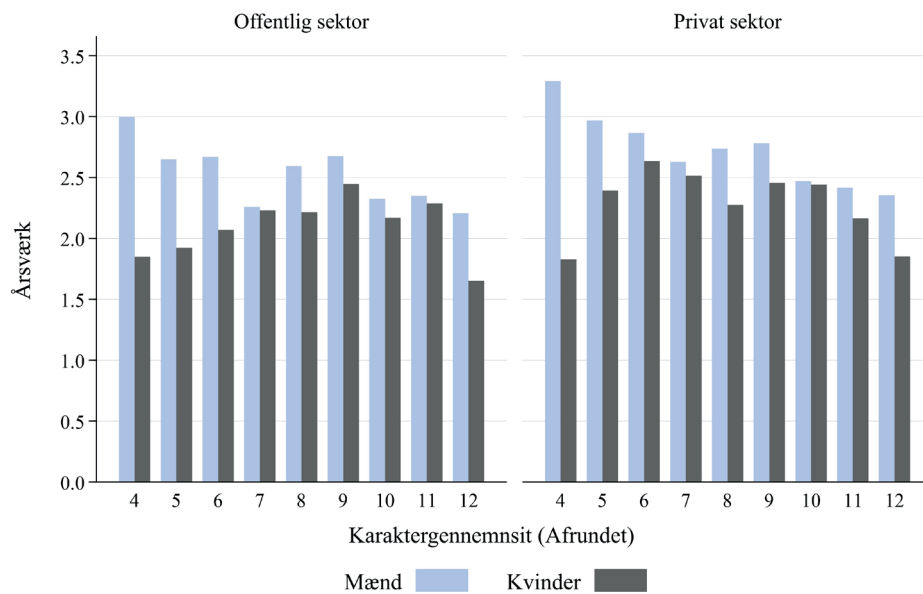
Figur 2: Løn og studiearbejde opdelt på sektor og køn

Note: Studiearbejde er afrundet til nærmeste halve årsværk for at sikre anonymitet.
 Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik.

Karakterer og studiearbejde er ikke uafhængige af hinanden. Samtidig er der en kønsforskel i sammenhængen, som ses af figur 3. At mændene har markant mere studiearbejde end kvinderne, fremgår af tabel 1. Den ekstra information i figuren er, at det i høj grad er mænd med lave karakterer, som har arbejdet meget i studietiden, hvor det modsat er kvinder med middel og ganske høje karakterer, som har arbejdet meget i studietiden. Disse kønsspecifikke interaktioner skal analyseres i sammenhæng. Dette gør vi i en regressionsanalyse, hvor vi bruger Oaxaca-Blinder dekomponeringen af de gennemsnitlige lønsforskelle mellem mænd og kvinder (se Blinder (1973) og Oaxaca (1973) for de originale bidrag). I regressionerne inkluderer vi alle karakteristika vist i tabel 1. Resultatet af dekomponeringen er vist i figur 4.

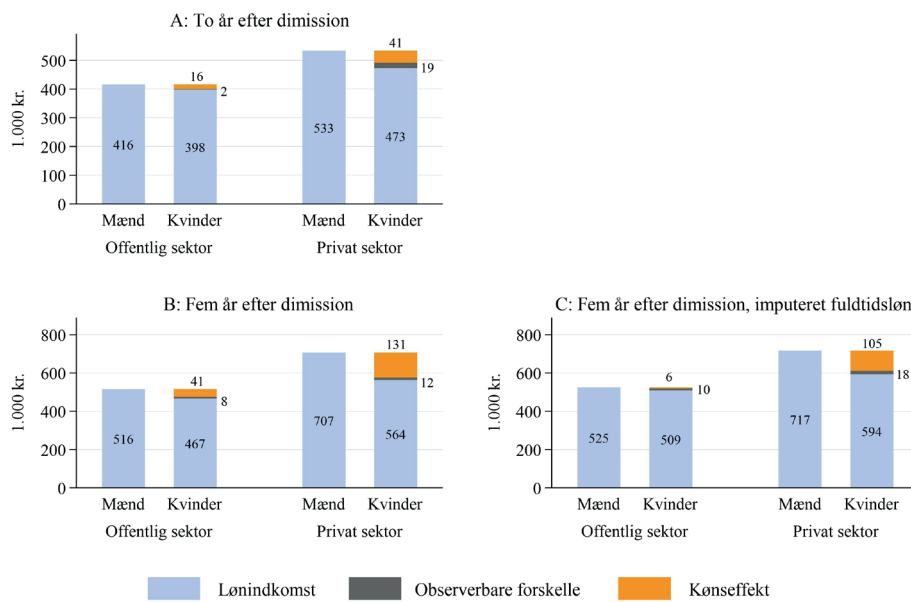
Figur 3: Karaktergennemsnit og studiearbejde opdelt på sektor og køn

Note: Karaktergennemsnit og studiearbejde er afrundet til hhv. nærmeste hele karakter og halve årsværk for at sikre anonymitet.
 Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik.

Figurens Panel A viser, at lønforskellen på 18.000 kr. i den offentlige sektor kan opdeles i 2.000 kr., som kan henføres til de forskelle i karakteristika, vi viser i tabel 1, mens kønseffekten er på 16.000 kr. Det svarer til 4 % af mændenes løn. Det fremgår af tabel 1, at forskellene mellem gennemsnittene for mænd og kvinder er ganske små i den offentlige sektor, og dette afspejles i, at den estimerede forskel, givet af karakteristika, på 2.000 kr., ikke er statistisk signifikant. Vi kan dermed ikke statistisk afvise, at hele lønforskellen i den offentlige sektor er en ren kønseffekt. Det kan vi derimod for de ansatte i den private sektor, hvor de 19.000 kr. af den samlede forskel på 60.000 kr. kan henføres til forskelle i karakteristika. Dette efterlader 41.000 kr (8 % af mændenes gennemsnitsløn) som en kønseffekt.

Figur 4: Lønindkomst og løngab hhv. to og fem år efter dimission

Note: Karaktergennemsnit og studiearbejde er afrundet til hhv. nærmeste hele karakter og halve årsværk for at sikre anonymitet.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik.

I Panel B i figur 4 viser vi de gennemsnitlige lønninger og lønforskelle i femte kalenderår efter dimissionsåret. I perioden fra andet til femte år er der personer, som får børn, og nogle skifter mellem ansættelser i den offentlige og den private sektor. Vi estimerer parametrene i de samme regressions-specifikationer med de nye observationer om løn, sektor og børn.

Resultaterne er, at lønforskellen i den offentlige sektor er steget til 49.000 kr. De 8.000 kr. kan nu henføres til en forskel i karakteristika, mens køns effekten er steget til 41.000 kr. (8 %). I den private sektor er lønforskellen i det femte år steget til 143.000 kr. (20 % af mændenes løn). De 12.000 kr., som kan henføres til observerbare forskelle, er ikke statistisk signifikant, så det kan ikke afvises, at hele forskellen er en køns effekt. Disse resultater indikerer, at jobskifter i de første år efter dimissionen udjævner forskelle i karakteristika (karakterer, studiejob og børn) i den private sektor, mens forskellene øges i den offentlige sektor. Dette peger mod, at cand.polit.er selv-selekterer ind i og væk fra den private sektor.

I regression i Panel B udelades en væsentlig information, nemlig deltidsfrekvensen. Fem år efter dimission er ca. 1 % af mændene i den offentlige sektor på deltid, mens andelen er ca. 5 % for kvinderne. For at tage højde for denne forskel laver vi en enkel og grov korrektion ved at imputere en implicit løn for fuldtidsarbejde. Den imputerede løn er den observerede løn divideret med beskæftigelsesgraden for hver person. Dekomponeringerne med den imputerede løn er vist i Panel C i figuren. En sammenligning af Panel B og C viser, at lønforskellen i den offentlige sektor reduceres betragteligt, og forskellen i gennemsnittene på 16.000 kr. er ikke statistisk signifikant. Korrektionen for

deltidsbeskæftigelse betyder væsentligt mindre for cand.polit.er i den private sektor, og vi finder, at kønsforskellen er 105.000 kr. svarende til 15 % af den imputerede årsløn for mændene i sektoren.

Afslutning

En lang række nyere empiriske studier, herunder Larsen m.fl. (2020), viser, at der stadig er store lønforskelle mellem mænd og kvinder i Danmark. Ligelønsdiskussionerne handler derfor ikke om de absolutte lønforskelle, men om, i hvilken grad forskellene skyldes mænd og kvinders forskellige valg i studielivet, familielivet og arbejdslivet relativt til "uforklarlige" forskelle i lønningerne. De mange nyere empiriske studier benytter registerdata og medtager et meget stort antal personer med vidt forskellige uddannelser og jobfunktioner, som arbejder i alle sektorer i økonomien. Larsen m.fl. (2020) viser, at størrelsen af de uforklarlige lønforskelle mellem mænd og kvinder afhænger meget af, hvilke personkarakteristika man medtager i de statistiske analyser. Vi er derfor langt fra færdige med at diskutere ligeløn i Danmark.

I denne artikel ser vi på en lille gruppe personer, som har foretaget mange ens valg i studie- og arbejdslivet. Vi ser på økonomer, cand.polit.er, som kort tid efter deres dimission er i fuldtidsarbejde. Vi opdeler denne gruppe efter deres ansættelse i enten den offentlige eller den private sektor, og vi tager via regressioner højde for forskelle i deres evner og kundskaber i det omfang, det afspejles i deres karaktergennemsnit på polit-uddannelsen og deres opnåede erhvervs erfaring i studietiden, og vi medtager oplysninger om, hvorvidt de har børn. Vi sammenligner dermed lønninger for en lille gruppe mænd og kvinder, som har meget ens karakteristika bortset fra deres køn.

Sammenligningen viser, at lønforskellen to år efter dimission, som kan henvises til observerbare forskelle i personlige valg og evner, er meget lille – som forventet, da vi betragter en homogen gruppe. Broderparten i lønforskellene er således kønsforskellen. Denne forskel er betydelig, både i den offentlige sektor (ca. 16.000 kr. om året) og i den private sektor (ca. 40.000 kr. om året). Kønsforskellen er tilmed stigende fra andet til femte år efter dimission og er altså ikke et forbigående fænomen.

Kønsforskellen kan muligvis forklares med forskelle i jobfunktioner eller andre arbejds- og familierelaterede forskelle ud over børn, som er vanskelige at måle. Det, der står tilbage, er dermed at forklare, hvorfor mænd og kvinder, som har foretaget mange ens valg i deres formative år, begynder at divergere i deres valg kort tid efter dimission. En sådan analyse kræver nok en anden, mere kvalitativ tilgang, som kan gå mere målrettet efter at afdække de underliggende mekanismer. Indtil da må forskellen betegnes som temmelig uforklaret.

Referencer

- Beskæftigelsesministeriet. (2023a). *Beskæftigelsesministerens og ligestillingsministerens ligelønsredegørelse*. <https://bm.dk/media/mpzdbuzj/ligelønsredegørelse.pdf>
- Beskæftigelsesministeriet. (2023b). *Kvinder og mænd på arbejdsmarkedet 2023*. <https://bm.dk/media/22108/kvinder-og-maend-paa-arbejdsmarkedet-2023.pdf>
- Blau, F.D., & Kahn, L.M. (2017). The gender wage gap: Extent, trends, & explanations. *Journal of Economic Literature*, 55(3), 789–865. <https://doi.org/10.1257/jel.20160995>
- Blinder, A.S. (1973). Wage Discrimination: Reduced Form and Structural Estimates. In *Source: The Journal of Human Resources* 8(4), 436-455. <https://doi.org/10.2307/144855>
- Hvidberg, K.B. (2023). Field of Study and Financial Problems: How Economics Reduces the Risk of Default. *Review of Financial Studies*, 36(11), 4677–4711. <https://doi.org/10.1093/rfs/hhad034>
- Kleven, H., Landais, C. & Søgaard, J.E. (2019). Children and Gender Inequality: Evidence from Denmark. *American Economic Journal: Applied Economics*, (11)4, 181-209. <https://doi.org/10.1257/app.20180010>
- Kunze, A. (2017). The gender wage gap in developed countries. In *The Oxford Handbook of Women and the Economy* (pp. 369–394). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190628963.013.11>
- Larsen, M., Verner, M., & Mikkelsen, C.H. (2020). *Den "uforklarede" del af forskellen mellem kvinders og mænds timeløn*. VIVE. <https://www.vive.dk/media/pure/yxdq7kvg/4699770>
- Oaxaca, R. (1973). Male-Female Wage Differentials in Urban Labor Markets. *International Economic Review*, 14(3), 693. <https://doi.org/10.2307/2525981>

Kvinder lider – mænd dør

Temanummer: Kønsforskelle i Danmark

"Kvinder lider, mens mænd dør" – dette er en oneliner, der beskriver kønsoverlevelsesparadokset, som på engelsk kaldes "the male-female health survival paradox". Paradokset er, at selvom mænd generelt er stærkere end kvinder og har en bedre fysisk funktionsevne, så lever kvinder længere end mænd. Men kvindernes ekstra leveår er ofte kombineret med dårligt helbred. Mænd derimod dør hyppigere af deres sygdomme og lever generelt kortere tid end kvinder. Det er en ulighed, som gør sig gældende ikke bare i Danmark, men i hele verden. Der er foreslået en række forklaringer på dette paradoks, og artiklens formål er at beskrive en række af de undersøgelser, vi har foretaget, som peger på forskellige væsentlige faktorer, der har haft og har indflydelse på kønsoverlevelsesparadokset.

Forskellen i den forventede levetid

Den demografiske forskel

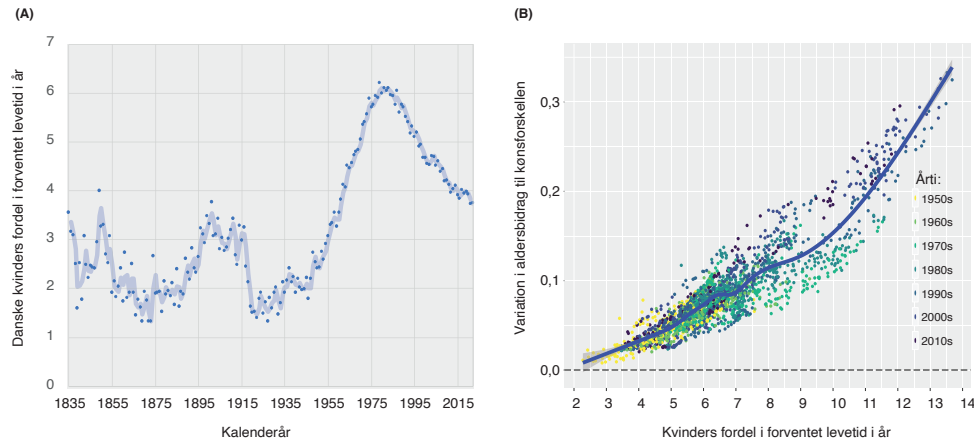
Kvinder lever længere end mænd i alle verdens lande (Zarulli m.fl., 2020) (United Nations, 2022), og kvinders forventede levetid¹ har som hovedregel været højere end mænds i al den tid, vi har registreret levetiden². Figur 1A viser danske kvinders fordel i forventet levetid fra 1835 til 2018 og kan bruges til at forstå, hvorfor kønsforskellen i den forventede levetid ikke er konstant, da tallene især siden 1950 viser, at der er sket store forandringer i den forventede levetid i de lande, hvor levetid har været registreret (Zarulli m.fl., 2020). Ved at undersøge forskellige aldersgruppers bidrag til kønsforskellen i forventet levetid kan man blive klogere på årsagerne til denne kønsforskel (Zarulli m.fl., 2020). En vigtig observation er, at variation i de forskellige aldres bidrag er tæt på nul ved en kønsforskel i levetid på ca. 2 år, mens den stiger ved højere forskelle. Det ses tydeligt i figur 1B, som viser variationen for aldersklassernes bidrag til forskellen i middellevetid. Dette tyder på, at den naturlige forskel i middellevetid er omkring 2 år, mens afvigelser hovedsageligt skyldes miljø eller andre faktorer (Lindahl-Jacobsen m.fl., 2017). Forskelle i de forskellige aldersklassers bidrag til kønsforskellen i den forventede levetid til forskellige tider er altså et vigtigt redskab, når man søger efter årsager til kønsforskelle i levetid.

**RUNE LINDAHL-
JACOBSEN**

Professor,
Institut for
Sundhedstjenesteforskning,
SDU
rjacobsen@health.sdu.dk

Figur 1. Især efter 1950'erne er kvinders forventede levetid steget i forhold til mænds (A). I de mere stabile perioder var forskellen på ca. 2 år, og ud fra variationen i de aldersspecifikke bidrag til forskellene for alle lande med data ses, at variationen vil være omkring nul ved en kønsforskel i levetid på ca. 2. Observationen tyder på, at 2 års ekstra levetid er den naturlige fordel, som kvinder har i forhold til mænd, men at øget variation tyder på andre faktorer.

Den biologiske forskel

Hunner lever længst i de fleste dyrearter. Det gør sig især gældende for de såkaldt polygametiske arter, hvor hannerne kæmper om hunnerne, og hvor hannen derfor er fysisk større end hunnen (Asanuma m.fl., 2014). Den fundamentale forskel på de biologiske køn er kønskromosomerne. Hos mennesket er det hunnerne, der har to ens kønskromosomer (de er homogametiske), som benævnes X-kromosomer, og hannerne, der har to forskellige, som benævnes X- og Y-kromosomer (de er heterogametiske). Y-kromosomet er altså det ene af de i alt 46 kromosomer, der bestemmer de morfologiske og hormonelle forskelle imellem hanner og hunner hos *homo sapiens sapiens sp.* Mens arvemassen på X-kromosomet og på de øvrige kromosomer blandes mellem mor og far, sker det ikke for de dele af Y-kromosomet, der bestemmer kønnet, og som nedarves uforandret fra far til søn gennem generationer. Netop viden om disse forskelle gør det også muligt for os at afdække biologiens betydning hos andre arter. Fx er det hos fugle lige omvendt, da hunnerne er heterogametiske (WZ), mens hannerne er homogametiske (ZZ). Mens det hos mennesket er hunnerne, der lever længst, er det oftest omvendt hos fugle (Clutton-Brock og Isvaran, 2007). Hos mennesket er en fremtrædende biologisk forklaring på hunners fordel i forhold til hanner med hensyn til overlevelse, at østrogen kan medvirke til at beskytte kvinder, så de har et bedre immunforsvar og bedre kan leve med sygdomme uden at dø af dem (Zarulli m.fl., 2018a).

At biologien er involveret i forhold til hunners bedre overlevelse hos mennesket, er dokumenteret i et studie, hvor vi undersøgte kønsforskellen i overlevelse hos populationer, der var udsat for sult eller epidemier (Zarulli m.fl., 2018b). Studiet gik ud på at undersøge, om kønsforskellen også var til stede, hvis dødeligheden var meget høj pga. et stort selektionspres fra to faktorer: sult og sygdom. Ved at undersøge syv historiske datasæt, hvor dødeligheden

var registreret fra fødsel til død, og hvor den højeste forventede levetid var 18 år, var det muligt at kaste lys over dette. Som et ekstremt eksempel hentet blandt de syv datasæt kan nævnes en gruppe af frigivne liberianske slaver fra USA, som mellem 1820 og 1843 blev opfordret til at migrere tilbage til Liberia i Afrika. Mange påtog sig den risikable rejse og tog til Liberia, hvor de mødte et meget anderledes sygdomsmiljø end det, de var vokset op i. Data viser den højeste dødelighed, der nogensinde er registreret i menneskets historie. Ankomsten til Liberia var et dødelighedschok. Omkring 43 % døde i løbet af det første år, og den forventede levealder ved fødslen var 1,7 år for mænd og 2,2 år for kvinder. Her, som i resten af de undersøgte populationer, var dødeligheden selv blandt nyfødte pigebørn lavere end blandt nyfødte drengebørn – altså en klar evidens for, at der er en grundlæggende biologisk effekt til hunners fordel i forhold til overlevelse, selv under de værst tænkelige forhold. Interessant nok viser det sig, at et lignende mønster gjorde sig gældende under covid-19-epidemien, hvor europæiske mænd ligeledes havde en øget dødelighed (Ahrenfeldt m.fl., 2021).

Risikoadfærd og livsstil

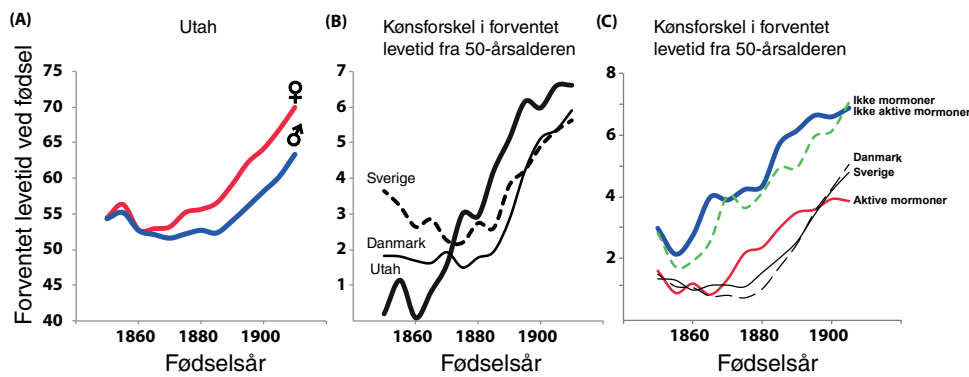
En ofte nævnt begrundelse for, at mænd lever kortere end kvinder, er risikoadfærd. Forklaringen er, at mænd pga. deres testosteron har en øget risikoadfærd, som gør, at specielt yngre mænd dør hyppigere end yngre kvinder og dermed får en kortere forventet levetid. Der er ingen tvivl om, at mænd traditionelt har udvist højere risikoadfærd end kvinder, men da vi undersøgte, om unge mænds dødelighed forklarede kønsforskellen i den forventede levetid, fandt vi, at det hovedsageligt var dødeligheden blandt ældre mænd, der var årsagen hertil, og ikke de testosteronpåvirkede unge mænds dødelighed (Zarulli m.fl., 2020; Zarullia m.fl., 2021). Faktisk viste undersøgelsen, at kun 25 % af kønsforskellen i forventet levetid blev forklaret af yngre mænd (0-40-årige) og 75 % af mænd over 40 år.

Livsstilens betydning

For at forstå kønsforskelle i helbred og dødelighed er en oplagt mulighed at søge efter populationer, hvor kønsforskelle i dødelighed som udgangspunkt ikke var til stede, og man vendte blikket mod staten Utah i USA: Størstedelen af befolkningen i Utah er eller har været mormoner, og da mormoner hverken må ryge eller drikke, kunne effekten af forskelle i livsstilsindvirkning på kønsforskellene i høj grad elimineres i denne population. Disse forhold gjorde, at Utah var en oplagt kandidat til en undersøgelse af kønsforskellene, især i forhold til forventet levetid (Lindahl-Jacobsen m.fl., 2013). I Utah var den gennemsnitlige forventede levetid ens for mænd og kvinder født i 1860, men efterfølgende steg kønsforskellen med en fordel for kvinder. Ved at sammenligne med befolkningen i Danmark og Sverige i samme periode var det muligt at se, om ændringen i forskellen kunne skyldes livsstil (figur 2). Dette var dog ikke tilfældet, da kønsforskellen i forventet levetid fra 50-årsalderen faktisk steg mere i Utah end i Danmark og Sverige (figur 2B). Da man derefter valgte at måle ændringen i kønsforskellen i forventet levetid fra 50-årsalder-

ren på baggrund af befolkningens tilknytning til den mormonske tro (figur 2C), viste resultaterne tydeligt, at kønsforskellen var betydeligt mindre blandt mormoner end blandt andre i Utah og dem, der havde forladt den mormonske menighed. Kønsforskellen i forventet levetid for mormoner var ca. 3 år mindre end for personer, der ikke tilhørte denne kirke, hvilket tyder på, at kønsforskelle i livsstil har en markant betydning for de generelle observerede kønsforskelle.

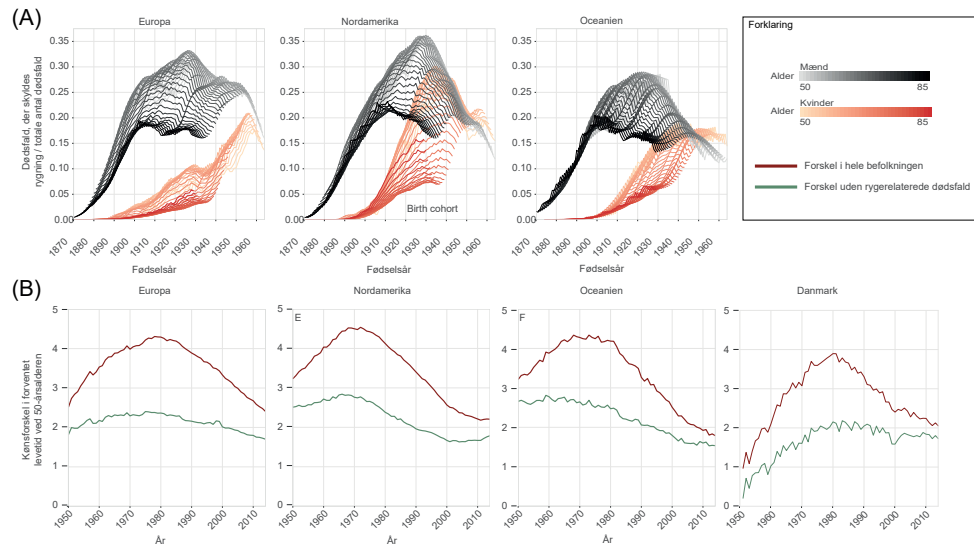
Figur 2. I Utah var den forventede levetid ens for mænd og kvinder født i 1850'erne (A), og derfor var det interessant at undersøge ændringer i kønsforskelle i staten Utah og sammenligne med de lande, hvor mange af udflytterne kom fra, nemlig Danmark og Sverige (B). Samtidig var de fleste indbyggere i Utah mormoner, hvilket betød, at de hverken måtte ryge eller drikke. Herved kunne livsstilens betydning undersøges ved at se på forskelle imellem mormoner og ikke-mormoner (C). Bemærk, at der i (B) og (C) er angivet forventet levetid fra 50-årsalderen mod 0-årsalderen i (A).

Rygning som væsentligste enkeltstående faktor

Næst efter de to verdenskrige har rygning været den helt store dræber i løbet af det seneste årtusinde, og alene i USA, Europa og i Oceanien er 39 millioner døde af rygning (Wensink m.fl., 2020). Af disse var 10 millioner kvinder og 29 millioner mænd. Det er derfor nærliggende at antage, at rygning kunne bidrage til en forklaring på den stigende kønsforskel i levetid, som er observeret efter 1950'erne (figur 1A). Ved at anvende oplysninger om lungekræfttilfælde og omsætte dem til rygerelaterede dødsfald generelt var det muligt at beregne, hvor stort et bidrag rygning havde til ændringerne i den forventede levetid. Resultatet var slående. Hovedårsagen til afvigelsen fra de ca. 2 års kønsforskel, som mere eller mindre havde gjort sig gældende også før 1950'erne, var rygning (figur 3). Forklaringen på kønsforskellen skal findes i, at flere mænd end kvinder røg, og at kvinder begyndte at ryge senere end mænd (figur 3). Ud over at rygning har været den primære forklarende faktor med størst betydning for udviklingen i kønsforskellen i levetid, har rygning også været den faktor, som betød, at danskerne havde en stagnerende middellevetid i 1980-1996, hvilket skyldes, at danske kvinder født mellem de to verdenskrige røg mere end kvinder født før og efter (Jacobsen, 2004; Lindahl-Jacobsen, Oepen, m.fl., 2016; Lindahl-Jacobsen, Rau, m.fl., 2016).

Figur 3. Rygeepidemien i de fleste højindkomstlande betød, at fødselsårgange af mænd røg betydeligt mere end kvinder, hvorfor en stor del af mænds dødelighed skyldes rygning (A). Fødselsårgange af kvinder begyndte også at ryge senere end mænd (A). Fødselsårgangenes rygemønstre betød, at størstedelen af ændringen i den forventede levetid siden 1950'erne skyldtes rygning (B).

En opsummering af, hvorfor mænd lever kortere end kvinder, skal derfor findes i biologiske årsager (ca. 2 års forskel) og i adfærd. Dette udgør den første del af kønsoverlevelseshierarket. Den anden del, nemlig at kvinder oftere er syge end mænd i den tid, de lever længere, har været genstand for en del forskning, som over tid har givet en øget indsigt i årsagerne hertil.

Helbredsmæssige kønsforskelle

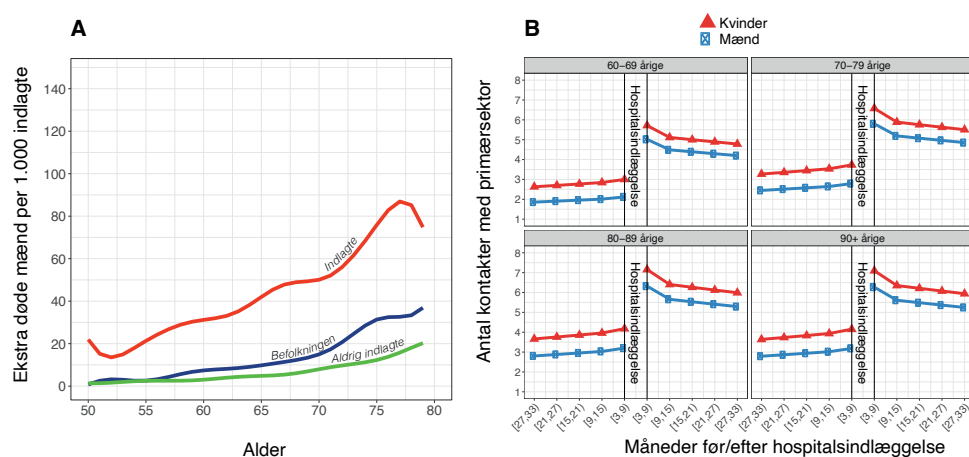
På samme måde, som det er veletableret, at kvinder generelt lever længere end mænd, er det veletableret, at kvinder lever længere, men med dårligere helbred og med mere nedsat funktionsevne (Alberts m.fl., 2014). Fx er det de ældre kvinder i Europa, der har flest problemer med at varetage de daglige aktiviteter (Scheel-Hincke m.fl., 2020), er mest skrøbelige (Ahrenfeldt m.fl., 2019; Nielsen m.fl., 2021) og har flest sygdomme (Ahrenfeldt m.fl., 2019) når de sammenlignes med aldersvarende mænd. Derudover tilbringer de europæiske kvinder også længere tid af deres liv med nedsat kognitiv funktion (Nielsen m.fl., 2022) men alvorligheden af sygdommene er ikke undersøgt til bunds. Det kunne være, at kvinders sygdomme var mindre alvorlige end mænds, og at netop dette forklarede, hvorfor de kunne leve længere med en sygdom. Kræft opdages fx ofte i forskellige stadier, hvilket har stor betydning for overlevelsen. Hvis kvinders sygdom således blev opdaget tidligere end mænds, kunne det være en forklaring. En oplagt mulighed for at undersøge netop dette fænomen er at anvende et fælles mål for dårligt helbred for de to biologiske køn. Her udgør de danske sundhedsregistre en unik mulighed, eftersom alvorlig sygdom, der fører til hospitaliseringer, kan identificeres for hele den danske befolkning i vores registre tilbage til 1977. Ved at sammen-

kæde oplysninger ved hjælp af vores personnummer kan vi tilføje informationer om, hvad der kan påvirke kønsforskellene i hospitaliseringer. I to studier har vi undersøgt, hvordan overlevelsesparadokset hang sammen, ved netop at se på hospitaliseringerne, og om overlevelsesparadokset også gør sig gældende for alvorlig sygdom, som fører til hospitaliseringer. Eller om det alene er for de mindre alvorlige sygdomme, at overlevelsesparadokset gør sig gældende. Vi undersøgte også, om kvinder oftere opsøger hjælp ved sygdom, og om det muligvis kunne være grunden til deres bedre overlevelse. Endelig undersøgte vi, om ændring i socioøkonomi målt ved indkomst påvirkede kønnene forskelligt.

Forskel på overlevelse efter hospitaliseringer

Hvis mænd oftere dør efter en hospitalisering, bekræftes hypotesen om, at kvinder er bedre til at overleve med deres sygdom end mænd, mens hvis det ikke er tilfældet, afkræftes hypotesen. Ved samtidig at sammenligne dødeligheden for hospitaliserede mænd og kvinder med dødelighedsforskellen i resten af befolkningen er det muligt at undersøge, om overlevelsesparadokset er til stede også for alvorlige sygdomme. Derfor undersøgte vi danske mænds og kvinders dødelighed inden for det første år efter hospitalsindlæggelse, dels for alle årsager til indlæggelser og dels for årsagsspecifikke indlæggelser. Herved kunne vi undersøge, om kønsforskellene i dødelighed efter hospitalsindlæggelse er højere end i den tilsvarende generelle og ikke-hospitalsindlagte befolkning. Vi fandt som forventet, at risikoen for at dø var konsekvent højere for indlagte mænd og kvinder. De absolutte kønsforskelle i dødelighed var større blandt de indlagte og mindre hos resten af befolkningen. Dette gjaldt for alle typer indlæggelser, inkl. indlæggelser for kræft, kredsløbssygdomme og åndedrætssygdomme. Ved indlæggelse af 1.000 personer døde 44 flere mænd end kvinder i aldersgruppen 50-79, mens det tilsvarende tal var 14 i den generelle befolkning og 7 for personer, der aldrig havde været på hospitalet (figur 4A).

Figur 4. Efter alvorlig sygdom, som kræver hospitalsindlæggelse, dør mænd endnu hyppigere end kvinder, når der sammenlignes med befolkningen og aldrig indlagte (A). Ændringen i besøg hos almen praktiserende læge før og efter hospitalsindlæggelse var størst blandt mænd, men det var stadigvæk kvinder, der oftest havde kontakt både før og efter (B).

Baseret på resultaterne kunne det altså konkluderes, at overlevelsesparadokset øgedes ved alvorlig sygdom, og at alvorlig sygdom bidrager betydeligt til kvindernes overlevelsesfordel. Det under antagelsen, at indlæggelser fandt sted ved samme sværhedsgrad af sygdommen, og at tiden til indlæggelse ved sværhedsgraden var den samme.

Sundhedssøgende adfærd

En af grundene til, at kvinder indlagt på hospitalet har en mindre dødelighed end mænd, kunne være, at kvinder oftere end mænd søger hjælp, når de er syge, og derfor kan være mindre syge end mænd, når de bliver indlagt, hvilket igen fører til, at de sjældnere dør af deres sygdom. Dette undersøgte vi ved hjælp af data over brug af den primære sundhedssektor (almenpraktiserende læger) før og efter indlæggelse for alvorlige sygdomme (slagtilfælde, myokardieinfarkt, kronisk obstruktiv lungesygdom og mave-tarm-kræft). Igen brugte vi registerdata, der dækkede hele den danske befolkning, men denne gang begrænsede vi data til personer med indlæggelser på hospitalet for alvorlige sygdomme og sammenkædede dernæst oplysningerne med personernes brug af sundhedssektoren ved brug af personnummeret. Herved kunne vi opgøre brugen før og efter indlæggelserne til at undersøge kønsforskellene. Resultatet var slående. For begge køn steg brugen af primære sundhedsydelser kraftigt efter en hospitalsindlæggelse (figur 4B). Men den største ændring i tilbøjeligheden til at søge lægebehandling efter indlæggelse i forhold til før en indlæggelse lå hos mændene. Det tyder på, at mænd er mere tilbageholdende med at bruge den primære sundhedssektor før en indlæggelse, og at deres sundhedssøgende adfærd ændrer sig efter en indlæggelse. Alligevel var kønsforskellene i brugen af den primære sundhedssektor stadig til stede efter indlæggelsen, hvor kvinder havde mere kontakt i forhold til mænd. Vores resultater viste, at kvinder hyppigere end mænd søger behandling uafhængigt af sværhedsgraden af deres lidelse. Resultaterne tydede desuden på, at kvindernes generelt højere brug af den primære sundhedssektor kunne skyldes dels en lavere tærskel for at søge lægehjælp og dels den nævnte helbredsmæssige ulempe, der skyldes bedre overlevelse ved dårligt helbred, som det tidligere studie af overlevelse efter hospitaliseringer viste.

Ændringer i socioøkonomi målt ved indkomst

Det er veldokumenteret, at socioøkonomiske faktorer (SØF) har indflydelse på vores overlevelse og helbred (Bilal m.fl., 2019; Chetty m.fl., 2016; Kriegbaum m.fl., 2019; Mackenbach m.fl., 2018; Zajacova og Lawrence, 2018) og undersøgelser af kønsforskelle (Chetty m.fl., 2016; Kriegbaum m.fl., 2019; Rahkonen m.fl., 2000) finder, at effekten af socioøkonomiske faktorer er mindre hos kvinder end hos mænd (Bilal m.fl., 2019; Chetty m.fl., 2016). Et væsentligt spørgsmål er, om mænd og kvinder påvirkes forskelligt af ændringer i SØF. På samme måde, som kvinder bedre kan modstå forandringer i forhold til perioder med sult og epidemier, kunne man forvente, at sundhedseffekten af en ændring i SØF ville være mindre blandt kvinder. Dette spørgsmål for-

søgte vi at få svar på i et studie, hvor landsdækkende danske registerdata blev brugt til at undersøge, om ændringer i indkomst havde indflydelse på helbred og dødelighed, og om vores hypotese om, at kvinder var mindre påvirkelige end mænd over for SØF-ændringer, kunne bekræftes. Vi undersøgte den disponible indkomst og indkomstændringerne hos alle danskere fra alderen 45-49 og til 55-59-årsalderen og fulgte dem derefter fra 60-årsalderen for hospitalindlæggelser og dødelighed. For at undgå at registrere indkomstnedgang pga. sygdom begrænsede vi studiet til at inkludere personer, der var i fuldtidsarbejde. Vi opdelte data efter, i hvilken retning ændringerne bevægede sig: øget indkomst, nedadgående indkomst og ingen ændring. Som sammenligningsgruppe brugte vi en stabil højindkomstgruppe. Stabil betød, at der ikke var nogen ændring i indkomstplacering i den højeste ende for aldersgruppen mellem 45-49 år og til 55-59-årsalderen. Resultaterne bekræftede de mange tidligere undersøgelser resultater, der viste, at indkomst havde betydning for dødelighed og hospitalisering for begge køn. Lavere indkomster betød større dødelighed og flere hospitaliseringer. Ligeledes fandt vi som forventet, at ændringer i indkomst havde betydning både for dødeligheden og for alvorlig sygdom hos begge køn. Men effekten var større for mænd end for kvinder. Vi kunne altså bekræfte vores hypotese om, at kvinder var bedre til at håndtere en indkomstnedgang end mænd, og at SØF målt som indkomst på samme måde som andre ydre faktorer havde en større betydning for mænd end for kvinder. Et interessant sideresultat var, at da vi undersøgte effekten af partners indkomstændring, så vi den modsatte effekt. For en mand havde partnerens indkomstændring næsten ingen indflydelse på hans dødelighed eller på hans risiko for alvorlig sygdom. Det modsatte gjorde sig gældende for en kvinde, hvis partneren havde en indkomstændring. Her betød en indkomstnedgang hos partneren en ca. 20 % forøget risiko for at dø og en 10 % forøget risiko for alvorlig sygdom. Forklaringen på denne kønsforskel er endnu ikke undersøgt, men resultatet er vigtigt, da der her er tale om en effekt, der har en negativ effekt for kvinden, men ikke for manden, i forhold til overlevelsesparadokset.

Er paradokset forklaret?

Baseret på de undersøgelser, der er præsenteret i denne artikel, og et utal af andre undersøgelser, er vi blevet klogere på, hvorfor kvinder lever længere end mænd, men med dårligere helbred og funktionsevne. I hvor høj grad denne forskel er forankret i biologi eller i sociale og kulturelle forhold, mangler stadig at blive afdækket. Det er dog sikkert, at paradokset er vidt omspændende, da fænomenet gør sig gældende i alle verdens lande og dermed udgør en global sundhedsmæssig ulighed.

Noter

- 1 Den gennemsnitlige forventede levetid er beregnet som den gennemsnitlige levetid, en gruppe nulårige ville forventes at have, hvis den gennemlevede de aldersspecifikke dødelighedssandsynligheder i det givne år.

Referencer

- Ahrenfeldt, L. J., Möller, S., Thinggaard, M., Christensen, K., & Lindahl-Jacobsen, R. (2019). Sex Differences in Comorbidity and Frailty in Europe. *International Journal of Public Health*, 64(7). <https://doi.org/10.1007/s00038-019-01270-9>
- Ahrenfeldt, L. J., Otavova, M., Christensen, K., & Lindahl-Jacobsen, R. (2021). Sex and age differences in COVID-19 mortality in Europe. *Wiener Klinische Wochenschrift*, 133(7–8), 393–398. <https://doi.org/10.1007/s00508-020-01793-9>
- Alberts, S. C., Archie, E. A., Gesquiere, L. R., Altmann, J., Vaupel, J. W., & Christensen, K. (2014). The male-female health-survival paradox: A comparative perspective on sex differences in aging and mortality. In *Sociality, Hierarchy, Health: Comparative Biodemography: A Collection of Papers*. <https://doi.org/10.17226/18822>
- Asanuma, H., Kakishima, S., Ito, H., Kobayashi, K., Hasegawa, E., Asami, T., Matsuura, K., Roff, D. A., & Yoshimura, J. (2014). Evolutionary optimality in sex differences of longevity and athletic performances. *Scientific Reports*, 4. <https://doi.org/10.1038/srep05425>
- Bilal, U., Cainzos-Achirica, M., Cleries, M., Santaegüenia, S., Corbella, X., Comin-Colet, J., & Vela, E. (2019). Socioeconomic status, life expectancy and mortality in a universal healthcare setting: An individual-level analysis of >6 million Catalan residents. *Preventive Medicine*, 123. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2019.03.005>
- Chetty, R., Stepner, M., Abraham, S., Lin, S., Scuderi, B., Turner, N., Bergeron, A., & Cutler, D. (2016). The association between income and life expectancy in the United States, 2001-2014. *JAMA - Journal of the American Medical Association*, 315(16). <https://doi.org/10.1001/jama.2016.4226>
- Clutton-Brock, T. H., & Isvaran, K. (2007). Sex differences in ageing in natural populations of vertebrates. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 274(1629). <https://doi.org/10.1098/rspb.2007.1138>
- Höhn, A., Gampe, J., Lindahl-Jacobsen, R., Christensen, K., & Oksuzyan, A. (2020). Do men avoid seeking medical advice? A register-based analysis of gender-specific changes in primary healthcare use after first hospitalisation at ages 60+ in Denmark. *Journal of Epidemiology and Community Health*, jech-2019-213435. <https://doi.org/10.1136/jech-2019-213435>
- Höhn, A., Larsen, L. A., Schneider, D. C., Lindahl-Jacobsen, R., Rau, R., Christensen, K., & Oksuzyan, A. (2018). Sex differences in the 1-year risk of dying following all-cause and cause-specific hospital admission after age 50 in comparison with a general and non-hospitalised population: A register-based cohort study of the Danish population. *BMJ Open*, 8(7). <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2018-021813>
- Höhn, A., Lindahl-Jacobsen, R., Rau, R., Christensen, K., & Oksuzyan, A. (2018). Sex differences in mean age at hospital admission by age and cause of hospitalization in Denmark 1995-2014.
- Höhn, A., Lindahl-Jacobsen, R., Rau, R., Oksuzyan, A., & Christensen, K. (2016). Should We be More Worried When Our Fathers or Our Mothers Get Admitted to Hospital? Sex Differences in 1-Year Survival After the First Admission to Hospital at Age 50+. <http://www.populationassociation.org/sidebar/annual-meeting/>
- Jacobsen, R. (2004). *Mortality in Danish women: age, period and cohort analysis*. PhD-thesis, Rune Jacobsen.
- Kriegbaum, M., Hougaard, C. O., Andersen, I., Brønnum-Hansen, H., & Lund, R. (2019). Life course analysis on income and incident AMI: A Danish register-based cohort study. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 73(9). <https://doi.org/10.1136/jech-2018-212043>
- Lindahl-Jacobsen, R., Hanson, H. A., Oksuzyan, A., Mineau, G. P., Christensen, K., & Smith, K. R. (2013). The male-female health-survival paradox and sex differences in cohort life expectancy in Utah, Denmark, and Sweden 1850-1910. *Annals of Epidemiology*, 23(4), 161–166. <https://doi.org/10.1016/j.annepidem.2013.02.001>
- Lindahl-Jacobsen, R., Oeppen, J., Rizzi, S., Möller, S., Zarulli, V., Christensen, K., & Vaupel, J. W. (2016). Why did Danish women's life expectancy stagnate? The influence of interwar generations' smoking behaviour. *European Journal of Epidemiology*, 31(12), 1207–1211. <https://doi.org/10.1007/s10654-016-0198-7>
- Lindahl-Jacobsen, R., Rau, R., Jeune, B., Canudas-Romo, V., Lenart, A., Christensen, K., & Vaupel, J. W. (2016). Rise, stagnation, and rise of Danish women's life expectancy. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 113(15), 4015–4020. <https://doi.org/10.1073/pnas.1602783113>
- Lindahl-Jacobsen, R., Zarulli, V., Christensen, K., Vaupel, J. W., & Oeppen, J. (2017). Natural variation in the sex gap in life expectancy. *Poster Session Presented at Population Association of America 2017*. <http://www.populationassociation.org/sidebar/annual-meeting/>
- Mackenbach, J. P., Valverde, J. R., Artnik, B., Bopp, M., Brønnum-Hansen, H., Deboosere, P., Kalediene, R., Kovács, K., Leinsalu, M., Martikainen, P., Menvielle, G., Regidor, E., Rychtarikova, J., Rodriguez-Sanz, M., Vineis, P., White, C., Wojtyniak, B., Hu, Y., & Nusselder, W. J. (2018). Trends in health inequalities in 27 European countries. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 115(25). <https://doi.org/10.1073/pnas.1800028115>

- Nielsen, C. R., Ahrenfeldt, L. J., Jeune, B., Christensen, K., & Lindahl-Jacobsen, R. (2021). Healthy life expectancy by frailty state in Europe from 2004 to 2015: Findings from SHARE. *European Journal of Public Health, 31*(3). <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckab012>
- Nielsen, C. R., Ahrenfeldt, L. J., Jeune, B., Christensen, K., & Lindahl-Jacobsen, R. (2022). Development in life expectancy with good and poor cognitive function in the elderly European Population from 2004-05 to 2015. *European Journal of Epidemiology, 37*(5). <https://doi.org/10.1007/s10654-022-00860-x>
- Rahkonen, O., Arber, S., Lahelma, E., Martikainen, P., & Silventoinen, K. (2000). Understanding income inequalities in health among men and women in Britain and Finland. *International Journal of Health Services, 30*(1). <https://doi.org/10.2190/VBJT-5LFB-62Y0-4Y29>
- Scheel-Hincke, L. L., Möller, S., Lindahl-Jacobsen, R., Jeune, B., & Ahrenfeldt, L. J. (2020). Cross-national comparison of sex differences in ADL and IADL in Europe: findings from SHARE. *European Journal of Ageing, 17*(1), 69–79. <https://doi.org/10.1007/s10433-019-00524-y>
- United Nations. (2022). Statistical Yearbook 2022 Edition. Sixty-fifth issue. In <https://unstats.un.org/UNSDWebsite/Publications/StatisticalYearbook/syb65.pdf> (Issue 65).
- Wensink, M., Alvarez, J.-A., Rizzi, S., Janssen, F., & Lindahl-Jacobsen, R. (2020). Progression of the smoking epidemic in high-income regions and its effects on male-female survival differences: a cohort-by-age analysis of 17 countries. *BMC Public Health, 20*(1), 39. <https://doi.org/10.1186/s12889-020-8148-4>
- Zajacova, A., & Lawrence, E. M. (2018). The Relationship between Education and Health: Reducing Disparities Through a Contextual Approach. In *Annual Review of Public Health* (Vol. 39). <https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-031816-044628>
- Zarulli, V., Barthold Jones, J. A., Oksuzyan, A., Lindahl-Jacobsen, R., Christensen, K., & Vaupel, J. W. (2018a). Women live longer than men even during severe famines and epidemics. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 115*(4). <https://doi.org/10.1073/pnas.1701535115>
- Zarulli, V., Barthold Jones, J. A., Oksuzyan, A., Lindahl-Jacobsen, R., Christensen, K., & Vaupel, J. W. (2018b). Women live longer than men even during severe famines and epidemics. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 115*(4), E832–E840. <https://doi.org/10.1073/pnas.1701535115>
- Zarulli, V., Lindahl-Jacobsen, R., & Vaupel, J. W. (2020). Onset of the old-age gender gap in survival. *Demographic Research, 42*, 727–740. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2020.42.25>
- Zarullia, V., Kashnitskya, I., & Vaupela, J. W. (2021). Death rates at specific life stages mold the sex gap in life expectancy. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 118*(20). <https://doi.org/10.1073/pnas.2010588118>

Er mænd det sårbare køn?

Sammenhængen mellem sociale udfordringer og køn

Temanummer: Kønsforskelle i Danmark

Formålet med denne artikel er at demonstrere, at der er behov for systematisk viden om mænds liv i et kønsperspektiv, hvis vi skal løse vigtige samfunds- og ligestillingsproblemer. Køn og maskulinitetsopfattelser kan nemlig have betydning for, om mænd plejer deres eget velbefindende, søger støtte og engagerer sig i fællesskaber. Mænd har mange ligestillingsudfordringer, bl.a. deres manglende evne til egenomsorg og institutionernes ofte manglende fokus på problemet. Man kan derfor spørge, om vi som samfund er gode nok til at nå udsatte mænd, inden de rammer bunden, og om mænd får den hjælp, de har brug for. Mænds uerkendte problemer er centrale at kaste lys over, og der er for samfundet som helhed meget at vinde ved at fremme en dybere forståelse af og støtte til mænd i sårbare positioner. Når vi retter fokus mod udsatte og sårbare mænds livssituationer, gavner vi ikke kun mændene selv, men også samfundet som helhed. Dette skyldes, at mænd udviser betydeligt mere skadelig og farlig adfærd over for både dem selv og andre, når de mislykkes med deres livsprojekter eller føler sig overflødige. Men der er hjælp at hente, hvis vi formår at skræddersy støttetilbud til mænd.

Indledning

I de fleste dele af verden er det mænd, der dominerer de mest magtfulde institutioner, og de er hyppigere at finde i ledende positioner i erhvervslivet samt næsten altid øverst i militærhierarkiet. Mænd er dog samtidig på mange måder et polariseret og ekstremt køn (Bonde 2008), idet vi ser en tendens til, at nogle drenge og mænd halter bagud i uddannelsessystemet, på arbejdsmarkedet samt socialt og sundhedsmæssigt (Reinicke 2023). Mænd har historisk set været privilegerede på arbejdsmarkedet i forbindelse med løn og forfremmelser. Men den traditionelle arbejdsdeling er ikke nødvendigvis kun til fordel for mænd. Nogle mænd betaler en høj pris for deres maskulinitet i form af manglende harmoni mellem familie og arbejdsliv og kortere levetid. Langt hovedparten af de personer, der begår kriminalitet og bliver dømt for en lovovertrædelse, er mænd. Mellem 80 og 90 % af hjemløse er mænd. Mænd begår oftere selvmord end kvinder. På globalt plan er mænd 2,35 gange mere tilbøjelige til at tage deres eget liv, og i højindkomstlande er forskellen endda endnu større mellem mænd og kvinder (Chang m.fl. 2019). Mænd har ofte sværere ved at acceptere en periode som arbejdsløse, ligesom mænd også tit oplever hårdere social deroute i forbindelse med parforholdsbrud. Overgangen fra arbejde til pension kan også være mere problematisk for mænd, idet

KENNETH REINICKE

Lektor, ph.d.,
Institut for Samfunds-
videnskab og Erhverv
Roskilde Universitet

mange mænd har dedikeret en betydelig del af deres identitet i arbejdslivet (Reinicke 2023, 2012).

Hvem har retten til ligestillingsdebatten

Ligestilling handler om at give både mænd og kvinder flere strenge at spille på og kræver et opgør med begrænsende vanetænkning og fastlåste stereotyper. Et spørgsmål, der ofte bliver rejst, er, hvem der har retten til ligestillingsdebatten. Det bør både mænd og kvinder have, og det er yderst vigtigt at understrege, at mænd også står over for deres egne unikke udfordringer med ligestilling. Mange mænd har dog svært ved at forstå problemer kønspolitisk, og frygten for at blive latterliggjort er også til stede, idet der stadigvæk eksisterer myter om, at ”rigtige” mænd ikke taler om deres køn – de ”tager i stedet kønnet på sig”. Mange mænd finder det ikke naturligt at interessere sig for ligestilling, idet de forbinder ligestilling med noget, som mænd skal *afgive* til kvinder, og ikke som et frigørelsesprojekt, som mænd har noget at *vinde* på (Reinicke 2012). En undersøgelse fra ugebrevet Mandag Morgen viser, at forskellen mellem mænds og kvinders syn på ligestilling vokser i Danmark. Mere end 70 % af alle kvinder mener, at ligestillingen halter. Dette tal er betydeligt højere end for blot nogle år siden. Over 20 % af alle mænd under 50 år mener, at ligestillingen mellem kønnene er gået for langt (Mandag Morgen 2023).

Selvom man fra politisk hold er blevet bedre til at kanalisere midler over i tiltag, som kan styrke mænd og drenges ligestilling, eksisterer der stadigvæk en vis form for kønsblindhed, når det drejer sig om mænds ligestillingsudfordringer. Socialt udsatte mænd modtager sjældent den samme sympati som kvinder i lignende situationer. Samfundet forventer i større grad, at mænd skal ”klare sig selv”, mens socialt udsatte kvinder ofte opfattes som mere værdigt trængende. Mænds problemer bliver ofte set som individuelle karakterfejl, og socialt udsatte mænd stemples tit som tabere (Bonde 2008). Dette kan muligvis skyldes, at mænds krise- og depressionssymptomer ofte udtrykkes mere aggressivt og skræmmende sammenlignet med kvinder. De særlige karakteristika ved mænds psykiske tilstande afstedkommer, at det kan være svært at spotte tegn på depression, som nemt kan forveksles med almen uadvendt aggressiv adfærd. Mænds depressionssymptomer kan således misforstås (Madsen 2014, Reinicke 2012).

Mænds udsathed

Når vi undersøger kønsspecifikke aspekter og mønstre i forhold til risikoen for social eksklusion, bliver det tydeligt, at mænd er mere udsatte end kvinder (Rockwool Fonden 2024). Socialt udsatte mænd og mænd, der er enlige, dør i langt højere grad, inden de når pensionsalderen, end kvinder med de samme karakteristika (RFF 2023). En undersøgelse, der belyser risikoen for social eksklusion blandt danske mænd og kvinder viser, at omkring 28.000 mænd og

12.000 kvinder i Danmark er særligt sårbare (Benjaminsen og Holm Enemark 2023). Der er generelt færre mænd end kvinder registreret med en psykisk lidelse. Men ca. 25 % af mænd med en psykisk lidelse har også sociale udfordringer med misbrug, hjemløshed og fængselsophold. Det samme gælder kun for ca. 10 % kvinder med en psykisk lidelse. Mænd dør således oftere med komplekse eksklusionsmekanismer og dobbeltproblematikker. En anden undersøgelse påpeger ligeledes, at der findes en betydelig gruppe af unge ufaglærte danske mænd, der både har psykiske problemer og en kriminel historik (Damm 2022). Dette rejser spørgsmålet, om vi som samfund har svært ved at opdage drenge og unge mænds mistriivsel i tide, og om vi i tilstrækkeligt omfang har udviklet tilbud, der appellerer til dem.

Forskning har også belyst udfordringer relateret til et begrænset socialt netværk, følelsen af ensomhed og manglen på nære relationer blandt mænd. En undersøgelse foretaget af Forum for Mænds Sundhed viste, at omkring hver femte mand i alderen 25-39 år rapporterer, at de sjældent eller aldrig har nogen at tale fortroligt med. Dette problem rammer især enlige mænd, mænd med kort uddannelse og dem, der er uden for arbejdsmarkedet (Forum for Mænds Sundhed 2023). Det er derfor nødvendigt at rette opmærksomheden mod, hvorvidt de eksisterende sociale og sundhedsmæssige initiativer er tilstrækkelige til at håndtere de komplekse udfordringer, som mænd med sammensatte problemstillinger står over for. Der er ingen tvivl om, at mænds barrierer for brug af sundhedsmæssige (fx færre kontakter til læger og speciallæger) og sociale tilbud kan have helbredsmæssige konsekvenser.

De betydelige økonomiske, sociale og kulturelle skift, der har fundet sted i de seneste årtier, har stillet mænd, der er økonomisk og socialt udsatte, over for markante udfordringer. Ændrede forventninger fra kvinder til deres mandlige partnere, forandringer i produktionslandskabet, teknologiske fremskridt og især afviklingen af traditionelle mandearbejdspladser, der historisk har været baseret på mænds fysiske styrke, har alle påvirket mænds livsvilkår (Reinicke 2023, Reeves 2022).

Flere mænd end kvinder i alderen 18 til 64 år er uden en erhvervskompetencegivende uddannelse. Det betyder, at flere mænd udfører ufaglært arbejde og derfor kan være mere sårbare over for forandringer på arbejdsmarkedet, som når efterspørgslen på ufaglært arbejdskraft falder (Benjaminsen og Holm Enemark 2023).

Mænd og kvinder kæmper med forskellige typer af diskrimination og forskellige sociale problemer (Reeves 2022). For at forstå mænds situation i et udsathedsperspektiv er det nødvendigt at anvende et relationelt begreb om social eksklusion frem for traditionelle fattigdomsmål, som ofte er for fastlåste og primært fokuserer på økonomi. Når man forsøger at forebygge og løse mænds sociale problemer, er det derfor vigtigt at have et helhedsorienteret blik på mænds levevilkår og forstå samspillet mellem beskæftigelse og uddannelse og risikoindeksorer som fx psykiske lidelser, misbrugsproblemer og hjemløshed.

Nogle mænd befinder sig nemlig i en sårbar position på arbejdsmarkedet og i familien, samtidig med at de kan have vanskeligheder med at få gavn af velfærdsstatens omsorgs- og behandlingstilbud.

Sociologerne John Andersen og Jørgen Elm Larsen (2000), der har studeret den ”sociale eksklusions kønsprofil”, påpeger, at arbejdsløshed har en betydelig negativ indflydelse på mænd i forhold til familieliv og parforhold. Arbejdsløse kvinder har en lavere skilsmisseprocent end beskæftigede kvinder, mens arbejdsløse mænd har en markant højere skilsmisseprocent end beskæftigede mænd. Da det ofte er kvinden, der har plejet familiens sociale relationer, øges risikoen ved skilsmisse for, at den fraskilte mand også mister eller får svækket sit sociale netværk og dermed ender i farezonen for social marginalisering. Sammenhængen mellem risikoindikatorerne for eksklusion og chancerne for at danne par og familie fremhæves ligeledes af Benjaminsen og Holm Ene-mark (2023).

Mænd tøver med at søge hjælp

Det kan også være udfordrende at hjælpe mænd, da de ofte håndterer personlige kriser på en anden måde end kvinder (Addis og Mahalik 2003). Undersøgelser viser, at traditionelle maskulinitetsattituder stadigvæk eksisterer i en vis udstrækning også blandt yngre mænd, og opfordrer til, at mænd skal klare deres problemer selv og undlade at søge hjælp (Børns vilkår 2023). Det er vigtigt at forstå, hvad det er for nogle kulturelle forestillinger, man er oppe imod, og der er derfor grund til at tro, at samfundet ikke altid ser, når mænd lider. En af de største vanskeligheder er forbundet med at erkende behovet for hjælp, da der stadig eksisterer fordomme og tabuer omkring depressioner og kriser (Cochran og Rabinowitz 2003). Mange mænd opdrages til at skjule og forvrænge omstændigheder vedrørende svære livssituationer (Brooks 2010, Ruxton 2020). Der er ofte behov for mere proaktive tilgange til at hjælpe mænd med at modtage støtte. Når mænd søger hjælp, sker det ofte på baggrund af opfordring fra andre.

Kvinder viser ofte større evne til at håndtere livsomvæltninger og samlivsbrud samt til at søge støtte, mens mænd typisk er tilbageholdende med at søge hjælp, uanset om det drejer sig om sundhedsmæssige, mentale eller misbrugsrelaterede problemer. Fx bliver næsten tre gange så mange kvinder som mænd henvist til psykologhjælp (Digitaliserings- og ligestillingsministeriet 2023). For at kunne støtte sårbare mænd er det afgørende at forstå forskellene i mænds og kvinders reaktioner på krise. Mænd har typisk udfordringer med at udtrykke deres følelser og indre tilstande verbalt. Det er derfor yderst centralt at være opmærksom på, hvordan man spørger ind til mænds trivsel. Psykologen Svend Aage Madsen (2014) har påpeget, at årsagen til dette paradoks i stor udstrækning skyldes, at de metoder, der benyttes til at opspore mentale problemer, forudsætter sprog for tilstande, følelser og relationer. Nogle mænd har ikke forudsætninger til at kunne identificere deres egen tilstand.

Man kan lidt firkantet formulere det sådan, at kvinders manglende trivsel kommer frem i lyset, når man spørger dem om, hvordan de har det. Mænds manglende trivsel registreres ofte ved deres grænseoverskridende adfærd i form af fx vold, selvmedicinering, selvmord, etc. Mange mænd har erfaring med at reagere gennem vrede eller udadreagerende eller risikobetonet adfærd, når de har oplevet modgang. For mænd kan det at søge hjælp medføre følelsen af at lide tab af status, at miste kontrol og autonomi samt at føle sig utilstrækkelig og afhængig. Mænd har derfor en tendens til at forsøge at klare sig selv frem for at søge hjælp, og de kan være vanskelige at fastholde i langvarige og stabile behandlinger (Garde 2003). Dette indikerer, at samfundet ikke altid opfanger mænds lidelser, da mænd ofte føler, at de mister "ære og stolthed" ved at bede om hjælp og åbne op om deres problemer på en ærlig og smertefuld måde.

Det kan ligeledes være udfordrende at arbejde med mænd i mange terapeutiske sammenhænge (Brooks 2010). Mænd har ofte behov for en anderledes balance mellem samtale og handling for at håndtere kriser. Det er vigtigt at være forsigtig med for intense samtale- og terapiforløb, da disse kan virke afskrækkende på nogle mænd, som ikke er vant til at skulle fokusere og sætte ord på deres sociale og psykiske udfordringer over længere tid.

Hvad kan der gøres?

Mænds helbred er et klart eksempel på, at udlevelsen af forskellige maskulinitetsformer indvirker på og har betydning for mænds sundhed (Harrison 1978, Madsen 2014). Det gælder derfor om at få mænd til at indse, at de risikerer at komme til at snyde sig selv, og at de kan komme til at betale en høj pris for deres maskulinitet, hvis de for blindt efterlever de traditionelle forestillinger om, hvad "rigtige" mænd kan, skal og bør gøre. Men der er mange risici, når man arbejder med sårbare og udsatte mænd. Processen er derfor vigtig at tage højde for. Det er vigtigt at forsøge at skræddersy tilbud til mænd, idet nogle mænd ofte mangler sproget til at indvie andre i deres følelsesliv. Selvom mænd måske har en mere udviklet bevidsthed og forståelse for køn og maskulinitet, er den egentlige udfordring at skabe og tilrettelægge interventioner, der opfattes som relevante for dem (Lynch m.fl. 2018). Det er vigtigt at almengøre tilbud og skabe interesse og legitimitet.

Nogle af de strategier, som kan anvendes i forsøget på at almengøre og skabe legitimitet, er at forsøge at undgå at bruge ord og vendinger fx i invitationer, som giver for mange terapeutiske konnotationer. Den eksplicite brug af et traditionelt og normalitetsassocieret ordvalg er særdeles vigtig i denne sammenhæng, fordi et mere terapeutisk orienteret ordvalg kan skræmme. Tiltag bør så vidt muligt være uformelle, kollegiale og sociale (Ruxton 2020).

Fællesskaber er vigtige for mænd, når de skal skabe konstruktive forandringer til gavn for dem selv. Mandegrupper kan fungere som et rum, hvor mænd kan dele deres udfordringer, bekymringer og succeser med andre mænd og

opnå muligheder for selvrefleksion og personlig vækst. Dette kan bidrage til at skabe en følelse af fællesskab og støtte. Som eksempler på velfungerende mandegrupper i Danmark kan nævnes *Mænds Mødesteder* organiseret af Forum for Mænds Sundhed (www.mmdanmark.dk), som er et fællesskab, hvor mænd, uanset alder og baggrund, mødes om forskellige aktiviteter. Hvilke aktiviteter, og hvordan de er organiseret, planlægges af de mænd, der kommer. Et andet eksempel, som kan fremhæves, er mandegrupperne organiseret af organisationen *Dare Gender* (www.daregender.dk), som mere dybdegående udforsker spørgsmål om maskulinitet, kønsroller og identitet.

Opsummering

Hvor man lidt forenklet kan sige, at kvinder ”kommer, når man kalder”, er rekrutteringen af mænd til sundheds- og psykosociale tilbud stadigvæk svær. Det er vigtigt at anerkende de kønsspecifikke socialiseringsprocesser, som ofte forhindrer mænd i at erkende deres psykiske eller sociale udfordringer og søge hjælp. Offentligt frontpersonale har brug for at lære om mænds måder at håndtere svære situationer på, så de bedre er i stand til at hjælpe mændene.

De høje selvmordsrater blandt mænd understreger nødvendigheden af at intensivere indsatsen for at identificere og forstå mænds psykologiske vanskeligheder samt udvikle strategier til at tiltrække mænd til behandling og tilpasse disse til mænds særlige behov. Der er grund til at tænke over, hvordan vi som samfund kan blive bedre til at spørge ind og række ud, når vi oplever mænd i krise. Hvis vi skal blive bedre til at opsnappe sårbare og kriseramte mænd, er det afgørende at forstå forskellen i mænd og kvinders reaktioner på krise.

Problemerne med at få sårbare og udsatte mænd til at søge hjælp betyder, at det ofte er de stærke mænd, som opsøger konstruktive fællesskaber, og at vi på den måde kommer til at hjælpe dem, der måske reelt ikke har så meget brug for hjælp. På den anden side kan de måske være dem, der netop i kraft af deres overskud viser, at mænd kan opsøge nye fællesskaber af både mere og mindre terapeutisk karakter.

Referencer

- Addis, M.E. & Mahalik, J.R. (2003). Men, Masculinity, and the Contexts of Help Seeking. *American Psychologist* 58: 5-14.
- Andersen, J & Jørgen Elm Larsen (2000). Social polarisering og køn. I: Søren Ervø, Peter Andersen Hove & Nanna Mik-Meyer (red.). 2000. *Mænd på vej*. København: Ligestillingsrådet.
- Benjaminsen, L. og Morten Holm Enemark (2023) Mænd i risiko for social eksklusion – En registerbaseret undersøgelse af risikoen for social eksklusion blandt mænd i den danske befolkning, VIVE
- Bonde, H. (2008). *Det ekstreme køn: sport, politik og maskulinitet*. Hovedland.

- Brooks, G.R. (2010). *Beyond the crisis of masculinity: A transtheoretical model for male-friendly therapy*. American Psychological Association.
- Børns vilkår (2023). Unge mænd i mistrivsel – hvorfor søger de ikke hjælp?
- Chang, Q., Yip, P.S., & Chen, Y.Y. (2019). Gender inequality and suicide gender ratios in the world. *Journal of affective disorders*, 243, 297-304.
- Cochran, S.V., & Rabinowitz, F.E. (2003). Gender-sensitive recommendations for assessment and treatment of depression in men. *Professional Psychology: Research and Practice*, 34(2), 132.
- Damm, E.A. (2022). Kriminalitet, psykisk sygdom og andre sociale problemer præger personer på kanten af arbejdsmarkedet. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.
- Digitaliserings- og ligestillingsministeriet (2023). Nye tiltag skal styrke mænds og drenges ligestilling.
- Forum for Mænds Sundhed (2023). Mange unge mænd er uden nære relationer. København: Forum for Mænds Sundhed.
- Garde, K. (2003). *Køn, psykisk sygdom og behandling*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Harrison, J. (1978). Warning: The male sex role may be dangerous to your health. *Journal of Social Issues*, 34(1), 65-86.
- Lynch, L., Long, M., & Moorhead, A. (2018). Young men, help-seeking, and mental health services: exploring barriers and solutions. *American journal of men's health*, 12(1), 138-149.
- Madsen, S.A. (2014). *Mænds sundhed og sygdomme*. Samfundslitteratur.
- Mandag Morgen (2023) Valgundersøgelsen. YouGov.
- Reeves, Richard. V. (2022). *Of Boys and Men: Why the Modern Male Is Struggling, Why It Matters, and What to Do about It*. Brookings Institution Press.
- Reinicke, K. (2012). *Drenge og mænd i krise?: perspektiver og indsatsområder*. København; Hans Reitzels Forlag.
- Reinicke, K. (2023). Maskulinitet og køn. *Polis*, 4(6), 37-49.
- RFF. (2023). Flere socialt dårligt stillede danskere vil dø før pensionsalderen, Rockwoolfonden.
- Rockwool Fonden (2024). *Kønsforskelle fra fødsel til død: Drenge og mænd klarer sig dårligere end piger og kvinder – undtagen på arbejdsmarkedet*. Vidensoverblik.
- Ruxton, S. (2020). *Men and gender equality: Challenges and opportunities*. ICMEO

Løn under forældreorlov

Temanummer: Kønsforskelle i Danmark

I denne artikel diskuterer vi, hvorvidt løn under forældreorlov bør forblive som del af overenskomsterne eller indarbejdes som universel ret i barselsdagpengesystemet. Vi beskriver forskellene i retten til løn under forældreorlov på tværs af brancher og køn, samt hvordan forskellene påvirker forældres brug af forældreorloven. Vi viser en betydelig forskel i, hvad fædre og mødre har ret til, og at dette også har betydning for, hvor stor en andel af forældreorloven fædrene tager. Til sidst præsenterer vi argumenterne for og imod løn under forældreorlov som del af overenskomsterne. Der er efter vores vurdering gode samfundsøkonomiske argumenter for, at det bør indarbejdes som universel ret i Danmark.

En væsentlig del af det tilbageværende løngab mellem mænd og kvinder kan forklares med en markant negativ og vedvarende effekt af børn på kvinders karriere. Fx finder Kleven m.fl. (2019), at danske kvinders løn på langt sigt falder med i gennemsnit 20 % efter de får deres første barn. Til sammenligning er mænds karriereudvikling stort set upåvirket af, at de bliver fædre.¹

Dette har naturligt ført til en diskussion af behovet og mulighederne for at ændre den i dag ofte ulige deling af arbejdet i hjemmet – både på kort sigt i form af længere forældreorlov, men også på længere sigt i form af fx større andel af børnenes sygedage, lægebesøg mv. – opgaver, som historisk i overvejende grad er tilfaldet mødre (Daly og Groes, 2017; Rosenbaum, 2023). I den forbindelse er øremærket forældreorlov et af de politiske tiltag, som ofte dukker op i debatten. Dette er tilfældet både i Danmark og internationalt, og i 2019 vedtog EU et direktiv, som forpligtede alle medlemslande til senest august 2022 at introducere 2 måneders øremærket forældreorlov til hver forælder (EU, 2019).

Øremærket forældreorlov er kun én af flere potentielle parametre i barselsdagpengesystemet, som også inkluderer længden af den samlede orlov og den ydelse, forældre har ret til. Det påvirker både i sig selv, hvordan forældre bruger forældreorloven², men der er også potentielt vigtige krydseffekter mellem de forskellige dele af barselsdagpengesystemet. Jørgensen og Søgaard (2023) peger på, at øremærket forældreorlov sandsynligvis påvirker forældrenes adfærd mindre, hvis det introduceres i et system, hvor den samlede orlov er lang, og den ydelse, som forældrene er berettigede til, er lav.

**SIMON KYLLEBÆK
ANDERSEN**

Ph.d.-studerende,
Økonomisk Institut og
CEBI,
Københavns Universitet

**JAKOB EGHOLT
SØGAARD**

Adjunkt,
Økonomisk Institut og
CEBI,
Københavns Universitet

I denne artikel fokuserer vi netop på den ydelse, som forældrene er berettigede til, mens de er på orlov. Den grundlæggende ydelse på forældreorlov er barselsdagpenge, som udgør maksimalt 20.345 DKK pr. måned (2024-sats), svarende til ca. 43 % af gennemsnitslønnen. Til sammenligning udgør den maksimale ydelse i Norge ca. 39.000 DKK (2024-sats), hvilket er højere end den gennemsnitlige månedsløn, mens den maksimale ydelse i Sverige udgør ca. 85 % af den gennemsnitlige månedsløn.³ Barselsdagpengesatsen i Danmark er således relativt lav i forhold til vores nabolande.

Den relativt lave barselsdagpengesats har over tid ført til, at lønmodtagerne gennem overenskomsterne har forhandlet sig til bedre rettigheder til løn under barsel og forældreorlov. Det har medført betydelige forskelle i, hvad forskellige grupper er berettigede til, afhængig af deres placering på arbejdsmarkedet.

Hvad har forældrene ret til?

Der findes ikke systematisk data på, hvilke overenskomstsvilkår lønmodtagere er dækket af, hvilket gør området svært at belyse. I stedet bruger vi metoden udviklet af Jørgensen og Søgaard (2023) til, på baggrund af registerdata om faktisk udbetalt løn under forældreorlov, at danne et skøn for, hvor mange ugers løn under forældreorlov den enkelte forælder har ret til. Det gør vi ved inden for hver virksomhed at tælle, hvor mange uger med løn de forældre, som opbruger deres uger med løn, typisk får.⁴ Hvis vi fx ser en forælder tage 14 ugers forældreorlov og får løn under 10 af disse uger, har vi en formodning om, at virksomheden tilbyder 10 uger med løn. Beregningen inkluderer kun forældre, som tager mere forældreorlov, end de bliver kompenseret for. Hvis fx en forælder, som tager 6 ugers orlov og får løn i alle 6 uger, så ved vi ikke, om vedkommende havde ret til flere uger med løn, og forælderen tæller derfor ikke med i beregningen. Vores skøn af retten til løn er det antal uger med løn, den pågældende forælders virksomhed tilbyder flest gange.

I figur 1 viser vi fordelingen af retten til løn under forældreorlov for fædre og mødre over perioden 2015-2021, opgjort på ovenstående metode.⁵ Fordelingen er endvidere opdelt på, hvilken branche hver forælder var ansat i umiddelbart inden fødslen. Figuren viser en stor spredning i fædres rettigheder til løn under forældreorlov og måske mest overraskende, at knap 25 % af fædre er ansat i virksomheder, som ikke tilbyder løn under forældreorlov. Manglende ret til løn kan fx skyldes, at virksomhederne ikke er dækket af en overenskomst, eller at overenskomsterne stiller krav om længerevarende ansættelse, som forældrene ikke opfylder.⁶

For mødre er billedet markant anderledes. Det skyldes, at mødre i langt højere grad er ansat i den offentlige sektor, men selv mødre i den private sektor er beskæftiget i virksomheder, som tilbyder mere løn under forældreorlov.

Figur 2 viser fordelingen af fædres ret til løn under forældreorlov fra 2015-2021. Figuren viser en relativt stabil fordeling af fædres ret til løn under forældreorlov over perioden med ca. 25 % af fædre, der står uden retten til løn under forældreorlov.⁷ Der er således ikke tegn på, at fædres ret til løn under forældreorlov generelt er blevet bedre over perioden. Den eneste undtagelse fra den relativt stabile fordeling ses umiddelbart efter 2019. Her falder andelen af fædre, som ikke har ret til løn under forældreorlov, med 5 %-point, mens andelen, som har ret til mere end 8 uger, stiger tilsvarende. En mulig forklaring på denne ændring er, at der efter 2019 var vished om, at øremærket orlov ville blive indført i Danmark som følge af EU (2019)-direktivet, hvilket kan have øget fokuset blandt lønmodtagere på at sikre bedre vilkår for forældreorlov.

Øget ret til løn under orlov fører til mere forældreorlov

Givet spredningen i retten til løn under forældreorlov er det et centralt spørgsmål, hvorvidt retten til løn har indflydelse på forældrenes faktiske adfærd. Dette kan undersøges på flere måder. Fx udnytter Skyt Nielsen (2009) en reform i 2002, som udvidede retten til løn for nogle fædre i den offentlige sektor, men ikke andre. Ved at sammenligne de to grupper af fædre finder Skyt Nielsen (2009), at en 1 % stigning i den indkomst, fædre er berettigede til, øger deres barselstagen med 0,94 %.

Denne form for empirisk analyse er vanskelig at anvende mere generelt, netop fordi fordelingen af retten til løn under forældreorlov er så stabil over tid (jf. figur 2).⁸ For at imødekomme dette problem udnytter Jørgensen og Søgaard (2023) at retten til løn i et begrænset antal uger kraftigt reducerer incitamentet til at tage mere orlov, når retten opbruges. I det omfang, forældre reagerer på retten til løn under orlov, kan vi forvente at se relativt mange forældre (særligt fædre), som tager forældreorlov i præcis, det antal uger, hvor de har ret til løn.⁹

I figur 3 undersøger vi, om fædre benytter sig af retten til løn under forældreorlov. Figuren viser fordelingen af fædres forældreorlov opdelt efter, hvor mange uger med løn fædre har ret til. Vi fokuserer på fædre i den private sektor med ret til 0, 8, 10 og 12 uger, som udgør det antal uger, fædre hyppigst har ret til (jf. figur 1).¹⁰ Figuren viser, at uanset retten til løn under forældreorlov er der en betydelig andel af fædre, som ikke tager del i forældreorloven. Manglende ret til løn er således ikke det eneste, som forklarer, at fædre tager en relativt lille andel af forældreorloven.

Retten til løn har dog indflydelse på, hvor meget forældreorlov fædre tager. Andelen af fædre, som ikke tager forældreorlov, er 60 % for de fædre uden ret til løn, mens andelen kun er 40 % for dem med ret til 10-12 ugers løn under forældreorlov. Det kan dog også skyldes, at fædre, som ønsker at tage længere forældreorlov, søger over i virksomheder, der tilbyder bedre vilkår herfor. Tilsvarende ser vi, at fædre med ret til 8, 10 og 12 uger også gør brug af denne;

fx er der en særligt stor andel af fædre med ret til 10 ugers løn, som også tager præcis 10 ugers forældreorlov (20 %). Det samme mønster ses for dem med ret til 8 og 12 ugers løn, dog i lidt mindre udtalt grad. Denne adfærd peger på en kausal effekt af retten til løn på fædres brug af forældreorlov (Kleven 2016), og er dermed med til at skabe en mere lige fordeling af forældreorlov mellem fædre og mødre.

Bør retten til løn under orlov være overenskomstbestemt?

Den danske model, hvor retten til løn under forældreorlov er et element i overenskomsterne, afspejler formodentlig et ønske fra arbejdsmarkedsparterne om at kompensere for det relativt lave niveau af barselsdagpenge. Der kan dog sættes spørgsmålstegn ved, hvorvidt denne organisering er optimal.¹¹

Generelt kan man argumentere for, at overenskomstmæssige løsninger fungerer godt, hvis der primært er tale om individuelle personalegoder. Personalegoder indebærer dog også en omkostning for arbejdsgiverne, som vil være særligt stor for medarbejdere, der i højere grad forventes at bruge godet. Dette skaber et økonomisk incitament for arbejdsgiverne til enten: 1) i mindre omfang at ansætte medarbejdere i denne gruppe eller 2) at tilbyde en lavere grundløn for at opveje de forventede meromkostninger forbundet med godet. Disse konsekvenser er som udgangspunkt ikke et samfundsmæssigt problem, så længe man er indforstået med, hvordan konsekvenserne rammer de forskellige grupper, som bliver påvirket. Det kan fx argumenteres, at det for den almene djøf'er er et fint bytte at have en kantineordning på arbejdet mod en lidt lavere løn.

Til gengæld opstår der visse udfordringer ved at betragte retten til løn under orlov som et isoleret personalegode. For det første har det – historisk set – været kvinder, der har taget størstedelen af orloven. En overenskomstbaseret ret til løn under orlov vil således trække i retning af lavere lønniveauer for kvinder individuelt eller kvindedominerende fag generelt, eller gøre arbejdsgiverne mindre tilbøjelige til at ansætte kvinder med forventningen om, at de går på barsel i fremtiden. Politisk er der allerede indført nogle tiltag, der adresserer denne diskrimination¹², da det siden 2006 har været obligatorisk for virksomheder at indbetale til en barselsfond, som refunderer nogle af udgifterne til løn under orlov. Formålet med dette er at reducere udgifterne for virksomhederne ved at ansætte medarbejdere, som er mere tilbøjelige til at trække på retten til løn under orlov, og i stedet sprede udgifterne ud til alle virksomheder gennem deres indbetalinger til barselsfondene.

For det andet reducerer en overenskomstbaseret ret til løn under orlov muligheden for at bruge retten til løn som instrument til at skabe en mere lige fordeling af forældreorloven. Uanset om retten til løn under orlov har fået større fokus i overenskomsterne, er der tilsyneladende en betydelig andel af særligt

fædre, som ikke er dækket – enten fordi nogle virksomheder ikke er dækket af overenskomsten på området, eller fordi overenskomsterne stiller krav om længerevarende ansættelse, som forældrene ikke opfylder.

For det tredje kan man nævne, at de overenskomstbaserede rettigheder ofte er relativt komplicerede og ikke altid helt logiske. Fx gælder kravet om længerevarende ansættelse også, hvis forælderen har været beskæftiget et andet sted under samme overenskomst og her har opfyldt anciennitetskravene, men efterfølgende har skiftet job. Det er svært at finde et samfundsøkonomisk argument for, at forælderen ikke skal have ret til løn under barsel i dette tilfælde, da den tidligere arbejdsgiver også har indbetalt til en barselsfond.

Ligeledes indeholder mange overenskomster en delt ret til løn under orlov; et vist antal uger til moren, et vist antal uger til faren og et vist antal uger til deling. Ugerne til deling deles dog kun i tilfældet af, at forældrene er ansat på samme overenskomst. Hvis de er ansat på forskellige overenskomster, tilfalder det delte antal uger fuldt ud den enkelte forælder.¹³ Igen er det svært at se et samfundsøkonomisk argument for, at den individuelle ret til løn under orlov skal være bestemt af en partners arbejdsgiver, da indbetalingerne til barselsfondene er de samme.

Et alternativ til overenskomstbaserede rettigheder til løn under orlov er universelt at indarbejde retten til løn i barselsdagpengesystemet fx på linje med systemet i Norge. Det vil på mange måde adressere de problemer, vi beskriver ovenfor.

En universel ret til løn under orlov gør barselsfondene overflødige og medfører en administrativ forenkling for virksomhederne. De vil i et nyt system således kun skulle søge refusion ét sted fra (Udbetaling Danmark) frem for i dag, hvor de først får refusion op til barselsdagpengene fra Udbetaling Danmark og senere får refunderet de resterende lønudgifter fra deres respektive barselsfond. Dette vil også medføre, at udgifterne til løn under orlov bliver fordelt jævnt over hele arbejdsmarkedet, og ikke – som i dag – kun inden for de enkelte barselsfonde.

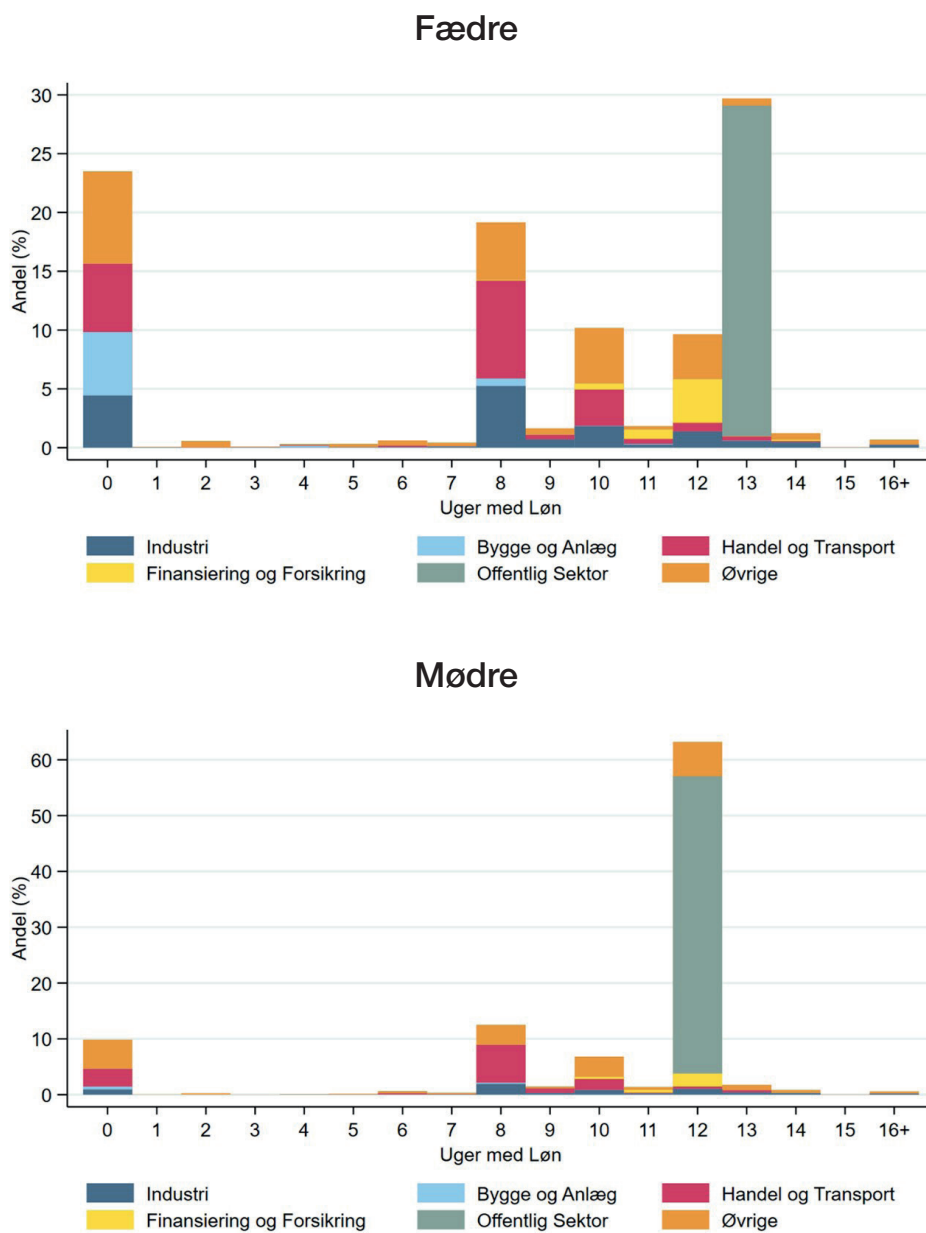
Samtidig vil en universel ret til løn have den fordel, at alle beskæftigede som udgangspunkt vil være dækket af retten til løn under orlov. Et eventuelt anciennitetskrav kan fx gøres afhængigt af en persons samlede beskæftigelseshistorik og ikke kun beskæftigelsen hos personens nuværende arbejdsgiver.

Endelig vil en universel ret til løn være et selvstændigt instrument til at sikre en mere lige fordeling af orlov – fx ved at udvide retten til løn under orlov til flere uger end det, som i dag er øremærket til hver forælder. En universel ret til løn kan også skabe større legitimitet og klarhed over, hvilken ret til løn forældre præcis har. I det omfang, manglende klarhed over, hvilke rettigheder der gælder i fx små virksomheder, vil en universel ret kunne understøtte, at fædre tager en større del af forældreorloven.

En ændret organisering af retten til løn under orlov vil i sig selv ikke føre til en samfundsmæssig merudgift, men derimod blot en ændring i finansieringen. I dag indbetaler virksomhederne for retten til løn under orlov gennem deres bidrag til barselsfondene, og disse indbetalinger vil enten bortfalde eller kanaliseres over i det offentlige, hvis systemet ændres.¹⁴ Den eneste reelle merudgift ved en ændret organisering kommer, hvis man samtidig laver om på dækningen eller kompensationsgraden relativt til det, som overenskomsterne i dag sikrer. Dette er i sidste ende et spørgsmål om politisk prioritering.

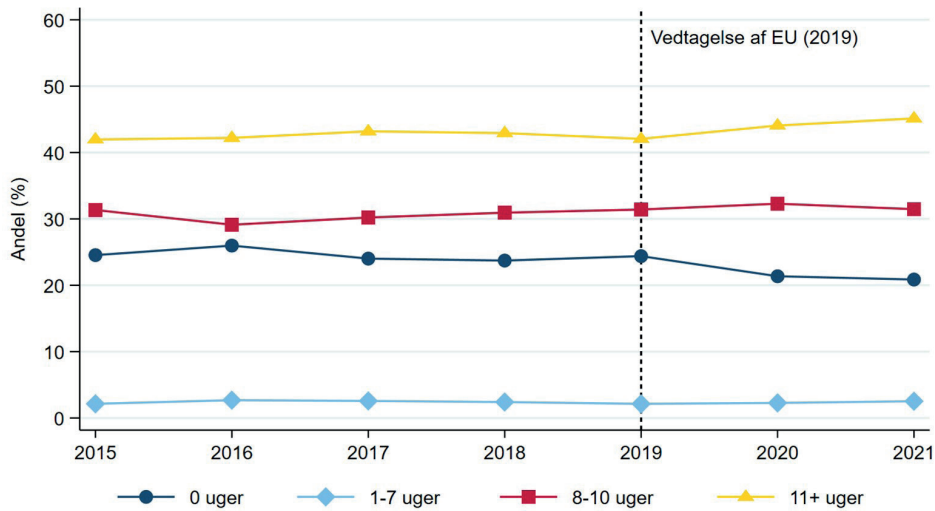
Der er således efter vores vurdering en række argumenter for at flytte retten til løn under orlov fra at være overenskomstbestemt til at være et universelt element i barselsdagpengesystemet.

Figur 1. Skønnet fordeling af retten til løn under forældreorlov, 2015-2021

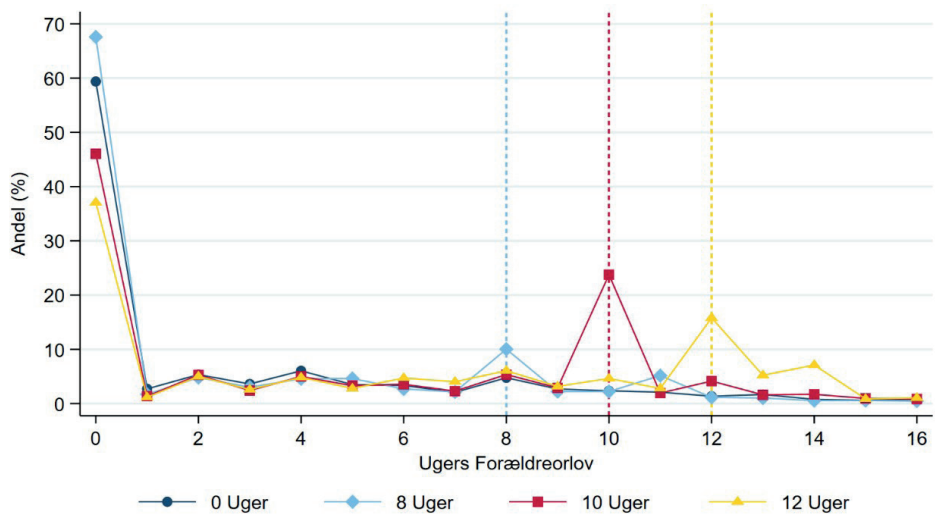
Bemærkninger: Figuren viser fordelingen af rettigheder til løn for hhv. fædre og mødre samlet set over perioden 2015-2021 opdelt på, hvilken branche vedkommende var ansat i umiddelbart inden fødslen. Retten til løn under forældreorlov er for hver virksomhed i hvert år skønnet ved at opgøre, hvor mange uger med løn de forældre, som opbruger deres uger med løn, typisk får. For den offentlige sektor har vi anvendt de overenskomstfastsatte rettigheder i 6-6-7 modellen, hvor faren har ret til 13 uger og moren 12, såfremt forældrene ikke er ansat i samme (del-)sektor. Dette overvurderer dog retten til løn for en del forældre, da 6 af ugerne vil skulle deles med den anden forælder, hvis de er ansat i samme delsektor. For yderligere dokumentation se Jørgensen og Søgaard (2023).
 Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik.

Figur 2. Udviklingen i retten til løn under forældreorlov for fædre, 2015-2021

Bemærkninger: Figuren viser andelen af fædre opdelt på længden af deres ret til løn under forældreorlov. Retten til løn under forældreorlov er skønnet på samme måde som i figur 1. Den stiplede linje markerer vedtagelsen af EU (2019), som forpligtede alle medlemslandene til at introducere 2 måneders øremærket orlov senest august 2022.
 Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik.

Figur 3. Fordelingen af forældreorlov for fædre afhængig af deres ret til løn under forældreorlov, 2015-2021

Bemærkninger: Figuren viser fordelingen af privatansatte fædres forældreorlov opdelt efter antallet af uger med løn, vi skønner, de har ret til. Skønnet for retten til løn under orlov er dannet som beskrevet i noten til figur 1.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik.

Noter

- 1 Tilsvarende resultater findes for andre lande, om end størrelsen af "child penalties" varierer betydeligt (Kleven m.fl., 2019, 2023)
- 2 Se fx Dahl m.fl. (2016) og Lalive og Zweimüller (2009) for studier af effekten af den samlede længde af forældreorlov, Ekberg m.fl. (2013), Cools m.fl. (2015) og Olafsson og Steingrimsdóttir (2020) for studier af øremærket forældreorlov og Skyt Nielsen (2009) for studier af kompensationsgraden uden barslen. Andersen (2018) studerer forskellige kombinationer af disse stilleskruer.
- 3 For Danmark: ydelse, lønninger. For Norge: ydelse, lønninger. For Sverige: Metoden er beskrevet i detaljer i Jørgensen og Søgaard (2023). Metoden fungerer bedst for virksomheder, hvor et vist antal medarbejdere bliver forældre i hvert år, og hvor medarbejderne er dækket af samme rettigheder. For mindre virksomheder bruger vi det typiske antal uger med løn for forældre i samme branche (snæver definition). Der vil således være et vist element af målefejl i opgørelsen. For ca. 33 % af fædre bliver retten til løn under orlov estimeret på brancheniveau i stedet for firmainformation.
- 5 Vi fokuserer på perioden inden implementeringen af øremærket barsel, da data for perioden efter fortsat er meget begrænset. Gensowski m.fl. (2024) præsenterer et første blik på forældres forbrug af orlov, efter den øremærkede barsel trådte i kraft.
- 6 Vi fokuserer på perioden inden implementeringen af øremærket barsel, da data for perioden efter fortsat er meget begrænset. Gensowski m.fl. (2024) præsenterer et første blik på forældres forbrug af orlov, efter den øremærkede barsel trådte i kraft.
- 7 Fordelingen af retten til løn under forældreorlov for kvinder er ligeledes stabil over tid.
- 8 Dertil kommer, at de målefejl, der naturligt er i vores skøn for retten til løn under forældreorlov, trækker estimerne mod 0.
- 9 Det er forventeligt, at løn under forældreorlov betyder mindre for mødre, da mødre i udgangspunktet ofte tager længere forældreorlov, end retten til løn dækker. Små udvidelser i retten til løn påvirker således ikke mødres marginale incitamenter til at tage længere orlov.
- 10 For den offentlige sektor er den individuelle ret til løn for fædre enten 7 eller 13 uger, afhængigt af hvor ens partner er ansat, hvorfor vi ikke viser fordelingen for den offentlige sektor. De kan ses i Jørgensen og Søgaard (2023) for perioden 2008-2015.
- 11 Vores diskussion fokuserer implicit på lønmodtagere, da organiseringen af retten til løn under orlov primært påvirker denne gruppe.
- 12 I økonomi er denne form for diskrimination kendt som statistisk diskrimination. Statistisk diskrimination er defineret som en forventning om en bestemt adfærd eller meromkostning ved en bestemt gruppe af individer.
- 13 Reglerne om retten til delt løn under forældreorlov er i sig selv komplicerede. Fx skal forældre under HK Kommune/Regions overenskomst ikke dele de 6 "delte" uger, hvis de er ansat i hhv. en region og en kommune, til trods for at de er dækket af samme overenskomst.
- 14 Fx betaler virksomhederne i Industriens Barselsfond et bidrag på 0,29 % af deres lønsom.

Referencer

- Andersen, S.H. (2018). Paternity leave and the motherhood penalty: New causal evidence. *Journal of Marriage and Family*, 80(5), 1125-1143.
- Cools, S., Fiva, J.H., & Kirkeboen, L.J. (2015). Causal effects of paternity leave on children and parents. *The Scandinavian Journal of Economics*, 117(3), 801-828.
- Dahl, G.B., Løken, K.V., Mogstad, M., & Salvanes, K.V. (2016). What is the case for paid maternity leave? *Review of Economics and Statistics*, 98(4), 655-670.
- Daly, M., & Groes, F. (2017). Who takes the child to the doctor? Mom, pretty much all of the time. *Applied Economics Letters*, 24(17), 1267-1276.
- Ekberg, J., Eriksson, R., & Friebel, G. (2013). Parental leave—A policy evaluation of the Swedish “Daddy-Month” reform. *Journal of Public Economics*, 97, 131-143.
- EU (2019). Directive of the European Parliament and of the Council on Work-Life Balance for Parents and Carers.
- Jørgensen, T.H., & Søgaaard, J.E. (2023). The Division of Parental Leave: Empirical Evidence and Policy Design. Working Paper.
- Kleven, H. (2016). Bunching. *Annual Review of Economics*, 8, 435-464.
- Kleven, H., Landais, C., & Leite-Mariante, G. (2023). The child penalty atlas (No. w31649). National Bureau of Economic Research.
- Kleven, H., Landais, C., Posch, J., Steinhauer, A., & Zweimüller, J. (2019, May). Child penalties across countries: Evidence and explanations. In *AEA Papers and Proceedings* (Vol. 109, pp. 122-126). 2014 Broadway, Suite 305, Nashville, TN 37203: American Economic Association.
- Kleven, H., Landais, C., & Søgaaard, J.E. (2019). Children and gender inequality: Evidence from Denmark. *American Economic Journal: Applied Economics*, 11(4), 181-209.
- Lalive, R., & Zweimüller, J. (2009). How does parental leave affect fertility and return to work? Evidence from two natural experiments. *The Quarterly Journal of Economics*, 124(3), 1363-1402.
- Olafsson, A., & Steingrimsdottir, H. (2020). How does daddy at home affect marital stability? *The Economic Journal*, 130(629), 1471-1500.
- Rosenbaum, P. (2023). The Child Penalty in Jobs Absences. Working Paper.
- Skyt Nielsen, H. (2009). Causes and consequences of a father's child leave: evidence from a reform of leave schemes (No. 4267). IZA Discussion Papers.
- Gensowski, M., Ingibjörg Sól Ingólfssdóttir, & Anders Bruun Jonassen (2024). Foreløbige konsekvenser af øget øremærkning af barselsdagpenge. Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Covid-19 og kønsforskelle på arbejdsmarked og i familien

Temanummer: Kønsforskelle i Danmark

Nedlukningerne af samfundsaktivitet i starten af 2020 på grund af COVID-19-pandemien medførte store konsekvenser for husholdninger verden over. En række internationale studier har dokumenteret disse umiddelbare konsekvenser på arbejds- og familielivet under nedlukningerne, særligt i husholdninger med små børn. Konsekvenserne har ofte vist sig at være kønnede, dvs. forskellige mellem mødre og fædre. Ved hjælp af både survey og registerdata beskriver vi livet under den første COVID-19-nedlukning i 2020 for danske børnefamilier: Hvordan reagerede mødre og fædre på behovet for mere omsorgsarbejde under lockdown? Vi finder, at blandt familier med de mindste børn (som var konfronteret med de største restriktioner i forhold til adgang til børnepasning), var det særligt mødrene, som tilpassede deres tidsanvendelse: De forlængede tiden i hjemmet (ved at forlænge deres orlov i barnets første leveår) og udskød deres tilbagevenden til arbejdsmarkedet. Dette mønster ser vi på tværs af familier med forskellige fordelinger af mor og fars relative indkomst. Vi ser ikke samme mønster i familier med ældre børn, hvor forældrene ikke umiddelbart kunne forlænge orlov, og som havde hurtigere adgang til daginstitutioner igen. Vores resultater for familier med små børn er i overensstemmelse med resultater fra andre lande, som har vist, at mødre (på kort sigt) blev påvirket mere end fædre af COVID-19-nedlukningerne. Dette resultat har bredere relevans for vores forståelse af kønsforskelle på arbejdsmarkedet i Danmark, og hvordan disse formes i den tidlige fase af livet som forælder.

Indledning

COVID-19 og de medfølgende nedlukninger af samfundet var et chok af uforudset omfang og med stor indflydelse på arbejds- og familielivet i Danmark og verden over. For husholdninger med små børn stillede daginstitutioner- og skolelukninger særligt høje krav til organiseringen af arbejdet inden for og uden for hjemmet. Har denne dobbelte byrde for familiers "liv i lockdown", dvs. det at skulle forene arbejdsliv og tid til omsorgsarbejde, påvirket mænd og kvinder forskelligt?

Det er oplagt, at forskelle på tværs af lande (i graden af arbejdsmarkedsdeltagelse af mænd og kvinder, i kønsmønstre i beskæftigelsen på tværs af brancher, i institutioner som arbejdsløshedsforsikring og tilgængelighed af daginstitutioner, eller i kønsnormer) spiller en vigtig rolle for, hvordan COVID-19 påvirkede fordelingen af ekstra omsorgsarbejde i husholdninger (Alon m.fl., 2020; Adams-Prassl m.fl., 2020). Et antal studier fra forskellige OECD-lande

har kortlagt de kortsigtede effekter på kvinders og mænds beskæftigelse og arbejdstid i hjemmet med data fra real-time spørgeskemaundersøgelser under pandemien. Én konklusion er, at de umiddelbare negative beskæftigelseseffekter af nedlukninger i mange lande var større for kvinder (særligt i husholdninger med små børn) (Adams-Prassl m.fl., 2020), men resultaterne genfindes ikke helt entydigt på tværs af forskellige datakilder, selv når de kommer fra samme land (Heggeness, 2020; Barkowski m.fl., 2021). Studier med fokus på tidsanvendelse viser, at både mænd og kvinder øgede deres arbejdstid i hjemmet (særligt ift. børnepasning), men at kvinder oplevede den største ændring i arbejdstiden i hjemmet under nedlukningerne (Del Boca m.fl., 2020; Hupkau og Petrongolo, 2020). Også i andre dimensioner havde nedlukningerne effekter med tydelige kønsmønstre. Internationale studier finder – potentielt som følge af forskydninger i tidsanvendelse i og uden for hjemmet – at kvinder blev påvirket mere negativt end mænd både i forhold til deres mentale sundhed (Silverio-Murillo m.fl., 2021; Huebener m.fl., 2021; Adams-Prassl m.fl., 2022; Etheridge og Spantig, 2022) og i forhold til oplevelsen af vold i hjemmet under nedlukningerne (Leslie og Wilson, 2020). For Danmark beskriver Cardona m.fl. (2023) udviklingen af mental sundhed under forløbet af COVID-19-epidemien. Baseret på gentagne spørgeskemaundersøgelser konkluderer de, at kvinder gennem perioden 2020-2022 rapporterer dårligere mentalt helbred end mænd.

I denne artikel beskriver vi de umiddelbare konsekvenser af den første danske COVID-19-nedlukning i foråret 2020 med fokus på køns(u)lighed i mødres og fædres status på arbejdsmarked, arbejde i hjemmet og deres oplevelse af familielivet i lockdown i udvalgte dimensioner. Givet de eksisterende resultater for betydningen af familiesituationen fokuserer vi på en særligt interessant gruppe: forældre med små børn omkring startalderen for vuggestuen og børn i børnehavealderen. Særligt for den første gruppe forældre var kravene til tidsanvendelse i hjemmet store og vedvarende under nedlukningen i forår 2020 (givet omfattende begrænsninger i kapaciteten af vuggestuer). Vi undersøger dermed, om vi i Danmark – som ofte internationalt ses som et land med høj lighed mellem kønnene – genfinder kønsrelaterede effekter af nedlukningerne tilsvarende til dem, man har konstateret i internationale studier.

Baggrund og data

Den første nedlukning i Danmark blev implementeret fra den 11. marts 2020 for at begrænse spredningen af COVID-19. Nedlukningen omfattede bl.a. lukning af daginstitutioner og skoler. Frem til den 15. april havde kun personer i stillinger med særlig samfundsmæssig relevans adgang til pasning i daginstitutioner. På trods af den formelle genåbning af daginstitutioner for børn under seks år den 15. april 2020 implementerede især vuggestuer en gradvis genåbning på grund af strenge foranstaltninger i forhold til afstand og hygiejne. Man anvendte bl.a. roterende tidsplaner, deltidplaner og særlige

**JONAS CUZULAN
HIRANI**

Seniorforsker,
VIVE

MIRIAM WÜST

Lektor,
Økonomisk Institut og
CEBI,
Københavns Universitet

begrænsninger for opstart og indkøring af nye børn. Således var vuggestuer endnu ikke fuldt tilgængelige (særligt for “nye” børn) i april og maj 2020.

For at undersøge familiers reaktion på nedlukningen bruger vi data fra to kilder: en stor spørgeskemaundersøgelse (SPOR) og registerdata (DREAM-registret). Kombinationen af disse datakilder tillader, at vi ser på mødres og fædres selvrapporterede beskæftigelsesstatus i tiden under nedlukningen (fra surveydata) og validerer disse mål med data for hele populationen af familier med børn fra registrene.

SPOR er en panelundersøgelse blandt husstande med børn i Danmark. I to bølger blev begge forældre af udvalgte børneårgange interviewet omkring en bred vifte af emner vedrørende familielivet (<https://www.vive.dk/da/projektforloeb/spor/>): I første bølge (gennemført mellem oktober 2017-oktober 2018) indeholder SPOR mindst én forældrebesvarelse for ca. 52.000 børn i alderen 9 måneder, 2 og 3 år ved tidspunktet for sampling. For den anden bølge i 2020 (gennemført mellem oktober 2019-oktober 2020 og derved delvis ramt af COVID-19-nedlukningen i forår 2020) blev forældre fra den indledende undersøgelse inviteret til at svare igen. Desuden blev forældre til en ny kohorte af spædbørn (9 måneder gamle) inviteret til at deltage. Begge bølger i SPOR indeholder derfor familier med børn udvalgt ved alderen 9 måneder. Vores analyser fokuserer på disse familier, som blev interviewet mellem januar og juli i henholdsvis 2018 og 2020 (mødre og fædre, hhv. $N=14.934$ og $N=7.893$).

Ved at bruge DREAM-registret kan vi sammenholde vores resultater fra SPOR med resultater for mødre og fædre af børn i flere aldersgrupper (samt udelukke, at vores resultater skyldes, at surveydeltagere er særlige). Vi bruger DREAM-registret for mødre og fædre af to hele årgange: børn, som fylder enten 1 eller 5 år i de relevante måneder (januar til juli) i årene 2018 og 2020. Ved at bruge registerdata for et stort sample af familier kan vi desuden undersøge heterogenitet i effekterne af nedlukningen mellem forskellige familietyper.

Hvordan påvirkede COVID-19-nedlukningen i 2020 mødre og fædre?

Vi undersøger effekterne af COVID-19-nedlukningen på mødre og fædre ved et difference-in-differences-design: Vi sammenligner udfaldsmål for forældre i månederne før og under nedlukningen i foråret 2020 med udfaldsmål for en kontrolgruppe observeret i de samme måneder, men i andre år. Ved at sammenligne forældre på tværs af måneder og år tager vi højde for betydningen af sæsonudsving (fx i beskæftigelse) og for systematiske forskelle i timing af fertilitet hen over året, som ellers kunne påvirke vores vurdering af nedlukningens direkte effekter.

I SPOR-data sammenligner vi forældre, der blev interviewet i de samme måneder (januar til juli) i hhv. 2018 og 2020. Kun mødre og fædre, som blev interviewet i marts til juli i året 2020, blev påvirket af nedlukningen på interviewtidspunktet. I registerdata-baserede analyser ser vi på forældre med børn, som fylder hhv. 1 år og 5 år fra januar til juli i hhv. 2018 og 2020. Vi estimerer følgende ligning for hhv. mødre og fædre:

$$y_i = \alpha_0 + \sum_{j=1}^J \phi_j 1(\text{Måned} = j) + \delta \text{COVID}_i + \sum_{j=1}^J \lambda_j 1(\text{Måned} = j) \times \text{COVID}_i + \epsilon_i$$

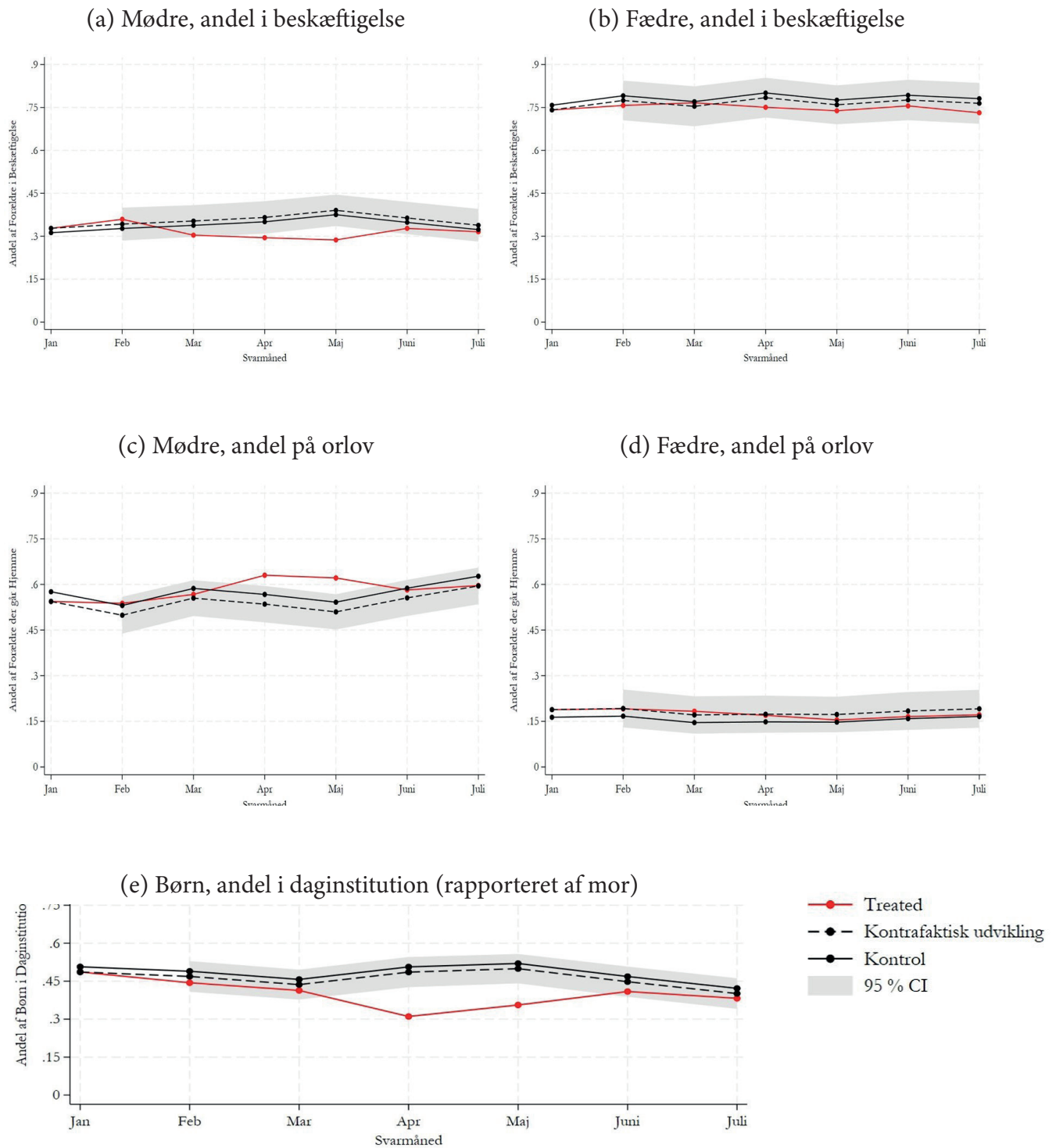
hvor y_i er udfaldsmålet (fx beskæftigelsesstatus i interviewmåneden). Vi inkluderer indikatorer for månederne for målingen ($1(\text{Måned} = j)$) og en indikator for, om årgangen er ramt af nedlukning (COVID_i). λ_j 'erne måler udviklingen af udfaldsmålet på tværs af måneder i 2020 og dermed effekten af nedlukningen.

Vi præsenterer alle vores resultater grafisk: Vi viser gennemsnit for udfaldsmålene på tværs af måneder for kontrol- og COVID-19-året (for at vise forskel i niveauer). Desuden viser vi den kontrafaktiske udvikling for den COVID-19-eksponerede gruppe, dvs. den udvikling, vores model prædikerer for udfaldsmålene, hvis nedlukningen i 2020 ikke var sket. Ved at vise et 95 % konfidensinterval omkring det kontrafaktiske forløb viser vi, om der er en signifikant afvigelse mellem det observerede og det forventede udfald i 2020. Vores tilgang identificerer virkninger af nedlukningen under antagelsen om en fælles udvikling i udfaldsmål på tværs af de to årgange i fravær af nedlukningen.

Mødre og fædres arbejde på markedet og i hjemmet

Figur 1 viser andelen af mødre og fædre til børn på 9 måneder i SPOR, der er beskæftiget; andelen, der angiver at være hjemme med deres barn (på orlov, hvilket både kan være med eller uden compensation); og andelen af børn, som er indskrevet i en daginstitution. Der er en større andel af fædre end mødre, som er i beskæftigelse, når barnet er 9 måneder gammelt, både i 2020 og kontrolåret. Figuren viser også, at i månederne med den hårde lockdown i 2020 er der en større andel af mødre (relativt til kontrolår), som er på orlov, og en lavere andel, som er i beskæftigelse. For fædre ser vi ikke samme mønster. Vi estimerer, at mødrenes andel på orlov stiger med hhv. 9,5 procentpoint og 11,1 procentpoint i april og maj, hvilket svarer til en ændring på hhv. 18 og 22 %. Nedlukningen øgede således kønsforskellen i orlov og beskæftigelse. Figuren viser tilsvarende et tydeligt fald i andelen af børn i vuggestue-startalderen, som er indskrevet i en institution. Dette resultat afspejler den meget begrænsede kapacitet i særligt vuggestuer på trods af den gradvise genåbning af landet i foråret 2020.

Figur 1 COVID-19-nedlukningen i 2020 og andel af forældre, som angiver, at de er i beskæftigelse eller på orlov; Andel af børn, som er indskrevet i en daginstitution; (SPOR Data).

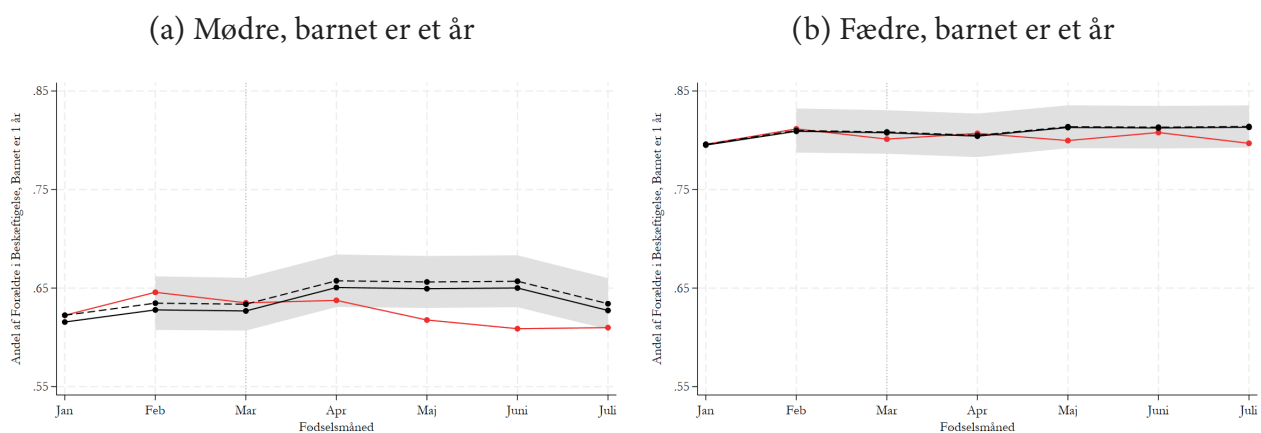

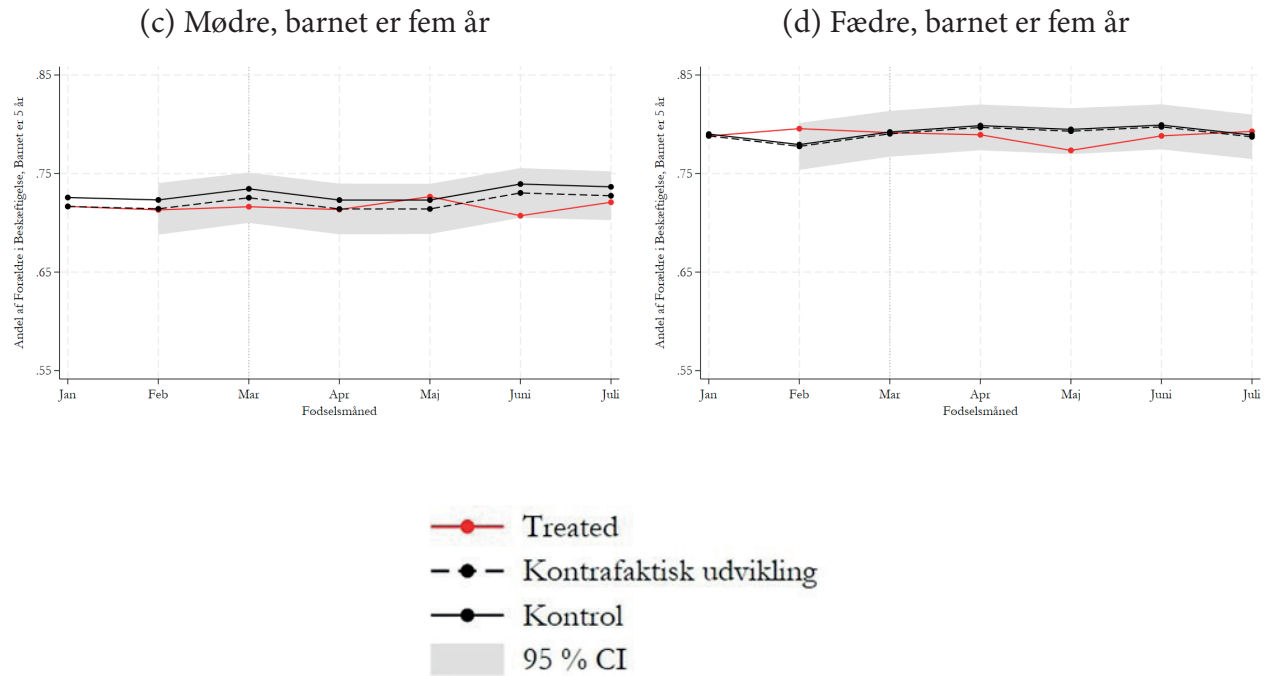
Anm.: Figuren viser det gennemsnitlige udfaldsmål for kontrolgruppen (optrukken sort linje) og den gruppe, som interviewes i COVID-19-året 2020 (rød linje). Den sorte stiplede linje er det estimerede kontrafaktiske forløb i 2020 uden nedlukningen. Det gråt skraverede område er et 95 % konfidensinterval.

Figur 2 viser forældres beskæftigelsesstatus for familier med børn i alderen 1 og 5 år ved måletidspunktet baseret på DREAM-data (tilsvarende figurer for familier med børn i alderen 2-4 år bekræfter det billede, vi viser her). Figurerne viser det velkendte billede, at fædres beskæftigelsesfrekvens er relativt stabil uanset barnets alder, mens mødrenes beskæftigelse, i høj grad afhænger af barnets alder, dvs. flere mødre er beskæftigede jo ældre deres barn er. Vi genfinder samme mønster for effekten af nedlukningen i 2020 som i SPOR for forældre med børn omkring vuggestue-startalderen: Figuren bekræfter, at det særligt er mødrene, som påvirkes af nedlukningen. Panel (a) og (b) dokumenterer, at dette øger det allerede eksisterende beskæftigelsesgab mellem mødre og fædre til børn på 1 år (forskell i niveauet i de to figurer) fra 15 til 18 procentpoint.

En oplagt forklaring for stigningen i ulighed mellem mødres og fædres beskæftigelsesstatus er, at COVID-19-chokket på kort sigt forstærker behovet for specialiseringen i familien. I en situation, hvor pasningsmulighederne bortfalder, skal familien reoptimere deres tidsanvendelse. Hvis familien maksimerer deres fælles indkomst, forventer vi, at partneren med en komparativ fordel (højere indtjeningssevne) er i beskæftigelse, imens partneren med en komparativ fordel i hjemmet overtager den nødvendige pasning af barnet. I figur 3 undersøger vi derfor for familier med de mindste børn, om der forskel i de umiddelbare negative effekter på mødres beskæftigelse under lockdown, alt efter om moren før barnets fødsel tjente mere eller mindre end halvdelen af husstandens samlede indkomst.

Figur 2 COVID-19-nedlukningen i 2020 og andel af forældre, som er i beskæftigelse (DREAM-registret, Status i en given måned).

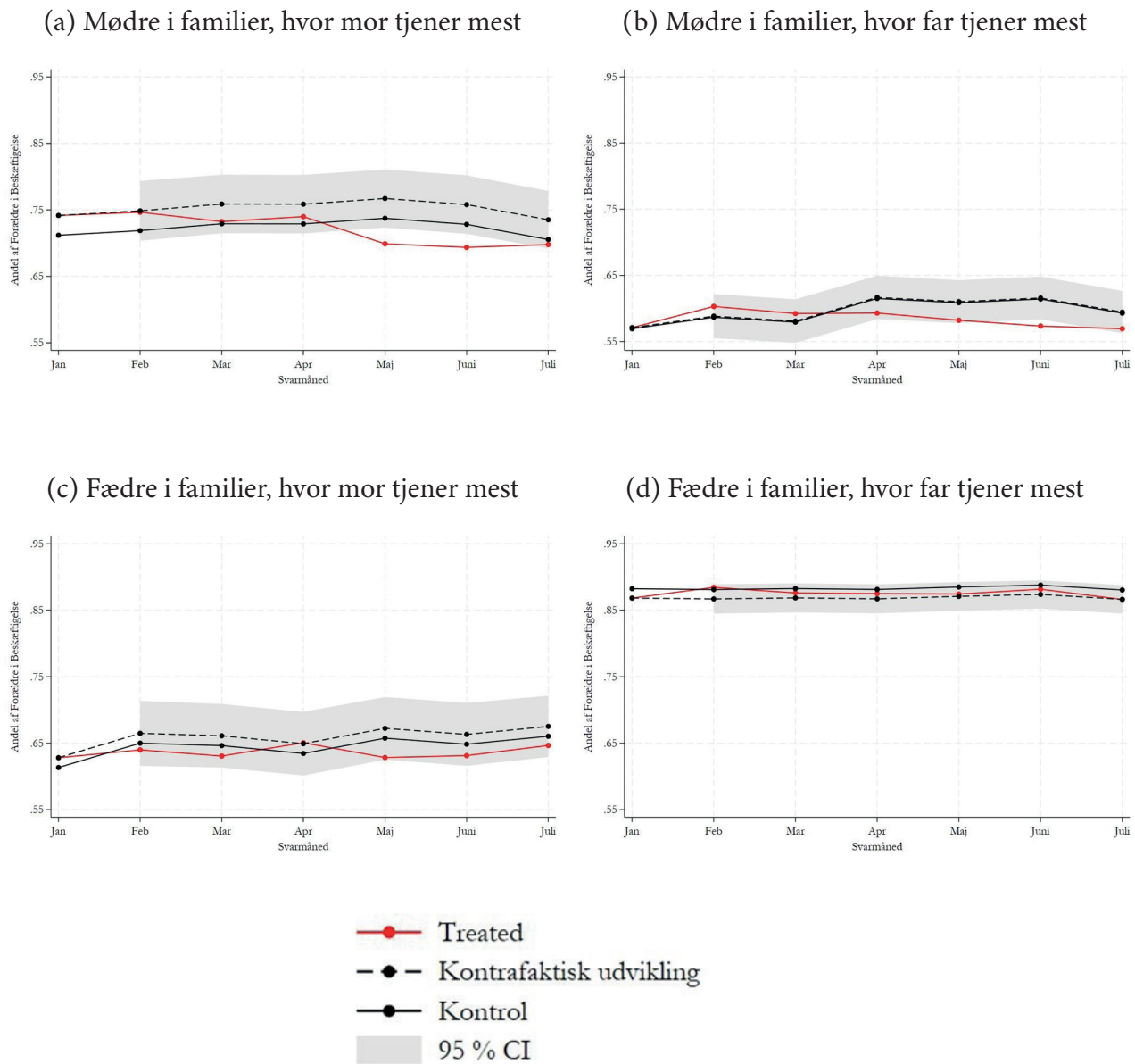

Anm.: Figuren viser det gennemsnitlige udfaldsmål for kontrolgruppen (optrukken sort linje), dvs. forældre med børn i alder 1 eller 5 år i 2019; og den COVID-ramte gruppe (rød linje), dvs. forældre med børn i alder 1 eller 5 år i 2020. Den sorte stiplede linje er det estimerede kontrafaktiske forløb i 2020, såfremt nedlukningen var udeblevet. Grå skraveret område er 95 % konfidensinterval.

Figur 3 viser, at andelen af mødre, som er beskæftiget, falder på tværs af familier med forskellige indkomstfordelinger (figurerne (a) og (b), mor tjener mest eller mindst) i lockdown-månederne 2020. Beskæftigelsen blandt mødre er højere blandt familier, hvor de tjener mest – men relativt til dette baseline-niveau er effekterne på mødres beskæftigelse ret lige på tværs af familietyperne (et 7-8 % fald i beskæftigelse i juni 2020 relativt til baseline). Vi kan altså konstatere en negativ effekt på beskæftigelsesstatus på kort sigt for mødre, uanset om deres relative indkomst var størst eller mindst i familien. For fædre finder vi mindre afvigelser i andelen i beskæftigelse i familier, hvor mor tjener mest – men ingen af estimerterne er signifikante på 5 %-niveauet. Vi konkluderer derfor, at mødre på tværs af den relative indkomstfordeling i familien var dem, som i største grad under nedlukningerne tilpassede deres formelle beskæftigelse (og sandsynligvis tidsanvendelse til omsorgsarbejde) i familierne med de mindste børn.

Figur 3 COVID-19-nedlukningen i 2020 og andel af forældre, som er i beskæftigelse (DREAM-registret, Status i en given måned, delt op efter mødre/fædres relative indkomst i familien).

Noter: Indkomst for begge forældre er målt i kalenderåret inden barnets fødsel.

Vi ved, at beslutninger i tiden umiddelbart efter, man bliver forældre, spiller en afgørende rolle for kønsulighed på det danske arbejdsmarked, for fordelingen af arbejdet i hjemmet, og ikke mindst for forældreskabets udformning. Det er muligt, at de meget direkte konsekvenser af COVID-19-nedlukningerne i 2020 for familier med små børn har betydning på længere sigt, fx for beskæftigelses-gap mellem mødre og fædre. En empirisk undersøgelse af længeresigtede konsekvenser af nedlukningen i vores design kompliceres dog af, at alle mødre og fædre i vores data blev påvirket af COVID-19-nedlukninger og det efterfølgende forløb (dvs. også forældre til børn i 9 månedersalderen i fx januar 2020 rammes af nedlukningen kort efter). Vi kan derfor i vores un-

dersøgelse kun beskrive de umiddelbare virkninger af nedlukningerne, mens de stod på.

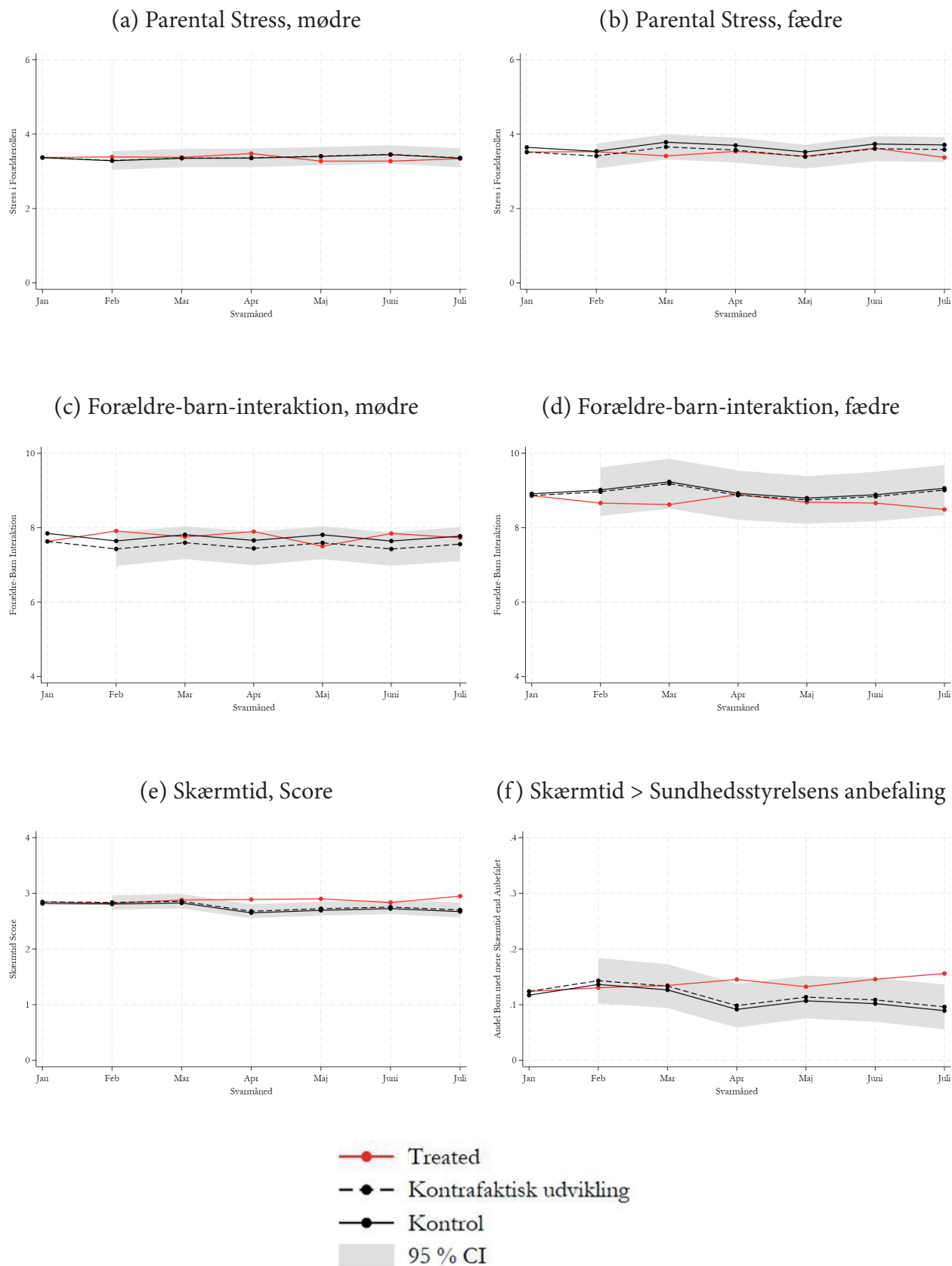
Familielivet under nedlukningerne

Til sidst undersøger vi, om og hvordan nedlukningen påvirkede hhv. mødre og fædres oplevelse af familielivet, deres oplevelse af forælderrollen og deres interaktion med børnene. I SPOR-data kan vi undersøge nogle af disse dimensioner, vurderet ved besvarelser af både mødre og fædre. Vi fokuserer igen på familier med de yngste børn. For vurderinger af barnet bruger vi mødres svar i SPOR (på grund af den højere svarprocent i SPOR for mødre).

Generelt finder vi ikke umiddelbart negative konsekvenser for familielivet under den første lockdown i disse familier. Figur 4 viser nogle af de centrale mål, vi observerer i SPOR (for analyser af flere dimensioner af familielivet under lockdown se Hirani m.fl. (2021)). Mødres og fædres oplevelse af stress i forælderrollen er ikke forskelligt i lockdown ift. kontrolåret (det samme gælder mentalt helbred under nedlukningen målt med WHO5-score). Heller ikke i forhold til deres vurderinger af forældre-barn-interaktioner finder vi forskel. Til gengæld ser vi, at en større andel af både mødre og fædre angiver, at deres barn bruger devices/skærm i større omfang i lockdown-månederne i 2020 relativt til kontrolåret. I kontrolåret falder skærmbrug i takt med forårets indtog (og bedre vejr og mulighed for udendørs aktiviteter). Under nedlukningerne observerer vi det modsatte: Både tiden ved en skærm forbliver høj for de yngste børn, og flere børn end forventet har et skærmbrug, som ligger over Sundhedsstyrelsens anbefalinger på en halv time dagligt for børnene omkring alderen 9 måneder.

Generelt sporer vi altså ikke umiddelbart negative påvirkninger under lockdown (eller forskel mellem mødres og fædres oplevelse) for vurderinger af forældresituationen. Måske muligheden for at forlænge orlov i Danmark kompenserede forældrene i disse dimensioner. Vores resultater udelukker selvfølgelig ikke, at familielivet blev påvirket på længere sigt i familier, som skulle håndtere forløbet med flere lockdowns og indskrænkninger af deres liv.

Figur 4 COVID-19-nedlukningen i 2020 og livet som forældre (SPOR Data)

Konklusioner

COVID-19-nedlukningerne i 2020 havde store konsekvenser for husholdninger verden over. Særligt familier med små børn skulle tilpasse deres tidsanvendelse, og påvirkningen af hhv. mødre og fædre har varieret på tværs af kontekst. Vi finder kønnede effekter i Danmark, som ofte beskrives som et land med en høj grad af ligestilling: Mødre med børn omkring alderen for vuggestuestart forlængede deres fravær fra arbejdsmarkedet på grund af nedlukningen i forår 2020. Relativt til kontrolår var deres børn mindre tilbøjelige til at blive indskrevet i daginstitutioner (pga. større begrænsninger for børn i denne gruppe relativt til ældre aldersgrupper), og det var mødrene, som derfor forlængede deres tid hjemme. For fædre til de mindste børn (og for forældre til ældre børn) ser vi ikke samme umiddelbare virkning på deres beskæftigelsesstatus (i SPOR eller i DREAM).

På trods af disse resultater for umiddelbare effekter på mødres og fædres tidsanvendelse ser vi ikke store forskelle på mødres og fædres vurderinger af centrale elementer af familielivet under lockdown for familier med de mindste børn (omend vi ser tydelige mønstre for øget skærmbrug). Det er vigtigt at huske, at vi hverken for disse udfaldsmål eller for mål relateret til arbejdsmarkedet kan konkludere noget omkring de længeresigtede konsekvenser af den første COVID-19-nedlukning og de efterfølgende lange perioder med usikkerhed og begrænsninger på arbejds- og familielivet.

I vores undersøgelse kan vi ikke direkte undersøge kønsforskelle i antal arbejdstimer på arbejdsmarkedet og i hjemmet, men vores resultater indikerer, at nedlukningen på kort sigt øgede kønsforskelle her. Selvom vores resultater er baseret på en ekstrem situation for familierne, har de bredere implikationer: De umiddelbare konsekvenser af nedlukningerne for mødres og fædres beslutninger er interessante i lyset af, hvad vi ved fra anden forskning om kønsulighed på arbejdsmarkedet mere generelt. Meget af den kønsulighed, vi observerer (fx i forhold til løn), grundlægges i den initiale periode af forældreskabet og husholdningernes beslutninger omkring en mere ulige fordeling af tiden på arbejdsmarkedet og i hjemmet (Angelov m.fl., 2016; Kleven m.fl., 2019). Alle husholdninger træffer dagligt beslutninger om tidsanvendelse af mor og far – typisk i mindre kritiske situationer end COVID-19-nedlukninger. Netop disse beslutninger omkring tidspunktet for forældreskab (og tidspunktet for tilbagevenden til arbejdsmarkedet for særligt nybagte mødre) har langsigtede konsekvenser for kvinders og mænds arbejdsliv og udformning af forældreskabet. Vores resultater viser, at uanset det relative indkomstniveau hos mor og far var det mødre, som reagerede og forlængede deres tid i hjemmet under nedlukningen i forår 2020. Dette resultat peger på betydningen af kønsroller omkring omsorgsarbejdet – et emne med stor relevans for fremtidig empirisk forskning.

Noter

- 1 Hirani: VIVE; Wüst: Department of Economics, University of Copenhagen and CEBI.

Referencer

- Adams-Prassl, A., T. Boneva, M. Golin, and C. Rauh (2020). Inequality in the impact of the coronavirus shock: Evidence from real time surveys. *Journal of Public Economics* 189, 104245.
- Adams-Prassl, A., T. Boneva, M. Golin, and C. Rauh (2022). The impact of the coronavirus lockdown on mental health: evidence from the United States. *Economic Policy* 37(109), 139–155.
- Alon, T., M. Doepke, J. Olmstead-Rumsey, and M. Tertilt (2020). The impact of covid-19 on gender equality. Working Paper 26947, National Bureau of Economic Research.
- Angelov, N., P. Johansson, and E. Lindahl (2016). Parenthood and the gender gap in pay. *Journal of Labor Economics* 34(3), 545–579.
- Barkowski, S., J.S. McLaughlin, and Y. Dai (2021). Young children and parents' labor supply during covid-19. Available at SSRN 3630776.
- Cardona, M., L.H. Andersen, P. Fallesen, and T.A. Bruckner (2023). Stress/depression across the covid-19 pandemic in Denmark. *BMC public health* 23(1), 169.
- Del Boca, D., N. Oggero, P. Profeta, and M. Rossi (2020). Women's and men's work, housework and childcare, before and during covid-19. *Review of Economics of the Household* 18(4), 1001–1017.
- Etheridge, B. and L. Spantig (2022). The gender gap in mental well-being at the onset of the covid-19 pandemic: Evidence from the uk. *European Economic Review* 145, 104114.
- Heggeness, M.L. (2020). Estimating the immediate impact of the covid-19 shock on parental attachment to the labor market and the double bind of mothers. *Review of Economics of the Household* 18(4), 1053–1078.
- Hirani, J., M. Pontoppidan, M. Wüst, and B. Rayce (2021). Trivsel og hverdagsliv i danske småbørnsfamilier under covid-19-nedlukningen foråret 2021. VIVE-Det Nationale Forsknings-og Analysecenter for Velfærd. <https://www.vive.dk/media/pure/16024/5439122>.
- Huebener, M., S. Waights, C.K. Spiess, N.A. Siegel, and G.G. Wagner (2021). Parental well-being in times of covid-19 in Germany. *Review of Economics of the Household* 19(1), 91–122.
- Hupkau, C. and B. Petrongolo (2020). Work, care and gender during the covid-19 crisis. *Fiscal studies* 41(3), 623–651.
- Kleven, H., C. Landais, and J.E. Sogaard (2019). Children and gender inequality: Evidence from Denmark. *American Economic Journal: Applied Economics* 11(4), 181–209.
- Leslie, E. and R. Wilson (2020). Sheltering in place and domestic violence: Evidence from calls for service during covid-19. *Journal of Public Economics* 189, 104241.
- Silverio-Murillo, A., L. Hoehn-Velasco, J.R.B. de la Miyar, and A. Rodríguez (2021). Covid19 and women's health: Examining changes in mental health and fertility. *Economics Letters* 199, 109729.

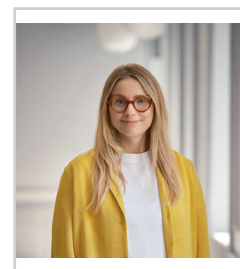
Forældreansvarsloven opdeler forældre i to forskellige roller

Temanummer: Kønsforskelle i Danmark

Når forældre går fra hinanden, skal de beslutte, hvor barnet skal bo, og hvilken samværsordning barnet skal have med den anden forælder. Det giver forældrene to nye roller som henholdsvis bopælsforælder og samværsforælder, og med rollerne følger forskellige beslutningsbeføjelser i forhold til barnet. Mødre bliver langt hyppigere bopælsforældre. Det stiller mødre og fædre forskelligt, hvis de er i konflikt omkring samværet og inddrager de familieretlige myndigheder. Denne artikel dykker ned i betydningen af de to roller og undersøger, hvordan forældre forhandler rollerne, og hvad beslutningen er udtryk for.

Indledning

Selvom vi som samfund har taget store udviklingspring i ligestillingen de seneste 50 år, er navlestrengen til de traditionelle kønsroller langt fra kappet. De betydelige forskelle mellem mænd og kvinder i statistikkerne knytter sig ofte til bestemte domæner såsom fx arbejdsmarked eller familie. Mændene har højere beskæftigelsessekvens, arbejder i højere grad fuld tid og tjener mere, hvorimod kvinder i højere grad arbejder deltid, tager mere barsel og flere af barnets sygedage (Olsen og Harbo, 2020; Bonke og Christensen, 2018; Damm, 2020, Danmarks Statistik, 2023). Hvordan familierne organiserer familielivet og arbejdsdelingen i hjemmet, får ofte betydning for, hvordan forældre organiserer det praktiske forældreskab omkring børnene, hvis de går fra hinanden (Ottosen m.fl., 2011). Og her er det også stadig tydeligt, at familien og børnene er kvindernes domæne. Selvom størstedelen af alle forældre i dag har fælles forældremyndighed, også efter et brud, og at deleordninger, hvor børnene bor lige meget tid hos mor og far, er meget udbredt og vokset markant over de seneste årtier (Ottosen m.fl., 2018), så er der stadig flest børn, der har bopæl hos deres mor og tilbringer størstedelen af tiden med hende. Når forældre går fra hinanden, får de med juraens sprog uafværgeligt endnu en titel som henholdsvis bopælsforælder og samværsforælder. I Danmark har 86 % af alle skilsmissebørn bopæl hos deres mor, og forskellige samværsordninger med deres far (Danmarks Statistik, 2020). Denne rollefordeling er der mange forældre, der ikke tænker nærmere over eller forholder sig til midt i bruddet. Men det kan ikke desto mindre få stor betydning, hvis forældrene ender i konflikt omkring barnet, og hvis de anmoder Familieretshuset om hjælp. Lovgivningen giver nemlig bopælsforældre og samværsforældre forskellige rettigheder (Forældreansvarsvejledningen, 2023), og det er med til at skabe og fastholde strukturelle forskelle mellem mødre og fædre. Forskellene

METTE BISGAARD
Rockwool Fonden,
Affilieret forsker,
Aarhus Universitet

bliver særligt udtalte i de sager, hvor forældre er i konflikt. Når forældre træder ind i Familieretshuset, er de ikke lige: Deres forskellige positioner som bopælsforælder og samværsforælder stiller mødre og fædre forskelligt i en sag om samvær (Bisgaard, 2020).

I denne artikel dykker jeg ned i betydningen af rollerne: Hvad vil det sige at være bopælsforælder og samværsforælder? Jeg undersøger, hvordan rollerne fordeles, og hvilke argumenter der ligger bag. Artiklen tager udgangspunkt i et kvalitativt datamateriale fra et projekt om forældres møde med Familieretshuset.¹ Artiklen undersøger ikke, hvilke beslutninger om bopæl eller samvær der er til barnets bedste, men beskæftiger sig med den strukturelle forskel mellem mødre og fædre i forhold til rollefordelingen som bopælsforælder og samværsforælder.

Forældreansvarsloven: Mor og far opdeles i bopælsforældre og samværsforældre

I og med at den ene er bopælsforælder, og den anden er samværsforælder, har du jo allerede skabt en ulighed i relationen, kan man sige, ikke? (Nikolaj, samværsforælder)

I Danmark er Forældreansvarsloven den overordnede lovgivningsmæssige ramme for forældremyndighed, bopæl og samvær. Et af lovens hovedprincipper er, at barnet har ret til begge forældre. Forældrene skal, uanset om de lever sammen eller ej, tage ansvar for barnet ved at drage omsorg for det og samarbejde omkring væsentlige beslutninger vedrørende barnet. Historisk er lovgivningen om samvær blevet ændret fra et forældreperspektiv til et børneperspektiv. Det er ikke forældrenes ret til samvær med deres børn, der skal sikres, men derimod barnets ret til at se begge forældre, hvis det vurderes at være til 'barnets bedste'. Sidstnævnte skal være omdrejningspunktet for alle beslutninger (Forældreansvarsloven, 2020; Forslag til forældreansvarslov, 2006). Det fælles forældreansvar kommer også til udtryk i forhold til forældremyndighed. Forældre har i dag automatisk fælles forældremyndighed, når faderskabet er fastslået, og den fastholdes, hvis forældrene går fra hinanden, medmindre andet aftales eller afgøres i familieretten. Det betyder, at størstedelen af alle forældre i Danmark har fælles forældremyndighed.

Tabel 1. Beslutningsbeføjelser ved fælles forældremyndighed og som bopæls- og samværsforælder

Fælles forældremyndighed	Bopælsforælder	Samværsforælder
Værgemål	Direkte daglig omsorg	Afgørelser, der relaterer sig til samvær: direkte omsorg
Væsentlig medicinsk behandling og indgreb	Daginstitution	Fritidsaktiviteter
Skolevalg, videre uddannelse	Fritidsaktiviteter	
Skolefritidsordning	Flytning indenlands	
Risikobetonet fritidsaktivitet	Skolepsykolog	
Flytning udenlands, herunder flytning til Grønland og Færøerne	Børnesagkyndig rådgivning	
Navnevalg		
Religiøse forhold		
Pas		

Note: Forældreansvarsvejledningen, 2023

Den fælles forældremyndighed betyder, at forældrene efter bruddet skal blive enige om de overordnede beslutninger for deres barn, fx hvor barnet skal gå i skole. Men de skal også tage stilling til, hvor barnet skal bo og have adresse, samt hvilken samværsordning barnet skal have med den forælder, som barnet ikke bor hos. Selvom denne beslutning ofte foregår uden forhandling, men bliver et resultat af tidligere opgavefordeling omkring børnene, som jeg vender tilbage til senere, betyder det, at forældrene uafværgeligt får to forskellige roller som henholdsvis bopælsforælder og samværsforælder. Som tabel 1 illustrerer, giver det dem forskellige beslutningsbeføjelser. Bopælsforælderen har flere rettigheder end samværsforælderen, for eksempel kan bopælsforælderen alene beslutte barnets daginstitution, om barnet skal til skolepsykolog, og barnets bopæl inden for landets grænser. Det er således tilladt at flytte til den anden ende af landet uden samværsforælderen accept, så længe det varsles senest seks uger inden flytningen (Forældreansvarsloven, § 18, 2020). Hvis samværsforælderen mener, at barnets flytning har betydning for barnets trivsel, kan han/hun ansøge Familieretshuset om at træffe en midlertidig afgørelse om barnets bopæl for at forhindre flytningen, indtil sagen er afgjort. Et andet punkt, hvor lovgivningen er forskellig for bopæls- og samværsforældre, er feriesamvær. Juridisk har samværsforælderen ikke ret til feriesamvær, medmindre der er indgået en aftale, eller Familieretshuset har truffet afgørelse herom. Hvis samværsforælderen bliver nægtet ferie af bopælsforælderen, er det muligt at ansøge Familieretshuset om feriesamvær. For bopælsforældre gælder det, at de ikke må placere ferie med barnet uden for almindelige ferie- og helligdagsperioder, hvis det går ud over barnets samvær med samværsforælderen – medmindre forældrene selv aftaler det, eller Familieretshuset giver tilladelse til det.

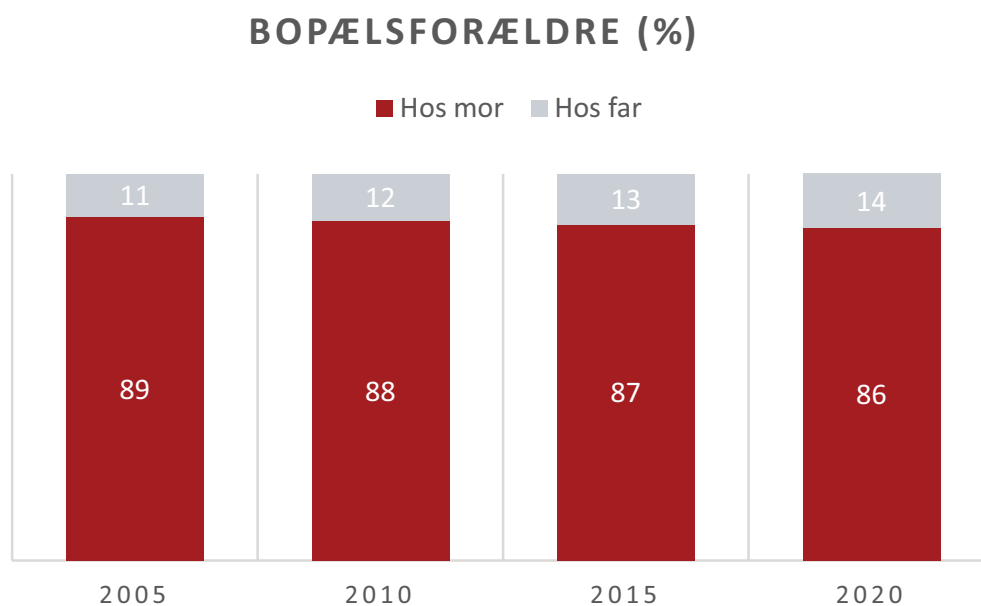
Da man i 2019 reformerede det familieretlige område, og Statsforvaltningen blev erstattet af Familieretshuset, blev det muligt for forældrene at have delt

bopæl for at imødekomme ønsket om et ligeværdigt forældreskab (Forældreansvarsloven, § 18a, 2020). Delt bopæl forudsætter, at forældre er enige om det, og alle overordnede beslutninger om barnets daglige liv skal træffes i fællesskab, dvs. nogle af de beslutninger, bopælsforælderen normalt kan træffe selv (Forældreansvarsvejledningen, 2023). Ved delt bopæl har ingen af forældrene juridisk status som bopælsforælder, hvilket også betyder, at de ikke kan indlede en sag om barnets bopæl eller samvær ved Familieretshuset. Det kræver, at forældre ikke længere har en aftale om delt bopæl. Det er svært at finde helt præcise tal, men Danmarks Statistik anslår, at knap 3.000 forældrepar har delt bopæl i dag.

Rollerne som bopælsforælder og samværsforælder er kønnet

Fædrenes rolle, og hvor meget tid de tilbringer med deres børn, har været stigende både i dansk og international sammenhæng de seneste årtier (McMunn m.fl., 2017; Dush m.fl., 2018; Bonke og Christensen, 2018). Det har også smittet af på samværsordningerne i brudte familier, hvor langt flere børn deler tiden ligeligt mellem mor og far. I 2009 praktiserede omkring 16 % af skilsmisefamilierne en deleordning (7/7 eller 6/8), hvilket steg til med 37 % i 2017 (Ottosen m.fl., 2018). Majoriteten af alle børn i brudte familier tilbringer dog stadig størstedelen af tiden med mor. En deleordning er forbeholdt forældre med et lavt konfliktniveau og er stadig primært et middelklassefænomen (Ottosen, 2016). Udviklingen i tiden, børnene tilbringer med samværsforælderen efter et brud, har dog ikke smittet af på forældrenes fordeling af rollerne som henholdsvis bopælsforælder og samværsforælder. Som illustreret i figur 1 havde 89 % af alle børn i brudte familier bopæl hos deres mor i 2005 mod 86 % 15 år senere i 2020. Mødre med børn i deleordninger tæller også med i statistikken, fordi børnene har registeret bopæl hos deres mor.

Figur 1. Bopælsforældre fordelt på mødre og fædre

Kilde: Danmarks Statistik (2020)

Der er dog nogle små udviklingstræk at spore. En rapport fra Danmarks Statistik viser, at flere små børn (under skolealderen) har bopæl hos far, i 2020 sammenlignet med 2005, og generelt stiger andelen, der har bopæl hos far i takt med at børnene bliver ældre (Danmarks Statistik, 2020). Rollerne som mor og bopælsforælder er dog for langt de fleste tæt forbundne. I det følgende undersøger jeg, hvordan mødre og fædre forhandler rollerne ved et brud, og hvordan rollerne langt hen ad vejen afspejler traditionelle kønsroller.

Hvordan fordeles rollerne?

Tiden lige omkring bruddet er for mange forældre præget af sorg, kaos og turbulens over, hvordan den nye tilværelse med børnene skal se ud. I de fleste familier er der ikke en direkte forhandling af, hvem der skal være bopælsforælder, og hvem der skal samværsforælder. For mange forældre bliver rollerne, og hvilke beslutningsbeføjelser der følger med, først tydelige senere, eller hvis de ender i konflikt og anmoder Familieretshuset om hjælp. Hvor børnene skal bo, og hvilken samværsordning de skal have, bliver lige efter bruddet ofte defineret af praktikaliteter omkring boligsituation og økonomi, indtil en mere permanent løsning findes. En far fortæller:

Vi startede ud med, jeg havde dem hver anden weekend. Fordi jeg havde heller ikke noget sådan ordentligt sted at bo. Jeg boede på et værelse hos min onkel. Men frem til jeg fik noget at bo i, hvor der gik et år, før jeg havde noget at bo i, og så fik jeg dem på en 7-7-ordning. Og den har jo så kørt lige siden, frem til hun lavede det her stunt. (Søren, samværsforælder)

Ligesom Søren fortæller flere fædre, at de efter bruddet fandt midlertidige steder at bo eller boede hos venner og familie, hvor det ikke var muligt at have børnene boende. Mødrene blev derfor bopælsforældre, og de aftalte forskellige samværsordninger med fædre, der fungerede, indtil de endte i konflikt og anmodede Familieretshuset om hjælp. Hvor rollefordelingen for størstedelen af de interviewede forældre først tog udgangspunkt i praktiske omstændigheder lige efter bruddet, fortæller andre forældre, at det enten var en aktiv beslutning, dog uden at kende den juridiske forskel på rollerne, eller en beslutning, de var blevet rådgivet til, fx af deres advokat:

Jeg vidste ikke, hvor meget det egentlig spillede ind, at jeg havde den her bopælspligt eller ej. Jeg kunne bare forstå på advokaten, ”du skal sørge for at få den bopælspligt og så skide være med samværsordningen. Den tager vi bagefter”. (Agnete, bopælsforælder)

Uanset om valget i starten bliver taget ud fra praktiske eller mere strategiske hensyn, er det fælles for de fleste familier, at mor ender med at få status som bopælsforælder.

Rollefordelingen afspejler og fastholder familien som mors domæne

Valget af mor som bopælsforælder og den forælder, børnene derfor tilbringer mest tid med, hviler ofte på en implicit antagelse om, at mor er den primære omsorgsperson. Det er ofte mere udtalt i de familier, hvor børnene er under 3 år ved bruddet. Men det afspejler også forældrenes ansvarsfordeling i hjemmet inden bruddet.

[...] at være bopælsforælder, så ligger det allermeste på mig. Og det har jeg det fint med, fordi sådan har det i virkeligheden altid været, også da vi var gift. (Gitte, bopælsforælder)

For Gitte var det naturligt, at hun blev bopælsforælder og havde børnene det meste af tiden, da det også var den ansvarsfordeling, hun og hendes ekspartner havde under deres ægteskab. Naturligheden i, at mor bliver bopælsforælder, følger også i Camillas fortælling:

For mig er en 7/7-ordning ikke god, heller ikke selvom vi var bedste venner eller alt mulig andet. Jeg mener, at det giver meget splittede børn, og jeg vil ikke selv bryde mig om at bo i den kuffert den ene uge og den kuffert den anden uge. Jeg mener, at man har brug for en fast base, og så kan man godt besøge far, og man kan se far i alle mulige andre henseender, og det kan være fleksibelt og alt muligt andet [...] Men det er nu engang mig, der altid har taget sig mest af ham og været der, så det er helt naturligt, at det tit er moren. [...] Jeg ved godt, at det skal være så lige, men NEJ. Det er ikke lige, vi er ikke født lige. De første år er ikke lige, barslen er ikke lige, kønnet er ikke lige [...] I langt de fleste tilfælde er det bare moren, som tager lang barsel, far tjener lidt mere, nogle har måske heller ikke råd til at gøre anderledes. Men det er nu engang faktum. Det er heller ikke lige løn ... altså, far tjener bare mere. Vi har ikke råd til, at far går på barsel, altså ja, han skal måske også passe sit arbejde, så passer jeg ungen. [...] for nogle er det en gammeldags opfattelse, sådan er det bare ikke for mig. Det er ganske naturligt. (Camilla, bopælsforælder)

Den ulige fordeling i arbejdsopgaverne og i omsorgsarbejdet over for børnene følger med, når beslutninger om bopæl og samvær skal træffes, og bliver som i Camillas tilfælde også en del af argumentationen for, at en deleordning ikke vil være hensigtsmæssigt for deres barn. De valg og prioriteringer, familien har truffet under samlivet i forhold til børnene, reproduceres og fastholdes, når rollerne og tiden skal fordeles efter skilsmissen. Mødrene bliver i mange familier som *default* bopælsforælder uden den store forhandling. Og det gør de også i de tilfælde, hvor forældrene aftaler en deleordning.

De juridiske roller bliver tydelige ved konflikt

Betydningen af rollerne som bopælsforælder og samværsforælder, herunder forskellene i beslutningsbeføjelser, bliver for mange forældre først tydelige, da de ender i konflikt og anmoder Familieretshuset om hjælp.

Nu kan jeg ikke lige huske præcis, hvad det er for nogle myndigheder, der har sagt hvad. Men der er jeg da flere gange blevet præsenteret for, at de siger ”men nu er du bopælsforælder, så i sidste ende, der har du det sidste ord”, og har tænkt, det vidste jeg da ikke. Hvis ikke de havde fortalt mig det, så havde jeg da ikke vidst, at jeg havde haft det sidste ord. Men det er jo også, fordi at jeg hele vejen igennem ikke ser os som bopælsforælder og samværsforælder. Jeg ser os som to forældre, der begge har noget at skulle have sagt i forhold til vores børn. Så det er virkelig forvirrende, alt det her. (Tina, bopælsforælder)

Når der i sager om samvær i Familieretshuset skal findes nye løsninger, og samværsordningen skal ændres, er det oftest bopælsforælderen, der skal vurdere og godkende, om den nye ordning vil kunne fungere for barnet, fordi de tilbringer mest tid med barnet og er deres primære omsorgsperson (Bisgaard, 2020). Det giver bopælsforældrene – oftest moren – det sidste ord. Inden for det familieretlige system ændres der ikke drastisk på de beslutninger forældrene allerede har truffet, inden de anmoder Familieretshuset om hjælp; det kan ske gradvist. Sagsbehandlingen hviler på et såkaldt ’status quo-princip’, hvor kontinuitet og stabilitet i barnets liv vægtes højt, derfor skal fx øget samvær optrappes over tid. Mange forældre – særligt fædre – bliver ofte overraskede og frustrerede over det, når de er i konflikt om samværet og ønsker Familieretshuset hjælp til at øge samværet. En jurist i Familieretshuset fortæller:

Ofte oplever vi, at vi bliver misforstået. Det der med ’mor får ofte bopælen’, men det er jo ikke os, der bestemmer, hvem der skal være bopælsforælder. Rigtig mange forældre aftaler det selv. [...] Og så er de enormt frustrerede, fordi de synes, at mor er blevet forfordelt. Vi er jo bundet af, at bopælen er placeret et sted, og at faren ofte er samværsforælder. Så er der jo grænser for, hvad vi kan gøre med hans tid med børnene. (Jurist i Familieretshuset)

De beslutninger, forældrene selv træffer omkring samvær og bopæl, bliver udgangspunktet, når de familieretlige myndigheder inddrages. Ønsker samværsforælderen bopælen, skal sagens indledes hos Familieretshuset og sendes videre til familieretten. Mange samværsforældre ønsker, at de havde været mere oplyste om de forskellige rettigheder, Forældreansvarsloven tildeler allerede ved bruddet, fordi de oplever, at det er svært at øge samværet efterfølgende, fordi det ofte ikke er i bopælsforældrens – i de fleste tilfælde morens – interesse.

Konklusion

Med udgangspunkt i Forældreansvarsloven tildeles forældre forskellige roller som bopælsforælder og samværsforælder ved et brud. Det stiller mødre og fædre forskelligt, når de er i konflikt omkring samværet, fordi langt størstedelen af alle mødre i Danmark er bopælsforældre. Rollen som bopælsforælder er stærkt forankret i sociale normer og strukturer omkring moren som barnets

primære omsorgsperson og den traditionelle arbejdsdeling, der har været i hjemmet inden bruddet. Mødrene får derfor ofte per automatik rollen uden den store forhandling. Selvom samværssager i Familieretshuset ikke handler om ligestilling og forældrenes ret til samvær, men om børnenes bedste og deres ret til at se begge forældre, så er det stadig væsentligt at se nærmere på, hvilke strukturelle forskelle lovgivningen skaber. I konfliktfyldte sager, der ender i Familieretshuset, går mødre og fædre ind til mødet med to forskellige udgangspunkter juridisk. Det har ikke alene betydning for, hvordan mødet forløber, men kan i sidste ende også få betydning for, hvilke aftaler om samvær det er muligt at indgå, fordi bopælsforælderen ofte har det sidste ord. Studier indikerer dog, at forskellene i forældrenes adfærd i mødet med Familieretshuset samt deres tilfredshed med det familieretlige system ikke nødvendigvis er kønnet, men afspejler i højere grad magtforskellen i de to juridiske roller (Bisgaard, 2020; Dahl, 2023). En rapport fra VIVE finder, at mænd er markant mindre tilfredse med sagsbehandlingen i Familieretshuset sammenlignet med kvinder, men når de kontrollerer for krydssammenhænge mellem køn og juridisk rolle, så er der ikke forskel på mænds og kvinders oplevelse af sagsbehandlingen – der er kun en forskel mellem bopælsforældre og samværforældre.

Noter

- 1 Datamaterialet er indsamlet i perioden 2017-2018, dvs. før reorganiseringen af det familieretlige system, og før de nye barselsregler trådte i kraft. Alle navnene er ændret og erstattet af pseudonymer. Projektet er finansieret af Det Frie Forskningsråd (DFF-4182-009).

Referencer

- Bisgaard, M. (2020). Who Works the System? Investigating Gender Differences in Client Behavior in Child Visitation Disputes (ph.d.-afhandling). Aarhus: Forlaget Politica
- Bisgaard, Nielsen & Pedersen (2021). Køn og uligheder i samværssager. Aarhus Universitetsforlag
- Bonke, J. & Christensen, A.E.W. (2018). Hvordan bruger danskerne tiden? København: Gyldendal
- Dahl, Karen Margrethe (2023). Forældres oplevelse af de familieretlige myndigheder 2022. Tredje opfølgning efter reform af området i 2019. København: VIVE – Det Nationale Forsknings – og Analysecenter for Velfærd.
- Damm, E.A. (2020). Mødre bliver oftere hjemme, når børnene er syge. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.
- Danmarks Statistisk (2020). Mænd og familier. <https://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetPubFile.aspx?id=41883&sid=manfam2020>
- Danmarks Statistik (2023). Mænds barselsandel øget fra 6 til 14 pct. på 19 år. <https://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/nyt/GetPdf.aspx?cid=45751>
- Dush, Claire M Kamp, Jill E Yavorsky, and Sarah J Schoppe-Sullivan. 2018. "What Are Men Doing While Women Perform Extra Unpaid Labor? Leisure and Specialization at the Transitions to Parenthood." *A Journal of Research* 78 (11): 715–30. <https://doi.org/10.1007/s11199-017-0841-0>.
- Forældreansvarsloven (2020). Bekendtgørelse af forældreansvarsloven, LBK nr. 1768 af 30/11/2020 (gældende lovgivning). <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2020/1768>
- Forældreansvarsvejledningen (2023). Vejledning om forældremyndighed, barnets bopæl og samvær: <https://www.retsinformation.dk/eli/retsinfo/2023/10090>
- Forslag til forældreansvarslov (2006). <https://www.folketingstidende.dk/samling/20061/lovforslag/L133/index.htm>

- McMunn, Anne, Peter Martin, Yvonne Kelly, and Amanda Sacker. 2017. "Fathers' Involvement: Correlates and Consequences for Child Socioemotional Behavior in the United Kingdom." *Journal of Family Issues* 38 (8): 1109–31. <https://doi.org/10.1177/0192513X156224>
- Olsen, Annemette Lindhart & Lisbeth Greve Harbo (2020). *Ligestillingsindikatorer – hvad viser de om forskellene mellem mænd og kvinder i Danmark?* *Samfundsøkonomen*, Årg. 2020, Nr. 1. DOI: <https://doi.org/10.7146/samfundsokonomenv2020i1.140354>
- Ottosen, M.H. (2016). *Delebørn: Det vi ved, det vi gør – og det børnene siger*. København: Akademisk Forlag.
- Ottosen, M.H., Stage, S. & Jensen, H.S. (2011). *Børn i deleordninger. En kvalitativ undersøgelse*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Ottosen, et al. (2018). *Børn og unge i Danmark – Velfærd og trivsel 2018*. København: VIVE – Det Nationale Forsknings – og Analysecenter for Velfærd.

Køn og chikane i kommunalpolitik¹

Temanummer: Kønsforskelle i Danmark

Chikane, intimidering og vold i politik er ikke et nyt fænomen, men det har fået fornyet opmærksomhed i de senere år både i offentligheden og inden for forskningen. Den anden bølge af #MeToo-bevægelsen ramte også Danmark og afdækkede sexchikane i nogle af landets store kulturelle og samfundsmæssige institutioner, herunder også i politik (DR 2014; Amnesty 2017; 2018; Institut for Menneskerettigheder 2019; Politico 2020; TV 2 2020), ikke mindst hjulpet på vej af #EnBlandtOs (Friis m.fl. 2020). Forskningsfeltet er i kraftig udvikling og kombinerer fokus på vold mod kvinder i politik (Krook 2020), politisk vold specielt i udviklingslande og nye demokratier (Bjarnegård og Zetterberg 2023a), og parlamenter som gode arbejdspladser (Childs 2015). *Formålet med denne artikel er at vise, hvor udbredt er oplevelser af chikane, intimidering og vold blandt de danske kommunalbestyrelsesmedlemmer, hvor det foregår, og hvem der gør det.*

I næste afsnit præsenterer jeg kort en del af den eksisterende litteratur om karakteren af og forklaringer på de folkevalgtes oplevede chikane, intimidering og vold, hvorefter jeg præsenterer den spørgeskemaundersøgelse udsendt til alle kommunalbestyrelsesmedlemmer i Danmark i 2020, artiklens analyser er baseret på. I analysen viser jeg, i hvilket omfang kommunalbestyrelsesmedlemmer oplever seksuel, psykologisk og fysisk chikane, intimidering og vold, hvor de oplever det, og hvem de oplever gør det.

Chikane i politik

Vold mod kvinder i politik er udbredt (Okimoto og Brescoll 2010; IPU 2018; Krook 2017; 2018a; 2018b; Bardall, Bjarnegård og Piscopo 2019; Schneider og Carroll 2020). Den eksisterende litteratur inkluderer en del bemærkelsesværdige casestudier, der fokuserer på chikane af kvinder i politik, enten baseret på et enkelt eller lille-n casestudier eller spørgeskemaundersøgelser. Mens udtalelser fra de kvinder, der oplever vold og chikane (e.g. Krook 2020), giver en værdifuld indsigt i karakteren af vold og chikane og dermed basis for at konceptualisere chikanens type og alvor (Krook og Sanín 2016; 2019; 2020), giver de ikke en systematisk fremstilling af, hvor meget chikane der er på tværs af alle kandidater.

Studier, der kun inddrager kvinder, giver os ikke mulighed for at undersøge det overordnede omfang af chikane og vold i politik og i særdeleshed ikke,

KARINA KOSIARA-PEDERSEN

Lektor,
Institut for
Statskundskab,
Københavns Universitet,
kp@ifs.ku.dk

i hvilket omfang volden og chikane er kønnet. Mens tidligere studier har fokuseret på chikane og vold mod kvinder i politik, er opmærksomheden i nyere studier drejet i retning af undersøgelser, der inkluderer både kvindelige og mandlige kandidater, folkevalgte, etc., hvilket muliggør studier af kønsforskelle. Disse viser, at der er mere chikane og vold mod kvinder end mænd blandt amerikanske borgmestere (Herrick m.fl. 2019; Thomas m.fl. 2019), parlamentsmedlemmer i Island (Fontaine 2020), toppolitikere i svenske kommunalbestyrelser (Håkansson 2021) og kandidater ved 2019-valget i UK (Collignon og Rüdiger 2020). Men det er ikke alle studier, der finder støtte til tesen om, at kvinder oplever mere vold end mænd, hvilket fx er tilfældet blandt norske parlamentarikere (Bjørge og Silkoset 2018).

Studier af vold mod kvinder i politik såvel som #MeToo-kampagnen fremhæver seksuel chikane, mens studier af vold ved valg i nye demokratier traditionelt fremhæver fysisk vold. For at få en fuld forståelse af betydningen af chikane, intimidering og vold i politik er det nødvendigt at inddrage forskellige typer af chikane (Krook og Sanin 2019; Bjarnegård 2018; Bardall, Bjarnegård og Piscopo 2019). International forskning viser, at kvinder i politik hyppigere er ofre for psykologisk chikane, mens mænd oftere er ofre for fysisk vold (Bardall 2018; Bjarnegård 2018). Der er også kønsforskelle i, hvor det finder sted. Kvinder er oftere ofre for chikane i privatsfæren, mens den politiske vold, mænd oplever, oftere finder sted i den offentlige sfære, hvor med sandsynligheden for, at den bliver rapporteret, stiger (Bjarnegård 2018). Derudover er der også påvist kønsforskelle i, hvor slemt det er. Et studie af britiske parlamentsmedlemmer på Twitter viser, at mens kvinder ikke modtager mere end mænd, er den chikane, kvinder modtager, mere truende (Ward og McLoughlin 2020: 63). På denne baggrund er vores første forventning, at kvindelige kommunalbestyrelsesmedlemmer i større grad end mændene oplever chikane.

Der har i forskningsfeltet været en fokus på kvinder og kønsforskelle, fordi kvinder traditionelt har været udelukket fra politik gennem senere stemmeret og fortsat underrepræsentation. Kvinderne har dermed været udfordrerne til det etablerede politiske system. Men det samme kan til dels siges om unge. En del studier peger på, at andre identiteter korrelerer med chikane, og at en af disse er alder. Yngre amerikanske borgmestere oplever mere chikane (Herrick m.fl. 2019; Thomas m.fl. 2019), og det samme gælder for svenske kommunalbestyrelsesmedlemmer (Håkansson 2021).

Spørgeskemaundersøgelsen

Der er en del måder, hvorpå chikane kan undersøges (Ballington 2018; Bjarnegård og Zetterberg 2023a). Her har vi udsendt en spørgeskemaundersøgelse² til alle kommunalbestyrelsesmedlemmer fra 11 partier og en del lokalister i alle 98 danske kommuner, og svarene på denne giver mulighed for systematisk analyse af flere forskellige forklaringer. Undersøgelsen blev gennemført næsten tre år inde i valgperioden i efteråret 2020, hvor #MeToo-bølgen også havde ramt dansk politik, blandt andet med #enblandtos (Friis m.fl. 2020). Der var skabt en vis anerkendelse af eksistensen af chikane i politik. 2.420 kommunalbestyrelsesmedlemmer blev d. 26. oktober 2020 inviteret til at deltage, og dataindsamlingen sluttede d. 25. november 2020. Næsten 45 % (1.082) svarede på alle spørgsmål, mens yderligere 4 % (97) svarede på nogle, men ikke alle spørgsmål, hvilket efterlader en besvarelsesprocent på 49 %. Respondenterne er repræsentative for kommunalbestyrelsesmedlemmer med hensyn til deres køn, parti og geografi. Spørgeskemaundersøgelsen giver os mulighed for at vise omfanget af oplevet chikane samt at forklare det via korrelationer mellem politikernes identitet, rolle og holdning og deres oplevelse af chikane.

Spørgsmålene er udviklet på basis af 11 interviews med valgte kvinder på det lokale og parlamentariske niveau gennemført som led i undervisningen på Institut for Statskundskab i 2018-2019 af forfatteren, eksisterende spørgeskemaresultater og interviewdata (fx Amnesty 2017; Bjørgo og Silkoset 2018), såvel som mediedækning af chikaneoplevelser. Dette har hjulpet med at afdække kompleksiteten i omfanget, typen og hyppigheden af chikane.

Chikane er et flerdimensionelt fænomen og varierer i type, arena og hyppighed. I denne undersøgelse skelner jeg mellem fysisk, psykisk og seksuel chikane (jf. Bjarnegård og Zetterberg 2023b). Der kan være stor forskel på, hvad respondenter anser for at være chikane (Krook 2020; Borchorst og Agustin 2017). Derfor spurgte vi i spørgeskemaet til specifikke hændelser inden for specifikke tidsperioder for de tre former for chikane. De specifikke hændelser fremgår af tabel 1. Vi sigter mod at øge validiteten af vurderingen af chikane ved at spørge om 15 specifikke handlinger i stedet for 'i hvilket omfang er du blevet chikaneret'.

Tabel 1 Operationalisering af tre typer af chikane, intimidering og vold

Psykologisk	Seksuel	Fysisk
Blevet nedgjort eller ydmyget foran kollegaer eller vælgere	Uvelkommen berøring som fx klem, klap, knus eller kys	Uønsket fået kastet noget efter dig
Blevet snakket eller skrevet grimt til med skældsord	Uvelkommen besked eller kommentar med seksuelt indhold på sociale medier, e-mails eller sms'er	Fået trusler om at skade dig eller mennesker tæt på dig
Oplevet, at et billede florerer af dig privat eller offentligt mod din vilje	Uønskede billeder eller gaver med seksuelt indhold	Ubehagelig nærhed, som føles truende
Oplevet forsøg på at ødelægge dit omdømme	Kommentarer eller spørgsmål om dit privatliv, som virkede upassende	Uønskede skub eller puf
Fået trusler om at få ødelagt din politiske karriere	Kommentarer til dit tøj eller din krop, som virkede upassende i en professionel sammenhæng	Hærværk på dine private ejendele eller ejendom, som virkede til at være motiveret af, at du er kommunalpolitiker

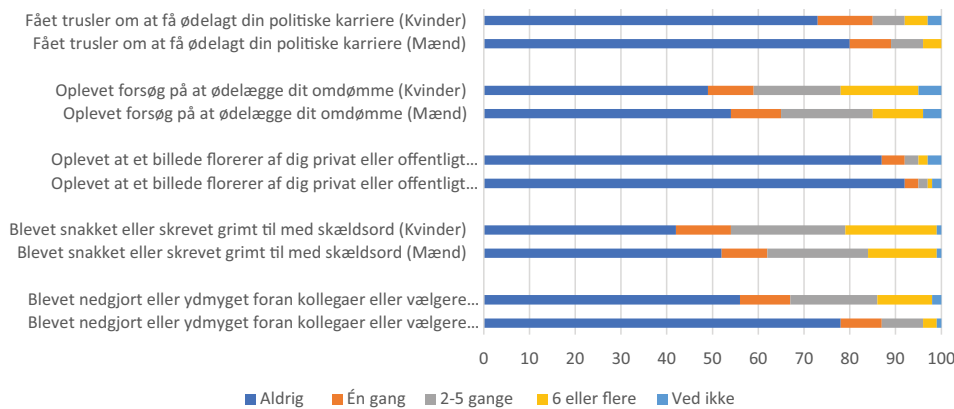
Vi har også spurgt til hyppigheden af den oplevede chikane. Vi ville undgå uklarhed og subjektive forskelle i, hvad 'ofte', 'sjældent' osv. betyder, men at bibeholde muligheden for at skelne mellem enkelte hændelser og kontinuerlig chikane uden at stille kognitivt udfordrende spørgsmål med detaljer om antallet af hændelser. Derfor anvendte vi svarkategorierne 'aldrig', 'én gang', '2-5 gange' og '6 eller flere'. Alvoren af chikane er relateret til, men ikke lineær til, hyppigheden. Der kan let argumenteres for, at have oplevet at 'Blevet snakket eller skrevet grimt til med skældsord' fem gange er mindre alvorlig chikane end at blive slået fem gange. Det er derfor hyppighed og ikke intensiteten, jeg afdækker med disse spørgsmål.

Hvor meget chikane, hvor foregår den, og hvem er afsender?

Hvor mange kommunalbestyrelsesmedlemmer har oplevet psykisk, seksuel og fysisk chikane, hvor har de oplevet det og fra hvem? Beskrivelsen er opdelt på køn for at skildre kønsforskelle uden at kontrollere for andre relevante karakteristika, hvilket jeg vender tilbage til nedenfor.

Figur 1 viser, i hvilket omfang kommunalbestyrelsesmedlemmerne har oplevet de fem konkrete former for psykisk chikane fra valgperiodens start knap tre år forud for spørgeskemaundersøgelsen. Omkring halvdelen af kommunalbestyrelsesmedlemmerne har oplevet forsøg på at få ødelagt omdømme og grimt sprog, hvorimod det at få delt billeder uden samtykke er mindst hyppigt. Der er generelt en kønsforskel, der indikerer, at kvinder er mere tilbøjelige til at have oplevet disse former for psykisk chikane, og at de har oplevet det oftere. Der er især kønsforskel, når det gælder om at blive nedværdiget og ydmyget (næsten halvdelen af kvinderne, en fjerdedel af mændene). To tredjedele (66 %) af kommunalbestyrelsesmedlemmerne i undersøgelsen har oplevet mindst en af de fem former for psykisk chikane, vi har spurgt til.

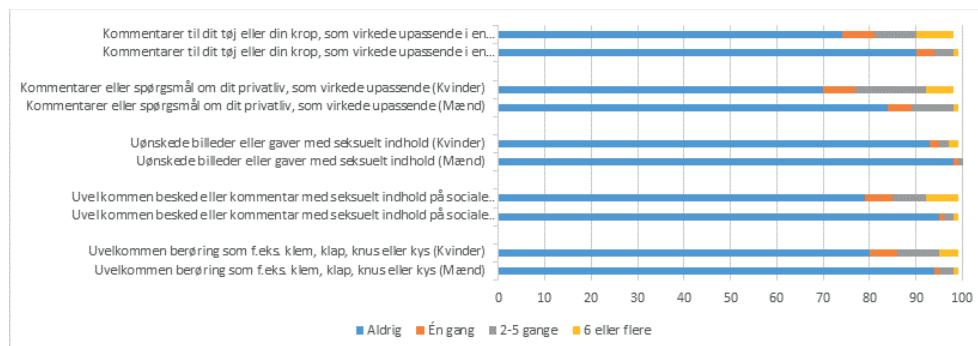
Figur 1 Psykisk chikane, intimidering og vold

Noter: N=1.082

Seksuel chikane har været i centrum i #MeToo-kampagnen såvel som i meget af litteraturen om politisk vold og chikane. Figur 2 viser, at de fem konkrete former for seksuel chikane, der er spurgt til i undersøgelsen, generelt er sjældnere end den psykiske chikane, som kommunalbestyrelsesmedlemmerne har oplevet. Deling af billeder med seksuelt indhold uden samtykke er det mindst udbredte, mens upassende kommentarer om privatlivet er mest almindeligt. Bortset fra deling af billeder er kønsforskellen tydelig. En større del af kvinderne har oplevelser med dette, og de oplever det oftere. En tredjedel (32 %) af respondenterne har oplevet mindst en af de fem former for seksuel chikane.

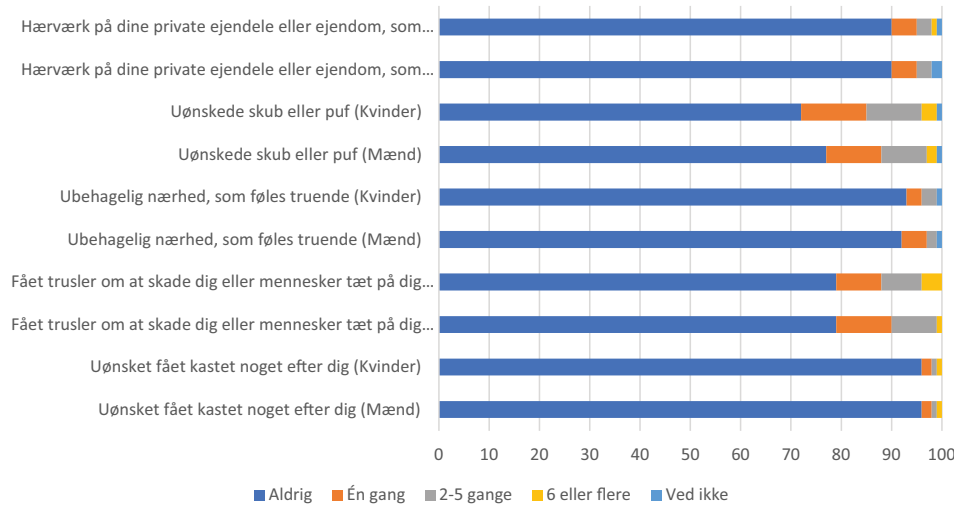
Figur 2 Seksuel chikane, intimidering og vold

Noter: N=1,082

Figur 3 viser, at sammenlignet med figur 1 og 2 er fysisk chikane mindre almindeligt end både psykisk og seksuel chikane. Det mindst almindelige er at få kastet noget efter sig, hvilket kun 4 % af kommunalbestyrelsesmedlemmerne har oplevet. Mest almindeligt er oplevelsen af at blive skubbet, hvilket cirka en fjerdedel har, efterfulgt af trusler. Der er ingen markante kønsforskelle i oplevelsen af fysisk chikane, bortset fra en lille en, når det kommer til at blive skubbet, hvilket kvinder er mere tilbøjelige til at have oplevet. Omkring en tredjedel (36 %) af kommunalbestyrelsesmedlemmerne har oplevet mindst en af de fem konkrete former for fysisk chikane, som vi spurgte ind til, i løbet af de tre år af valgperioden.

Figur 3 Fysisk chikane, intimidering og vold

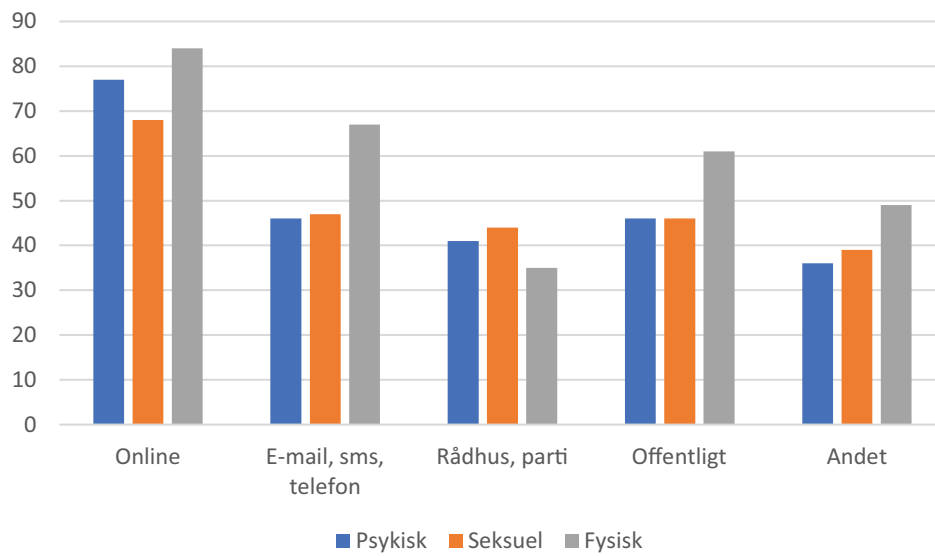

Noter: N=1.082

Kommunalbestyrelsesmedlemmerne oplever altså både psykisk, seksuel og fysisk chikane, og vi har i spørgeskemaundersøgelsen også spurgt til, hvor chikane har foregået. Dét at være folkevalgt er ikke et traditionelt job med et traditionelt arbejdssted, idet vores folkevalgte arbejder i og dermed potentielt udsættes for chikane i kommunalbestyrelsen, i partiet, i offentligheden, og privat.

Figur 4 viser, hvor kommunalbestyrelsesmedlemmerne har oplevet de tre typer af chikane. 'Online' er det sted, der er angivet af flest respondenter på tværs af alle tre former for chikane. Men som vist fx i Childs' undersøgelse af det britiske parlament (2015) og andre spørgeskemabaserede undersøgelser (Every-Palmer m.fl. 2015) er chikane ikke begrænset til sociale medier. (Trusler om) fysisk chikane opleves oftere end psykisk og seksuel chikane via e-mail, sms og telefonopkald og til offentlige arrangementer, og i et mindre omfang på rådhuset eller i partiet. Dermed synes fysisk chikane at være et større problem i forhold til offentligheden. For psykisk og seksuel chikane er mønstrene stort set identiske. Online chikane er det mest almindelige, mens der ikke er nogen betydelige forskelle på tværs af de andre tre arenaer.

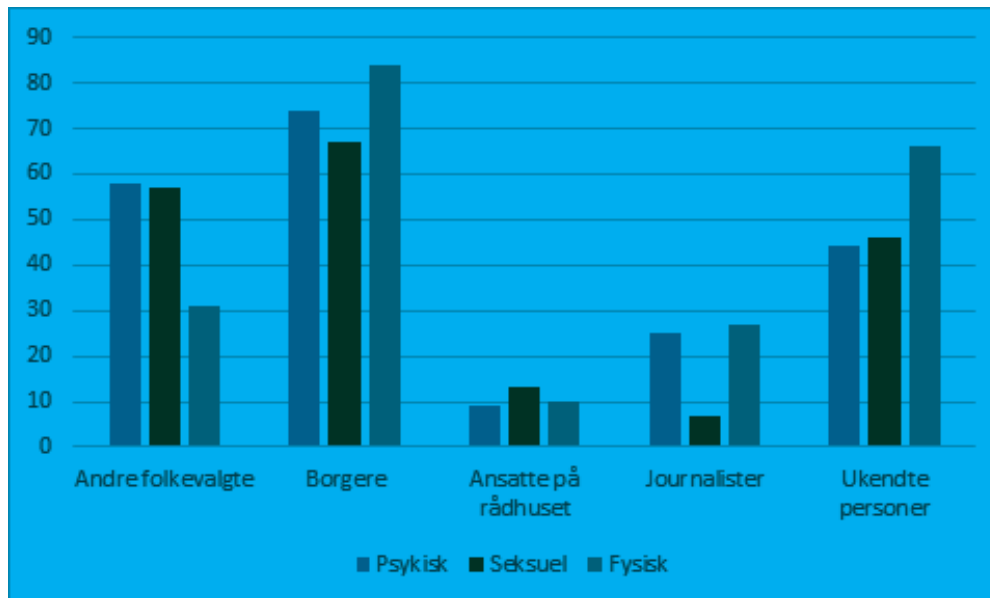
Figur 4 Hvor finder chikanen sted?

Note: Blandt respondenter, som har oplevet psykisk (N = 711), seksuel (N = 345) og fysisk (N = 389) chikane.

Hvem chikanerer vores folkevalgte repræsentanter? Figur 5 viser, hvem kommunalbestyrelsesmedlemmerne oplever chikanerer dem. Borgerne er oftest gerningsmændene, mens kollegaer og journalister er angivet meget sjældnere, og rådhusansatte nævnes mindst, undtagen i tilfælde af seksuel chikane, hvor andelen af respondenter, der angiver, at journalister har chikaneret, er meget lavere end andelen, der indikerer, at rådhusansatte har chikaneret.

Figur 5 Hvem chikanerer?

Note: Blandt respondenter, som har oplevet psykisk (N = 711), seksuel (N = 345) og fysisk (N = 389) chikane, intimidering og vold.

Mens mediernes fokus på partierne og partigrupperne som arenaer for chikane i lyset af #MeToo og #enblandtos ikke er helt ved siden af, er det vigtigt at være opmærksom på, at borgere også bidrager til at skabe et giftigt arbejdsmiljø for vores folkevalgte. 'Gerningsmænd' findes blandt alle de grupper, der er på kommunalbestyrelsesmedlemmernes mange 'arbejdspladser'. Ingen af de tre former for chikane er afgrænset til specifikke arenaer, og løsninger på problemet med chikane i politik kan derfor ikke findes kun et enkelt sted. Flere arenaer skal i spil.

Konklusion

Når folkevalgte repræsentanter oplever chikane, forværres deres arbejdsforhold. Det krænker deres personlige integritet og friheden til at repræsentere os vælgere. Det kan skade demokratiet, og det kan skævvride repræsentationen, hvis oplevelsen af chikane er skævt fordelt. Formålet med denne artikel er at vise, i hvilket omfang danske kommunalbestyrelsesmedlemmer oplever psykisk, seksuel og fysisk chikane, hvor de oplever det, hvem der er afsender, samt hvem der oftest oplever det. Resultaterne viser, at danske kommunalbestyrelsesmedlemmer i de første næsten tre år af den fireårige valgperiode (2018-2020) har oplevet chikane i et væsentligt omfang. To tredjedele af repræsentanterne har oplevet mindst én af de fem adspurgte former for psykologisk chikane, mens en tredjedel har oplevet henholdsvis seksuel eller fysisk chikane. Det er oftest borgerne, der er afsendere, efterfulgt af parti- og kommunalbestyrelseskollegaer, og i et meget mindre omfang journalister og rådhusansatte. Chikane er ikke begrænset til sociale medier, selvom det er mest udbredt der. Samlet set findes 'gerningsmænd' blandt alle de grupper, der agerer på kommunalbestyrelsesmedlemmernes mange arbejdssteder. Hverken psykologisk, seksuel og fysisk chikane er begrænset til bestemte arenaer. Det betyder, at løsninger på problemet med chikane i politik kræver en fælles indsats i forskellige sammenhænge. Kommunalbestyrelser og partier kan gøre deres del, men vælgerne og offentligheden spiller bestemt også en vigtig rolle.

Chikane i politik er for vigtigt at overlade til de folkevalgte at håndtere selv. Deres personlige integritet bliver krænket, og deres frihed til at repræsentere deres vælgere bliver skadet, når de skal håndtere chikane. Demokratiets integritet skal opretholdes, og chikane skal ikke være en pris, de folkevalgte skal betale for at være en del af det politiske system. Men det er det i de danske kommunalbestyrelser.

Noter

- 1 Artiklen er baseret på første del af Kosiara-Pedersen, Karina (2023) 'Single Ladies and Freedom of Speech. Gendered Explanations and Effects of Violence in Politics', *European Journal of Politics and Gender*. DOI: <https://doi.org/10.1332/251510821X16777808903018>
- 2 Spørgeskemaundersøgelsen blev gennemført af Johanne Yde Sinkjær ifm. BA-projekt og forfatteren. Stor tak til Johanne for samarbejdet, og til alle de mange kommunalbestyrelsesmedlemmer, der bidrog ved at svare på vores mange spørgsmål.

Referencer

- Amnesty (2017) Kvindelige politikere: Had og trusler er hverdag. Localized 8 April 2020 at <https://amnesty.dk/nyhedsliste/2017/kvindelige-politikere-had-og-trusler-er-hverdag>.
- Amnesty International & Kvinfor (2018) DIGITAL VOLD: Kvindelige folketingspolitikere møder trusler og chikane online. Localized 23 May 2020 on <https://amnesty.dk/nyhedsliste/2017/én-ud-af-fem-danskekvinde>.
- Ballington, Julie (2018) "Turning the Tide on Violence against Women in Politics: How Are We Measuring Up?" *Politics & Gender* 14 (4): 695–701.
- Bardall, Gabrielle S. (2018) "Violence, Politics, and Gender." In *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.208>
- Bardall, Gabrielle, Elin Bjarnegård & Jennifer M. Piscopo (2019). "How Is Political Violence Gendered? Distinguishing Motives, Forms, and Impacts." *Political Studies*. <https://doi.org/10.1177/0032321719881812>.
- Bjarnegård, Elin (2018) Making Gender Visible in Election Violence: Strategies for Data Collection. *Politics & Gender*. Cambridge University Press, 14(4), pp. 690–695. doi: 10.1017/S1743923X18000624.
- Bjarnegård, Elin & Pär Zetterberg (2023a) *Gender and Violence Against Political Actors*. Philadelphia: Temple University Press.
- Bjarnegård, Elin & Pär Zetterberg (2023b) Introduction: Politics, Violence, and Gender, in Elin Bjarnegård & Pär Zetterberg (2023a) *Gender and Violence Against Political Actors*. Philadelphia: Temple University Press.
- Björge, Tore, and Emilie Silkoset (2018) "Threats and Threatening Approaches to Politicians: A Survey of Norwegian Parliamentarians and Cabinet Ministers." https://pfs.brage.unit.no/pfs-xmlui/bitstream/handle/11250/2564720/threats_and_threatening.pdf?sequence=1 (accessed April 23 2021).
- Borchorst, Anette & Lise R. Agustin (2017) *Seksuel chikane på arbejdspladsen: Faglige, politiske og retlige spor*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Childs, Sarah (2015) *The Good Parliament*. Bristol: Bristol University. [k/media-library/sites/news/2016/july/20%20Jul%20Prof%20Sarah%20Childs%20The%20Good%20Parliament%20report.pdf](https://www.bristol.ac.uk/media-library/sites/news/2016/july/20%20Jul%20Prof%20Sarah%20Childs%20The%20Good%20Parliament%20report.pdf)
- DR (2014) *Ti Stille Kvinde*. Danmarks Radio.
- Every-Palmer, Susanna, Justin Barry-Walsh, and Michele Pathé (2015) "Violence, Stalking, Threats and Attacks Targeting New Zealand Politicians: A Mental Health Issue." *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry* 49 (7): 634–41.
- Friis, Sigrid, Freja Fokdal, Camilla Søe, Maria Gudme et al. (2020) 322 kvinder står frem i opråb: »Sexisme, seksuel chikane og magtmisbrug er overalt i vores samfund, også i de politiske partier«. *Politiken*. Located 29 February 2024 at <https://politiken.dk/debat/debatindlaeg/art7938422/»Sexisme-seksuel-chikane-og-magtmisbrug-er-overalt-i-vores-samfund-også-i-de-politiske-partier«>.
- Fontaine, Andie Sophia (2020) *Bullying And Sexual Violence Significantly Present In Iceland's Parliament*. Reykjavik Grapevine. Localized 28 September 2020 on <https://grapevine.is/news/2020/05/20/bullying-and-sexual-violence-significantly-present-in-icelands-parliament/>.
- Herrick, Rebekah & Lori D. Franklin (2019) Is it Safe to Keep This Job? The Costs of Violence on the Psychological Health and Careers of US Mayors. *Social Science Quarterly* 100 (6): 2047–58.
- Håkansson, Sandra (2021) Do women pay a higher price for power? Gender bias in political violence in Sweden. *Journal of Politics*. <https://doi.org/10.7910/DVN/TQ9TK1>
- Inter-Parliamentary Union (2016) *Sexism, Violence, and Violence against Women Parliamentarians*. Geneva: Inter-Parliamentary Union. Localized 23 April 2021 on <https://www.ipu.org/resources/publications/issue-briefs/2016-10/sexism-violence-and-violence-against-women-parliamentarians>.
- Inter-Parliamentary Union (2018) *Sexism, Violence and Violence against Women in Parliaments in Europe*. Issues Brief, October 2018. Localized at <https://www.ipu.org/resources/publications/issue-briefs/2018-10/sexism-violence-and-violence-against-women-in-parliaments-in-europe> (accessed April 23 2021).

- Institut for Menneskerettigheder (2019) Undersøgelse af chikane og trusler mod folketingskandidater 2019. Available at: <https://menneskeret.dk/nyheder/folketingskandidater-oplever-chikane-trusler> (Accessed 11 September 2020)
- Krook, Mona Lena (2017) Violence against Women in Politics. *Journal of Democracy* 28(1): 74–88.
- Krook, Mona Lena (2018a) Westminster Too: On Sexual Violence in British Politics. *Political Quarterly* 89 (1): 65–72.
- Krook, Mona Lena (2018b) Violence against Women in Politics: A Rising Global Trend. *Politics & Gender* 14(3): 1–3.
- Krook, Mona Lena (2020) *Violence Against Women in Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Krook, Mona Lena & Juliana Restrepo Sanín (2016) Violence against Women in Politics: A Defense of the Concept. *Política y Gobierno* (2): 459–90.
- Krook, Mona Lene & Juliana Restrepo Sanín (2019) The Cost of Doing Politics? Analyzing Violence and Violence against Femal Politicians. *Perspectives on Politics*, 1-16.
- Krook, Mona Lene & Juliana Restrepo Sanín (2020). “The Cost of Doing Politics? Analyzing Violence and Violence against Female Politicians”. *Perspectives on Politics* 18(3): 740-755.
- Okimoto, Tyler G. & Victoria L. Brescoll (2010) The Price of Power: Power Seeking and Backlash against Female Politicians. *Personality and Social Psychology Bulletin* 36(7): 923–36.
- Politico (2020) Denmark’s delayed #Metoo Movement, Politico September 23rd 2020 (by Eline Schaat) <https://www.politico.eu/article/denmark-delayed-metoo-moment/>
- Schneider, Paige & David Carroll (2020) Conceptualizing More Inclusive Elections: Violence against Women in Elections and Gendered Election Violence. *Policy Studies* 41 (2–3): 172–89.
- Soulsby, Laura K. & Bennett, Kate (2017) When Two Become One: Exploring Identity in Marriage and Cohabitation. *Journal of Family Issues* 38(3): 358–380. DOI 10.1177/0192513X15598547
- Thomas, Melanee (2018) Personalism, Personalization and Gender, in William P. Cross, Richard S. Katz & Scott Pruyers (red) *The Personalization of Democratic Politics and the Challenge for Political Parties*. London: ECPR Press/Rowman & Littlefield International.
- Thomas, Sue, Rebekah Herrick, Lori Franklin, Marcia Godwin, Eveline Gnabasik & Jean Schroedel (2019) Not for the Faint of Heart: Assessing Physical Violence and Psychological Abuse against U.S. Mayors State and Local Government Review 51(1): 57–67.
- TV2 (2020) Partiernes skjulte overgreb.
- Ward, Stephen & Liam McLoughlin (2020) Turds, traitors and tossers: the abuse of UK MPs via Twitter. *The Journal of Legislative Studies* 26(1): 47-73. doi.org/10.1080/13572334.2020.1730502

Ændrer kønskvoter kvaliteten af vores politikere?

Temanummer: Kønsforskelle i Danmark

Debatten om kønskvoter i politik bliver ofte fremstillet som et normativt dilemma. På den ene side argumenteres der for, at kvoter er nødvendige for at adressere kønsdiskrimination i vor politiske rekruttering og dermed give kvinder plads i politiske beslutningsrum. Dette kan ses i et individuelt perspektiv, hvor kvoter giver lige chancer til kvinder og mænd for at deltage i politik. Men fra et demokratisk perspektiv kan det også knyttes til repræsentation. Forskere har derfor set på, om kvindelige politikere fremmer anden politik end deres mandlige kolleger, og om kvinders interesser er bedre repræsenteret af kvindelige politikere. Forskningsresultaterne på området er dog blandede.

På den anden side vil kritikere af kønskvoter påpege, at sådanne regler forhindrer os i at rekruttere de mest kompetente lovgivere. Kvoter, der effektivt udligner ulige kønsbalancer, udgør dermed et demokratisk problem, fordi kvotekvinder erstatter mandlige lovgivere, som hidtil er blevet betragtet som de bedst kvalificerede til jobbet. Spørgsmålet er legitimt, men svaret er i høj grad empirisk. Ændrer kønskvoter virkelig kvaliteten af vores repræsentanter? Og i så fald, i hvilken retning?

I min egen forskning studerer jeg adfærd og ambitioner blandt medlemmer af Europa-Parlamentet over en 15-års periode (1999-2014) (for et mere udførligt studie, se Hermansen (2025)). Jeg finder, at kønskvoter udlignede visse uligheder, mens andre ændrede form. Specifikt finder jeg, at kvinder, som ikke kommer ind i parlamentet gennem kønskvoter, tenderer til at være mere ambitiøse og effektive lovgivere. Dette er en selektionseffekt. Samtidig finder jeg, at kvotemænd præsterer højere end andre mænd og på samme niveau som kvotekvinder. Derimod følger partierne nøjere med på – og belønner – kvotekvindes præstationer, hvilket fører til, at kvotekvinder arbejder hårdere. Dette er en sanktionseffekt.

Resultatet er, at – selvom kvoter kan opfattes som individuelt uretfærdige og næppe fjerner kønsdiskrimination med det samme – så har de få negative konsekvenser for os i befolkningen. Tværtimod, kvaliteten på kvotemændene bliver løftet.

Hvad er ”god” demokratisk repræsentation?

Uafhængigt af politikområde, og hvilke interesser vores repræsentanter måtte fremme, er en nødvendig forudsætning for ”god” demokratisk repræsenta-

**SILJE SYNNØVE
LYDER HERMANSEN**

Adjunkt,
Institut for
Statskunskab,
Københavns Universitet

tion, at vores folkevalgte faktisk opnår indflydelse, og at de – på godt og ondt – holdes demokratisk ansvarlige for deres handlinger. Studier af demokratisk ansvarliggørelse skelner mellem to effekter: adfærdsændring, hvor folkevalgte ændrer adfærd for at undgå en sanktion, eller selektionseffekt, hvor mere eller mindre talentfulde repræsentanter fravælges. Her vil jeg argumentere for, at begge mekanismer kan føre til, at kvinder overpræsterer i mødet med diskrimination: De fremmer flere lovforslag på vegne af sine partier og holdes ansvarlige for dette.

For det første kan kvindelige folkevalgte i fravær af kønskvoter være mere talentfulde lovgivere end deres mandlige kolleger som følge af en statistisk diskrimination. ”Statistisk diskrimination” er her et sæt af selektionskriterier, hvor partier er villige til at nominere kvindelige kandidater før valg, men stiller højere krav til dem end til deres mandlige kolleger. Dette kan være fuldstændig ubevidst. Derfor kan vi se dette i store data, men fra sag til sag er det svært at pege ud.

For det andet kan kvindelige folkevalgte også være mere hårdtarbejdende, simpelthen fordi de granskes grundigere af deres parti. Dette er tilfældet, hvis partiet er usikkert på sin egen kandidatudvælgelse, for eksempel fordi kønskvoter nyligt er blevet indført. Resultatet er, at kvindelige repræsentanter overpræsterer, enten fordi de er mere talentfulde eller arbejder hårdere.

Ville vi have været i stand til at se det, hvis kvinder overpræsterer?

Alligevel er kvindelig overpræstation ikke nødvendigvis synlig for det blotte øje. Der er to grunde til dette. For det første viser forskning, at kvinder ofte møder mange af de samme barrierer for indflydelse i deres hverv som folkevalgt, som de mødte, før de blev indvalgt (Kerevel og Atkeson, 2013; Folke og Rickne, 2016; Fernandes, Lopes da Fonseca, og Won, 2023). For det andet, når kønskvoter introduceres, er sammenligningsgrundlaget ofte uklart. Ideelt set ville vi have sammenlignet nye kvotekvindes præstationer med præstationerne af de mænd, de erstatter. Alligevel gør vi sjældent dette.

Der findes gode grunde til at tro, at kønskvoter ændrer kvaliteten af vores folkevalgte. Effektive kvoter fører til, at konkurrencen blandt mænd bliver hårdere. Murray (2014) har derfor tidligere argumenteret for, at kønskvoter først og fremmest bør anses som en øvre grænse for mandlig overrepræsentation. Besley m.fl. (2017) fandt støtte for dette i deres studie af de svenske socialdemokrater. Partiet indførte centralt pålagte kønskvoter i 1993. Ifølge artiklens forfattere satte kvoten en effektiv grænse for antallet af middelmådige mænd, således at mandlige partiledere, som forblev i politik, var mere kompetente.

Selektionseffekter og sanktionseffekter

Studier af kvinders politiske karriereveje trækker ofte på det, der populært kaldes ”udbuds- og efterspørgselsmodellen” (Norris og Lovenduski, 1995). På den ene side er udbuddet af potentielle kvindelige politikere lavere end for mænd. Dette er også tilfældet i Danmark, selvom kvinder – når de først stiller til valg – vinder flere stemmer (Kjær og Kosiara-Pedersen, 2018). Kvinder tenderer til at undervurdere deres egne kvalifikationer (Fox og Lawless, 2004; Fox og Lawless, 2011). Desuden viser eksperimentelle studier, at kvinder oftere trækker sig fra konkurrencesituationer, når modstanderen har mulighed for at snyde; som tilfældet er, når kvinder forventer diskrimination (Kanthak og Woon, 2015). Resultatet er, at flere og mindre kompetente mænd deltager i konkurrencer (Niederle og Vesterlund, 2007). Alligevel kan kvinders mangel på interesse ikke være den eneste forklaring på, hvorfor vi ser færre kvinder stille op til valg. Når partier åbner op for selvnomineringer og brede rekrutteringsprocesser, fører dette til større kønsbalance (Fortrinn-Rittberger og Rittberger, 2015).

Studier viser, at appetitten for kvindelige kandidater ofte er lav fra partiernes side (Fox og Lawless, 2010). Partier kan selv indføre kønskvoter for at sikre en bedre repræsentation, men effekten af dem er notorisk vanskelig at evaluere. For det første er frivillige kvoter mere almindelige blandt partier på venstrefløjen, som under alle omstændigheder traditionelt har opstillet flere kvindelige kandidater. For det andet bliver sådanne kvoter undertiden indført af rent strategiske årsager; partier ønsker at vinde flere stemmer ved at fremstå som progressive. Alt i alt varierer det meget, om partier følger deres egne regler.

Ud over debatten om kvoter peger forskere ofte på, at kvinder udsættes for statistisk diskrimination (Aigner og Cain, 1977). Partierne søger efter de bedste kandidater til tillidsposter, men formår i ringe grad at genkende kompetence blandt kvinder. Dette sker, når rekruttering sker via allerede etablerede netværk, men også når den, der rekrutterer, støtter sig til stereotyper om, hvordan en effektiv lovgiver ser ud og opfører sig (Niven, 1998).

Uanset om årsagen til kvinders underrepræsentation er selvpåført eller skyldes diskrimination, kan vi forvente det samme resultat. Kvinder, der bryder igennem, forventes at være mere motiverede – da det kræver mere af dem for at nå så langt – eller ganske enkelt mere talentfulde end deres mandlige kolleger.

Når der indføres kønskvoter, der effektivt udligner chanceulighederne, bør vi også forvente, at motivationen og kvaliteten blandt kvindelige folkevalgte falder. I moderne demokratier, hvor den kvindelige befolkning trods alt er højt uddannet, erhvervsaktiv og politisk engageret, er der dog ingen grund til at tro, at kvaliteten blandt kvindelige folkevalgte synker til et lavere niveau end blandt kvotemænd. Samtidig bør vi være opmærksomme på, at når der gives færre pladser til mænd, falder de svageste mandlige kandidater fra.

Når kønskvoter er effektive, vil den umiddelbare effekt være, at partier lancerer kandidater, de ellers ikke ville have valgt. Dette skaber usikkerhed blandt dem, der opstiller kandidaterne. Hvis de udvalgte kvinder ikke lever op til forventningerne, kan de alligevel holdes ansvarlige for dette ved næste valg og eventuelt udskiftes. Det virker derfor rimeligt at forvente, at partier, der for nylig har gennemgået en kvotereform, undersøger deres kvotekvinder nærmere op til næste kandidatopstilling. Hvis kvinderne er bevidste om dette, bør vi også forvente, at de lægger sig ekstra i selen for at vise, hvad de dur til.

Samlet har jeg fire klare forventninger (hypoteser), som kan testes: I fravær af kvoter forventer jeg, at 1) kvindelige lovgivere sigter mod relativt lange karrierer, og 2) at de med samme indsats opnår større indflydelse end mænd i samme situation. Når kvoter indføres for at adressere statistisk diskrimination, forventer jeg både, at 3) kvinder lægger en større indsats for at opnå indflydelse, og 4) at de i højere grad belønnes for denne indsats.

Hvorfor Europa-Parlamentet?

Jeg anvender et stort datamateriale om Europa-Parlamentet. Der er to fordele ved at studere et overnationalt parlament. For det første er valglovene bestemt nationalt. Eftersom tre lande – Frankrig (2000), Spanien (2007) og Portugal (2006) – indførte kønskvoter for mere end 15 år siden. Dermed kan jeg studere adfærden blandt MEP'erne både før og efter indførelse af kvoter i de tre lande, samtidig med at andre medlemmer af Europa-Parlamentet – både kvinder og mænd – bruges som kontrolgruppe. Kontrolgruppen er vigtig, fordi vores holdning til køn kan have ændret sig over tid.

For det andet sidder medlemmer af Europa-Parlamentet i samme institution og er dermed underlagt de samme (u)skrevne regler for, hvordan man opnår indflydelse. Dermed kan jeg sammenligne kvotekvinder med kvinder, som nomineres af deres partier uden kvoter. Når jeg finder forskelle, kan dette ikke forklares af iboende køns karakteristika. I stedet må det komme af, hvordan vores repræsentanter vælges.

Det er velkendt, at de mest effektive kønskvoter er dem, der implementeres top-down i valgsystemer, hvor partier opstiller rangerede kandidatlistor, som vælgerne ikke kan ændre (jf. lukkede valgsystemer, det, der i den danske valglov betegnes 'partiliste'). Dette gør det også muligt at isolere effekten af partiets valg af kandidater fra vælgerens rangering. Derfor valgte jeg at teste, om ambitionsniveauet og præstationsniveauet blandt folkevalgte ændrede sig som følge af kønskvoter i netop disse systemer. I EU var der 11 medlemslande med lukkede valgsystemer i perioden 1999-2014: Østrig, Bulgarien, Estland (2009), Frankrig, Tyskland, Grækenland (2004 og 2009), Ungarn, Portugal, Rumænien, Spanien og Storbritannien.

Implementeringen af kønskvoter i de tre lande gik ikke ubemærket hen. Selv fremtrædende politikere fra venstrefløjen – som var instrumentel i indførin-

gen af kvoterne – udtalte, at kvoter har vigtige negative konsekvenser. Luc Ferry fra det franske Socialistparti påpegede, at kvinder risikerede at blive mærket som ”kvotekvinder”, kvinder, som – enten det var rigtigt eller forkert – ikke fik deres plads i den folkevalgte forsamling på grund af deres personlige fortjenester. Det franske Socialistparti valgte i flere tilfælde at beholde sine mandlige kandidater for ikke at miste vælgere. I perioden 2002-07 betalte partiet 1,5 millioner euro i bøder for at have brudt valgloven på netop dette punkt.

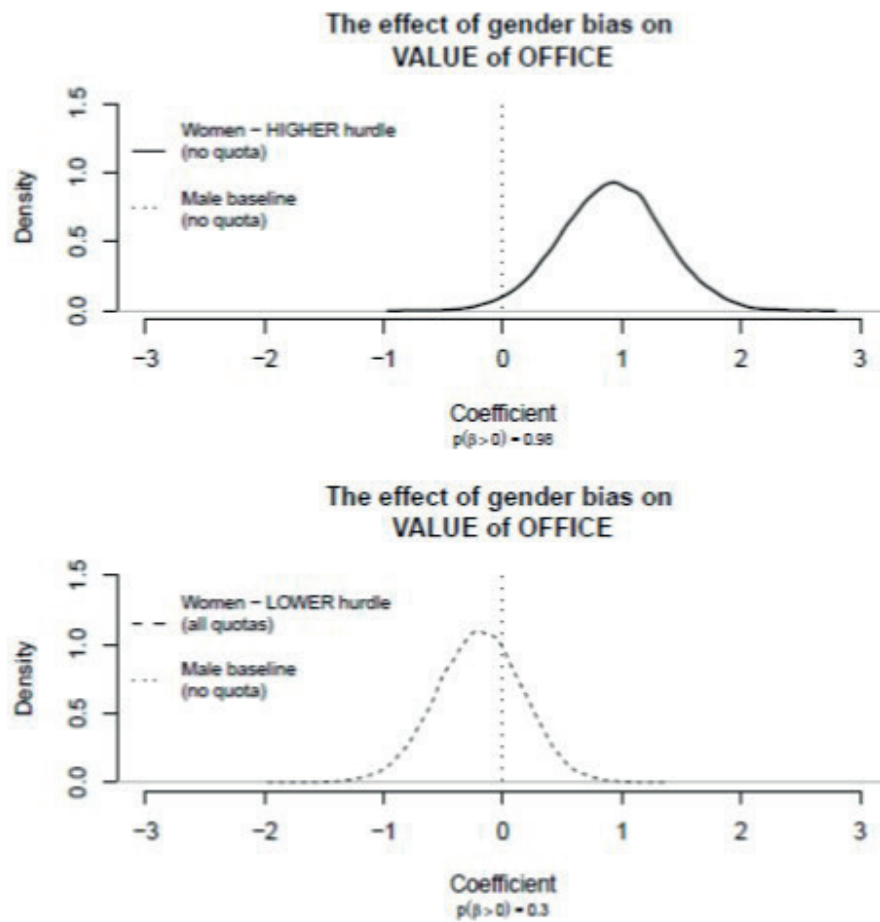
Reformerne havde stort set ingen effekt på kønsfordelingen blandt landenes medlemmer af Europa-Parlamentet. En årsag er, at kvindeandelen allerede i udgangspunktet var relativt høj (40 % mod 33 % i kontrolgruppen). Kvoteloventene sigtede da også først og fremmest mod at ændre situationen på nationalt niveau. Ligeledes var stigningen i kvinder ens i begge grupper, uanset om kønskvoter var blevet indført eller ej (6 % i perioden 1999-2014). Derfor skulle man tro, at vi ville se få ændringer i de folkevalgtes og partiers adfærd. Alligevel ændrede dynamikken sig efter reformerne.

Ambitionsniveauet blandt kvindelige lovgivere er højere i fravær af kvoter

For det første forventes, at kvinder, som møder diskrimination uden kønskvoter, må arbejde hårdere for at blive nomineret. Det vil sige, at kun de mest motiverede kvinder bliver indvalgt. Hvert femte år, efter EU-valget, har forskere sendt en spørgeundersøgelse ud til de folkevalgte. Flere af spørgsmålene fokuserer på den folkevalgtes fremtidsplaner. I et af spørgsmålene kan de svare på, om de ser sig selv som medlem af Europa-Parlamentet om 10 år.

Med lige politisk erfaring og placering på partiets valglister finder jeg, at sandsynligheden for, at den folkevalgte planlægger en lang karriere, er dobbelt så høj blandt kvindelige repræsentanter, som ikke blev valgt i et kvotesystem, sammenlignet med mænd. Dette er dog ikke knyttet til kvindernes køn. Kvotekvinderne i udvalget er lige så ambitiøse som mændene. I stedet kan vi koble dette til selektionseffekten, vi får, når den politiske rekruttering er kønnet.

Figur 1. Effekten af diskrimination på, hvilke kvinder der bliver valgt ind til Europa-Parlamentet.

Talentfordelingen før og efter kvotereformerne

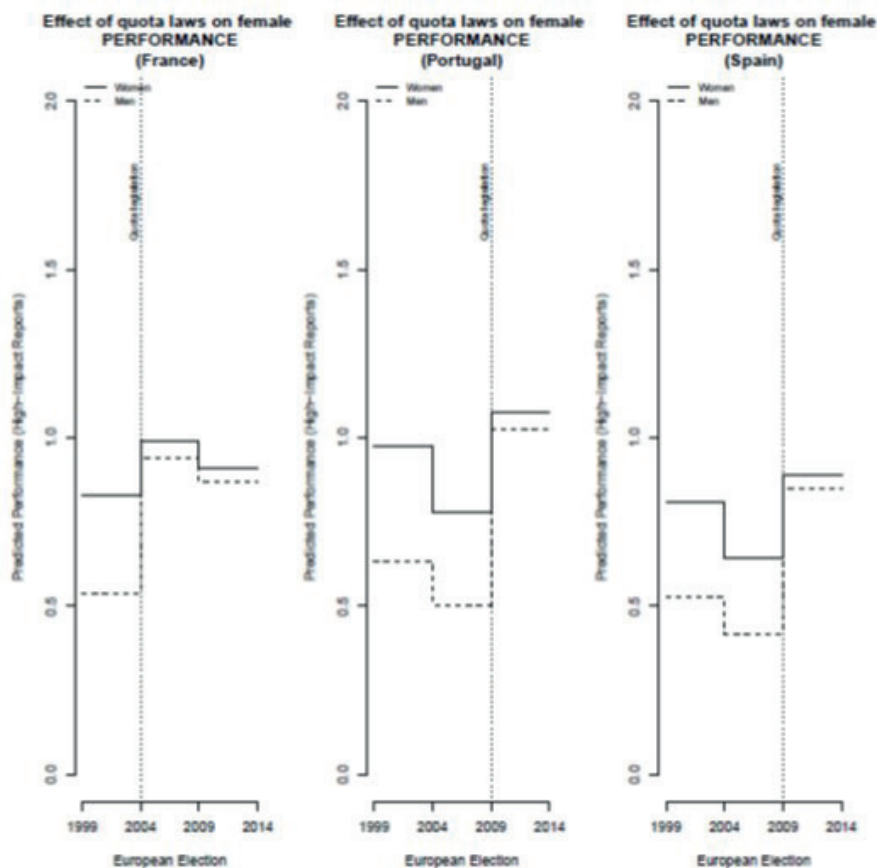
For det andet forventer jeg, at ikke-kvotekvinder er mere talentfulde end andre repræsentanter, da statistisk diskrimination indebærer, at kravene til kvindelige kandidater er højere. "Talent" er åbenlyst et vanskeligt koncept at måle, men vi kan observere, hvor meget en repræsentant har opnået i løbet af valgperioden, og trække fra den indsats, de har lagt i deres arbejde (deres komitearbejde). Da står vi igen med et mål for talent.

Et vigtigt aspekt ved de folkevalgtes mandat er evnen til at opnå indflydelse. Hvorfor skulle vi vælge en repræsentant til at styre på vores vegne, hvis ikke dette også fører til en ændring i de beslutninger, der træffes? Europa-Parlamentet organiserer sit arbejde således, at individuelle medlemmer kan opnå disproportional indflydelse i enkeltsager. Alle lovforslag, der kommer fra Europa-Kommissionen, bliver behandlet af et enkelt parlamentsmedlem, og denne sagfører ("rapportør") er i princippet den mest indflydelsesrige person i parlamentet, når det gælder netop de sager, vedkommende håndterer.

Selvom vi ikke ved, om repræsentanten faktisk fik gennemslag, ved vi, at dette er positioner, man skal udpeges til af partiledere. Det er med andre ord en selektiv magtposition. Vi ved også, at chancen for at få attraktive sager, hvor Europa-Parlamentet har medbestemmelse, stiger med medlemmets kompetence på området, politiske erfaring og indsats. For at teste effekten af diskrimination og kønskvoter modellerer jeg derfor, hvor mange sådanne sager hver repræsentant har haft ansvaret for i løbet af valgperioden.

Her finder jeg en klar rangering. Med lige politisk erfaring, indsats og sagens kompleksitet håndterede kvinder før kvotereformen 54 % flere indflydelsesrige sager end mænd. Dette har jeg argumenteret for er en selektionseffekt. Hvis partiers rekruttering er diskriminerende, må kvinder være mere talentfulde for at komme igennem flaskehalsen.

Derudover mere end fordobledes produktiviteten blandt mænd som følge af indførelse af kvoter. Dette er også i overensstemmelse med, hvad vi kan forvente, hvis kønskvoter er effektive. Endelig kan vi konstatere, at niveauet blandt kvotekvinderne også var væsentligt højere end for mændene, de 'erstattede'. Ifølge mine beregninger producerede kvotekvinder 43 % flere vigtige sager.

Reselektion og ansvarliggørelse

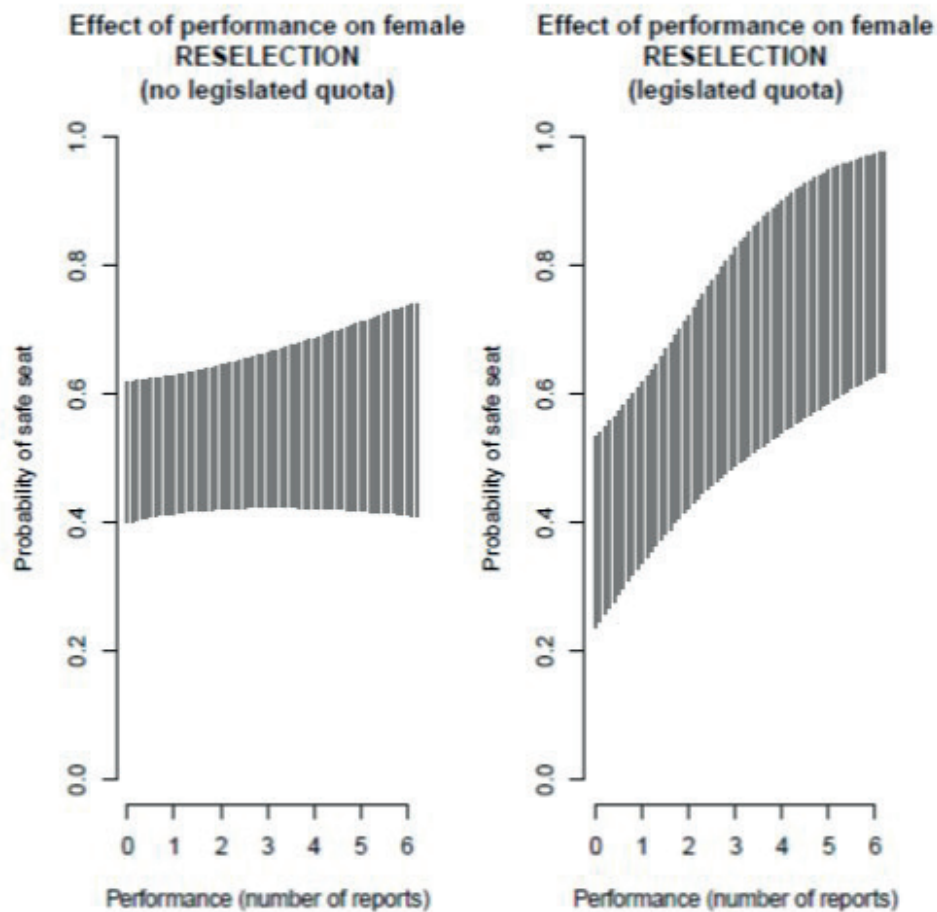
Når kvoter indføres top-down, betyder det, at partierne skal ændre deres adfærd, og en usikkerhed opstår. Hvor godt var mit valg egentlig nu, når jeg følger andre selektionskriterier end normalt? Partierne er frie til at vælge de kvinder, de ønsker, og op til næste valg kan de trække på information om MEP'ernes præstationer for at revurdere opstillingen.

I min tidligere forskning har jeg fundet, at medlemmer af Europa-Parlamentet fra lukkede valgsystemer holdes ansvarlige af deres partier for den indflydelse, de (ikke) opnår i Bruxelles (Hermansen, 2018). Mere konkret kan partier i sådanne valgsystemer give 'sikre pladser' til deres foretrukne kandidater, mens andre kandidater bliver tildelt pladser længere nede på valglisten, med lav chance for genvalg. Andre forskere har for øvrigt vist, at dette kun gælder repræsentanter fra lukkede valgsystemer. I åbne listesystemer/kandidatorienterede systemer – som i Danmark – findes der ingen korrelation mellem, hvad Europa-Parlamentarikerne opnår i Bruxelles, og deres genvalgsmuligheder. Vælgerne er ikke lige så informerede som de politiske partier.

Videre har jeg også fundet, at ansvarliggørelsen først og fremmest gælder nye politikere (Hermansen, 2018). Det vil sige, at politikere, der er i deres første mandatperiode, belønnes for at opnå sagførerskaber, mens etablerede politikere har mindre at vinde. Dette skyldes, at partiet ikke længere er i tvivl om, hvorvidt de valgte rigtigt i første omgang. Hvis kvoter skaber tvivl om kvinders kompetence, bør vi forvente en lignende effekt for kvotekvinder.

Ved lige ambitionsniveau for egen karriere, politisk erfaring og lige listeposition i det foregående valg fik kvotekvinder en større belønning for at præstere godt. Uanset køn havde alle europa-parlamentarikerne i de studerede lande fordel af at vise deres partier, at de havde opnået indflydelse. I gennemsnit gav hvert lovforslag, hvor den folkevalgte var sagfører, vedkommende en 14 % øgning i chancen for en sikker listeposition ved næste valg. Alligevel havde kvotekvinder en ekstra bonus. Til sammenligning øgedes deres sandsynlighed for en sikker listeposition med hele 85 %.

Figur 2. Effekten af kvindelige repræsentanters præstationer på, hvorvidt deres partier placerer dem på en sikker listeplass før og efter indførelsen af kønskvoter.

Flittige kvotekvinder

Givet temperaturen i den offentlige debat i kølvandet på kvotereformerne var der ingen tvivl om, at kvinderne vidste, at deres position kunne debatteres. Vi har også set, at kvotekvinder havde et ekstra incitament til at præstere godt. Selvom man ikke kan selvselektere til sagførerskab, kan man signalere interesse.

Specielt i Europa-Parlamentet, hvor en del af de folkevalgte aldrig tager aktivt del i udvalgsarbejdet, er det vigtigt at deltage i møder i Bruxelles – og ikke kun i Strasbourg – for at opnå indflydelse på de vigtigste politiske sager (dvs. hvor Europa-Parlamentet har reel indflydelse over resultatet, fordi de har medbestemmelse). Tidligere har jeg vist, at udvalgsdeltagelse øger de folkevalgtes chancer for at få ansvar for attraktive sager. Derfor undersøger jeg også, om kvinder reagerede på partiernes tvivl og muligheden for at vise, at de kan udføre jobbet.

Mens der ikke var kønsforskelle i udvalgsdeltagelse før reformerne, finder jeg, at deltagelsen blandt kvinder steg med 64 %, efter at kvoterne blev indført. Mænd derimod ser ikke ud til at have reageret tilsvarende.

Konklusion

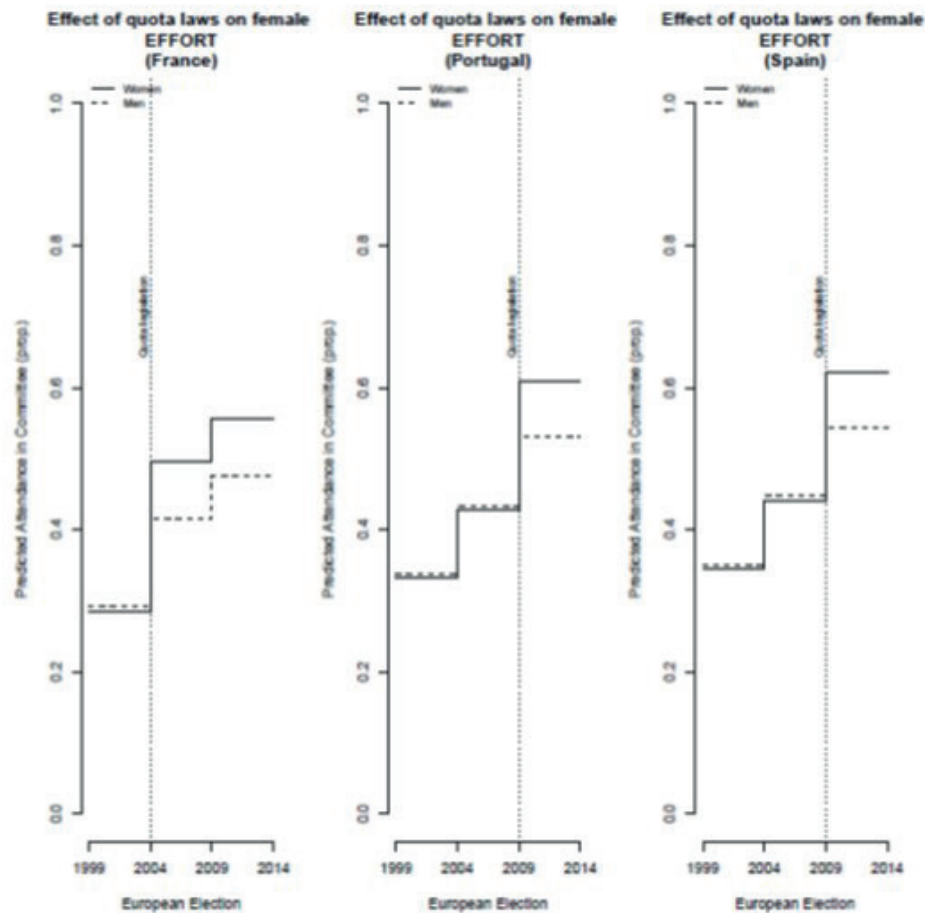
Jeg startede dette studie med at spørge: Ændrer kønskvoter virkelig kvaliteten af vores repræsentanter? Hvis vi skal dømme ud fra den 15-årsperiode, jeg her har studeret, er svaret ”ja”.

Derimod finder jeg ingen støtte til frygten for, at kønskvoter svækker kvaliteten af kvindelige repræsentanter. Tværtimod. Når den politiske rekruttering foregår uden kvoter, fører statistisk diskrimination til, at (de få) kvinder, der bliver valgt, overpræsterer i forhold til mænd. De sigter mod længere karrierer – og kan dermed holdes politisk ansvarlige for deres handlinger – og de producerer mere lovgivning per udvalgs møde, de deltager i, end mænd i samme situation.

Det er rigtigt, at kvoter sænker tærsklen for kvinder, der ønsker en plads i politik, men de øger også kravene til mandlige politikere. Den største effekt af kvoten var en stigning i mændenes produktivitet. I øvrigt var selv præstationsniveauet blandt kvotekvinder højere end blandt de mænd, de erstattede.

Alligevel, selvom kønsforskellene i ambitionsniveau og talent blev udlignet med indførelse af kvoter, opstod nye uligheder. Jeg har argumenteret for, at usikkerheden, som partierne oplever, når de må afvige fra gamle handle-mønstre, har ført til en ny dynamik. Kvinder holdes mere ansvarlige og reagerer ved at arbejde hårdere. Hvad betyder dette for fremtiden? Hvor længe vil det tage, før partierne har ændret deres vaner?

Under alle omstændigheder viser dette studie, at vi som borgere har mere at vinde ved at begrænse kønsuligheder gennem kvoter end ved at lade være.

Referencer

- Aigner, Dennis J. and Glen G. Cain (1977). "Statistical Theories of Discrimination in Labor Markets". In: *Industrial and Labor Relations Review* 30.2, pp. 175–187.
- Besley, Timothy, Olle Folke, Torsten Persson, and Johanna Rickne (2017). "Gender Quotas and the Crisis of the Mediocre Man: Theory and Evidence from Sweden". In: *American Economic Review* 107.8, pp. 2204–2242.
- Fernandes, Jorge M., Mariana Lopes da Fonseca, and Miguel Won (2023). "Closing the Gender Gap in Legislative Debates: The Role of Gender Quotas". In: *Political Behavior* 45.3, pp. 897–921.
- Folke, Olle and Johanna Rickne (2016). "The Glass Ceiling in Politics: Formalization and Empirical Tests". In: *Comparative Political Studies* 49.5, pp. 567–599.
- Fortin-Rittberger, Jessica and Berthold Rittberger (2015). "Nominating women for Europe: Exploring the role of political parties' recruitment procedures for European Parliament elections". In: *European Journal of Political Research* 54.4, pp. 767–783
- Fox, Richard L. and Jennifer L. Lawless (2004). "Entering the Arena? Gender and the Decision to Run for Office". In: *American Journal of Political Science* 48.2, pp. 264–280.
- Fox, Richard L. and Jennifer L. Lawless (2010). "If Only They'd Ask: Gender, Recruitment, and Political Ambition". In: *The Journal of Politics* 72 (02), pp. 310–326.
- Fox, Richard L. and Jennifer L. Lawless (2011). "Gendered Perceptions and Political Candidacies: A Central Barrier to Women's Equality in Electoral Politics". In: *American Journal of Political Science* 55.1, pp. 59–73.
- Hermansen, Silje Synnøve Lyder (2018) "Striving for Influence: The Effect of Performance on Candidate Selection". In: *Party Politics* 24.4, pp. 382–396.
- Hermansen, Silje Synnøve Lyder (2025) "Lingering bias and representation quality: the effects of legislated gender quotas in the European Parliament", In: *European Union Politics*. 26.1.
- Kanthak, Kristin and Jonathan Woon (2015). "Women Don't Run? Election Aversion and Candidate Entry". In: *American Journal of Political Science* 59.3, pp. 595–612.

- Kerevel, Yann P. and Lonna Rae Atkeson (2013). "Explaining the Marginalization of Women in Legislative Institutions". In: *The Journal of Politics* 75.4, pp. 980–992.
- Kjaer, U., & Kosiara-Pedersen, K. (2018). The hourglass pattern of women's representation. In: *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 29(3), 299–317.
- Murray Rainbow (2014). "Quotas for Men: Reframing Gender Quotas as a Means of Improving Representation for All". In: *American Political Science Review* 108 (03), pp. 520–532.
- Niederle, Muriel and Lise Vesterlund (2007). "Do Women Shy Away From Competition? Do Men Compete Too Much?" In: *The Quarterly Journal of Economics* 122.3, pp. 1067–1101.
- Niven, David (1998). "Party Elites and Women Candidates". In: *Women & Politics* 19.2, pp. 57–80.
- Norris, Pippa and Joni Lovenduski (1995). *Political Recruitment: Gender, Race and Class in the British Parliament*. Cambridge: Cambridge University Press